

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE COVID-19'UN
EKONOMİYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Şeymanur ZENGİN

Niğde
Temmuz, 2024

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE COVID-19'UN
EKONOMİYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Şeymanur ZENGİN

Danışman: Prof. Dr. Fatih YÜCEL

Üye : Prof. Dr. Okyay UÇAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mesut KAÇANOĞLU

Niğde
Temmuz, 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE COVID-19’UN EKONOMİYE ETKİLERİ” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 09/07/2024

(İmza)

Şeymanur ZENGİN

ÖNSÖZ

Bu çalışma Niğde Ömerhalis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Yüksek Lisans Bitirme Çalışmasıdır. Bu Çalışmada Kurumsal İktisat Kapsamında Covid-19 Virüsünün Ekonomiye Etkilerini İncelemek Amaçlanmaktadır. Bu Amaç Doğrultusunda Gerçekleştirilen Literatür Taraması Sonucunda Konu İle İlişkili Daha Öncesinde Yapılmış Olan Çalışma Ve Araştırmalara Göz atılmıştır. Yapılan İncelemeler Sonucunda Konu İle Alakalı Olan Bilgilere Araştırma İçerisinde Yer verilmektedir. Araştırmamdaki Her Aşamada Bana Yardımcı Olan Değerli Tez Danışmanım Prof.Dr. Fatih YÜCEL’e, Yüksek Lisans Eğitimim Boyunca Benden Desteklerini Esirgemeyen Sevgili Eşim Ertuğrul ACAR’a Ve Aileme Teşekkürlerimi Sunarım.

Şeymanur ZENGİN

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE COVID-19’UN EKONOMİYE
ETKİLERİ**

ZENGİN, Şeymanur
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof.Dr. Fatih YÜCEL
Temmuz 2024 + 130 Sayfa

Covid-19 virüsü, kısa bir süre içerisinde hızlı bir şekilde bütün dünyayı sarmıştır. İlk Covid-19 vakası 2018 yılının aralık ayında Çin ülkesinin Wuhan kentinde görülmüş, buradan kısa bir süre içerisinde ABD, Güney Kore, Japonya, Tayland ve bütün dünyaya yayılmıştır. DSÖ, 11 Mart 2020’de Covid-19 hastalığını küresel bir salgın olarak açıklamıştır. Bu araştırmada kurumsal iktisat kapsamında Covid-19 virüsünün ekonomiye etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda konu ile ilişkili daha öncesinde yapılmış olan çalışma ve araştırmalara göz atılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda konu ile alakalı olan bilgilere araştırma içerisinde yer verilmiştir. Gerçekleştirilen bu araştırma, kurumsal iktisat kapsamında Covid-19 virüsünün ekonomiye pozitif ve negatif yönlü etkilerini tespit edilmesi ve gelecekte yapılacak olan çalışma ve araştırmalar örnek teşkil etmesi açısından fazlasıyla önem arz etmektedir. Araştırma sonucunda, Covid-19 salgınının ekonomiler üzerinde genel bir durgunluk yarattığı görülmüştür. Bahsedilen durgunluk küresel emtia fiyatlarının artmasına, dış ticaret oranlarının düşmesine, işsizlik oranlarının artış göstermesine ve üretim kayıplarına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Kurumsal İktisat, Pandemi, Salgın Hastalıklar

ABSTRACT
MASTER THESIS

**THE EFFECTS OF COVID-19 ON THE ECONOMY IN THE FRAMEWORK
OF INSTITUTIONAL ECONOMY**

ZENGİN, Şeymanur
Department of Economi
Supervisor: Prof.Dr. Fatih YÜCEL
July 2024 + 130 Pages

The Covid-19 virus has shaken the whole world quickly in a short period of time. The first Covid-19 case was seen in Wuhan, China in December 2018, from where it spread to the USA, South Korea, Japan, Thailand and the whole world in a short period of time. On March 11, 2020, the WHO declared the Covid-19 disease a global epidemic. In this research, it is aimed to examine the effects of Covid-19 virus on the economy within the scope of corporate economics. As a result of the literature search conducted for this purpose, previous studies and researches related to the subject were reviewed. As a result of the examinations, the relevant information has been included in the research. This research carried out is of great importance in terms of determining the positive and negative effects of the Covid-19 virus on the economy within the scope of corporate economics and setting an example for future studies and research. As a result of the research, it has been observed that the Covid-19 pandemic has caused a general recession on economies. The mentioned recession caused global commodity prices to increase, foreign trade rates to decrease, unemployment rates to increase and production losses.

Key Words: Covid-19, Corporate Economics, Pandemic, Epidemic Diseases

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KADAR OLUŞAN SALGINLARIN TARİHİ

1.1. Salgın ve Pandeminin Kavramsal Anlamı	3
1.2. Meydana Gelen Salgınlar	3
1.2.1. Atina Vebası (MÖ 429-426)	8
1.2.2. Antoninus Vebası (165-180)	9
1.2.3. Justinious Vebası (541-542)	10
1.2.4. Japon Çiçek Hastalığı (735-737)	12
1.2.5. Kara Ölüm- Veba (1347-1351)	13
1.2.6. Yeni Dünya Çiçek Hastalığı (1520-1902)	14
1.2.7. İtalyan Vebası (1629- 1631)	16
1.2.8. Londra Büyük Vebası (1665-1666)	18
1.2.9. Kolera Pandemiler (1817-1923)	18
1.2.10. Üçüncü Veba Salgını (1885 ~)	20
1.2.11. Sarı Humma Salgını ((1800'lerin Sonu)	21
1.2.12. Rus Gribi (1889- 1890)	22
1.2.13. İspanyol Gribi Salgını (1918-1919)	22

1.2.14. Asya Gribi Salgını (1957-1958)	24
1.2.15. Hong Kong Gribi (1957-1958)	26
1.2.16. İnfluenza A H1N1	27
1.2.17. Zika Virüsü Salgını	27
1.3. Yakın Dönemde Yaşanan Pandemiler	28
1.3.1. HIV/AIDS pandemisi (1981-Halen)	28
1.3.2. SARS (2002-2004)	29
1.3.3. 2009-2010 H1N1 Salgını (Domuz Gribi)	30
1.3.4. EBOLA (2014-2016)	31
1.3.5. MERS (2015)	32
1.3.6. Covid 19 Pandemisi	33
1.4. Salgınların Genel Değerlendirilmesi	39

2. BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT

2.1. Kavramsal Çerçeve	44
2.1.1. Kurum Nedir?	44
2.1.2. Kurumsal İktisat Nedir?	45
2.2. Kurumsal İktisadın Tarihi	46
2.3. Eski Kurumsal İktisat ve Genel Özellikleri	50
2.3.1. Eski Kurumsal İktisat Okulunun Bazı Temsilcileri	51
2.4. Yeni Kurumsal İktisat ve Genel Özellikleri	54
2.4.1. Yeni Kurumsal İktisat Ekolünün Bazı Temsilcileri	60
2.5. Kurumsal İktisatın Genel Değerlendirilmesi	64
2.6. Kurumsal İktisat ve Salgınlar	68

3. BÖLÜM

SALGINLARIN OLUŞTURDUĞU EKONOMİK SORUNLAR VE KURUMSAL İKTİSAT ÇÖZÜMLEMESİ

3.1. Pandemiyle Gelen Ekonomik Kriz	72
3.2. Tarihsel Süreçte Salgın Hastalıklar ve Ekonomik Yansımaları.....	74
3.3. COVID-19'un Türkiye ve ABD'de Ekonomik Etkileri.....	101
3.3.1. Büyüme Oranına Etkisi.....	103
3.3.2. İşsizlik Oranına Etkisi.....	104
3.3.3. Dış Ticarete Etkisi	107
3.3.4. Bütçe Dengesi, Kamu Borcu ve Dış Borçlara Etkisi	109
3.3.5. Döviz Kuruna Etkisi	109
3.3.6. Faiz Oranına Etkisi	111
3.3.7. Enflasyona Etkisi	112
3.4. Covid-19'a Karşı Alınan Ekonomik Tedbirler	114
3.4.1. Parasal Tedbirler	115
3.4.2. Mali Tedbirler	115
3.4.3. Kurumsal Tedbirler	116
SONUÇ	118
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ	130

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tarihsel Kronolojide Salgınlar.....	7
Tablo 2. İtalyan Şehirleri ve Ölüm Oranları	17
Tablo 3. İşgücü Büyüme Hızı ve İşsizlik Oranları.....	25
Tablo 4. Tarımsal ürün üretimi %	26
Tablo 5. Bazı Ülkelerde İspanyol Gribi Hastalığından Dolayı Yaşanan Ölümler	85
Tablo 6. Sars'ın GSYİH Üzerindeki Etkisi.....	90
Tablo 7. Kuş Gribi Salgınının Ardından Ülkelerin Gelen Turist Sayıları	93
Tablo 8. Ülkelerin Domuz Gribi Mortalite Hızları	95
Tablo 9. Türkiye Cumhuriyeti'nde Domuz Gribi Hastalığından Hayatını Kaybeden Kişilerin Cinsiyeti ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı ve TUİK 2007 Ölümlerinin Yaş Grubuna Göre Dağılımı (8 Kasım 2009)	96
Tablo 10. Ebola Virüsünün Yol Açtığı Ölü Sayısı ile Toplam Vaka Sayısı (17.10.2014).....	97
Tablo 11. Büyüme Oranları (GSYİH yıllık %).....	98
Tablo 12. Ülkelere Göre Mers Olgu Sayıları ile İlk ve Son Ortaya Çıkış Tarihleri ...	99
Tablo 13. ABD ve Türkiye'nin Büyüme Oranları, Çeyrek Dönem (%).....	104
Tablo 14. ABD ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları, Aylık, (%)	105
Tablo 15. ABD ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları, Çeyrek Dönem, (%).....	106
Tablo 16. ABD ve Türkiye'nin Dış Ticareti	107
Tablo 17. ABD ve Türkiye'nin Reel Efektif Döviz Kurları	110
Tablo 18. ABD ve Türkiye'nin TÜFE Enflasyon Oranları, (%).....	113

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Atina’da Veba.....	9
Şekil 2. Kolera geçirmiş Venedikli bir kadın	19
Şekil 3. İspanyol Gribinde Halkı Bilgilendirmesi İçin Afiş	23
Şekil 4. İspanyol Gribinden Korunmak İçin Maske Takmış İnsanlar	24
Şekil 5. GSYİH Büyüme Oranları 1966 - 1972 (%).....	87
Şekil 6. Hong Kong GSYİH (HK\$ milyon)	91
Şekil 7. Sars Virüsünün Çin Ticaretine Etkisi	92
Şekil 8. 2012 ile 2015 Seneleri Arasında DSÖ’ye Rapor Edilmiş olan Kesin Mers Vakaları ve Hastalığa Bağlı Vefat Sayılarının Aylara Göre Dağılımı.....	100

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AIDS: Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

HIV: İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü

KDV: Katma Değer Vergisi

MS: Milattan Sonra

PPK: Para Politikası Kurulu

Sars: Ağır Akut Solunum Yetmezliği

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

VD: Ve Diğerleri

Yy: Yüzyıl

SB: Sosyal Bilimler

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

CBC: Canada at the Beginning of the Nineteenth Century

GİRİŞ

Salgınlar, tarih boyunca insanlık açısından birçok soruna yol açmıştır. Bunun sebebi sadece enfekte kişileri değil, bütün toplumu birçok açıdan etkilemektedir (Parıldar, 2020: 1). İnsanlık tarihi geçmişten bugüne dek pek çok salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Salgın hastalıklar, sosyal yaşantının ve siyasi yapının değişimi, ekonomik faaliyetlerin bozuntuya uğraması, ülkelerin nüfus oranlarının daralması ve insanların ölmesi gibi birçok negatif yönlü olaylara neden olmuştur. İnsanlık tarihinde yaşanmış olan salgın hastalıklardan bazıları şu şekildedir; Hong Kong Gribi, Çiçek hastalığı, Kolera, AIDS, İspanyol Gribi, Rus Gribi, Kara Ölüm, Justinian Vebası ve yakın zaman diliminde ortaya çıkmış olan ve hala etkisini sürdüren Covid-19.

Covid-19 virüsü, günümüzde ilk defa 2019 yılının aralık ayında Çin ülkesinin Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve oldukça kısa bir süre içerisinde bütün dünyaya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafınca 2020'nin 13 Ocak gününde tanımlanmış ve 11 Mart 2020 tarihinde küresel bir salgın şeklinde açıklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Covid-19 vakası, 2020 yılının 11 Mart gününde bildirilmiştir. Covid-19 virüsü, Çin ülkesinden sonra ABD, Güney Kore, Japonya, Tayland ve oldukça kısa bir zamanda bütün dünyaya yayılmıştır. Covid-19 salgını, ülkelerin ekonomik, sosyal ve sağlık alanlarında pek çok etki yaratmıştır. Salgın, bütün dünya genelinde üretim faaliyet ve aktivitelerinin aksamasına, kamu gelirlerinin azalmasına, küresel emtia fiyatlarının yükselmesine, küresel ticaret hacminin daralmasına, işsizlik oranlarının artış göstermesine ve ekonomik büyüme oranlarının azalmasına sebep olmuştur.

Ülkeler, Covid-19 salgınına negatif yönlü etkileri ile mücadele edebilmek adına pek çok kısıtlama ve tedbirler almışlardır. Ekonomik faaliyetlerin devam edilebilmesi ve salgının etkilediği sektörlerin tekrardan faaliyete geçebilmesi adına destek paketleri açıklamışlardır. Kurumsal, maliye ve para politikaları ile Covid-19 salgınının negatif olarak etkilemiş olduğu ekonomileri iyileştirebilmek adına politikalar uygulamışlardır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de geçmiş dönemden Covid-19'a kadar dünyada meydana gelmiş salgınlardan bahsedilmektedir. İkinci bölümde Kurumsal İktisat ana başlığı altında Kurumsal iktisat tarihi, eski ve yeni kurumsal iktisadın açıklanması ve kurumsal iktisadın savunduğu görüşler doğrultusunda salgınların etkilerine kısaca giriş yapılarak ikinci bölüm sonlanmaktadır. Üçüncü bölümde ise Salgınların Oluşturduğu Ekonomik Sorunlar ve Kurumsal İktisat Çözümlemesi ana başlığı altında Covid-19'un ekonomik etkilerine ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir. Bu çalışmada kurumsal iktisat kapsamında Covid-19 virüsünün ekonomiye etkilerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda konu ile ilişkili daha öncesinde yapılmış olan çalışma ve araştırmalara göz atılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda konu ile alakalı olan bilgilere araştırma içerisinde yer verilmektedir. Gerçekleştirilen bu araştırma, kurumsal iktisat kapsamında Covid-19 virüsünün ekonomiye pozitif ve negatif yönlü etkilerini tespit edilmesi ve gelecekte yapılacak olan çalışma ve araştırmalar örnek teşkil etmesi açısından fazlasıyla önem arz etmektedir. Araştırmaya üç bölüm anlatıldıktan sonra sonuç kısmı ile son verilecektir.

1. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KADAR OLUŞAN SALGINLARIN TARİHİ

1.1. Salgın ve Pandeminin Kavramsal Anlamı

Epidemi/salgın; eski Yunanca dilinde epi (üzerinde), demos (insanlar) kelimelerinin birleşmesi ile türetilmiş bir kelimedir. Pandemi kelimesinin anlamı ise, Eski Yunanca dilinde pan (tüm) ve demos (insanlar) kelimelerinin birleşmesi ile türetilmiş kelimedir (Tapısız & Altınbaş , 2020). Tüm dünyayı etkisi altına almış, birden çok ülkede ya da kıtada, büyük ölçeklere yayılarak tüm dünyada etkisini gösteren salgın hastalıkların tamamı ‘’ pandemi’ adı ile tanımlanmaktadır. Bu Pandemiler dünyada var olan canlıların özellikle insanların sağlıklarına son derece hasar veren bulaşıcı özelliği bulunan hastalıklardır. Bir hastalık eğer bir alanda beklenilenin üzerinde hızlı bir şekilde yayılarak görülürse bu salgın olur. Oluşan salgın dünyanın tamamına yayılırsa o halde pandemik oluşan bir hastalıktan bahsedilir. Ve bu hastalıkların ilan edilmesi Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmaktadır (Özkoçak, Çetli, & Koç, Geçmişten günümüze pandemilere genetik ve antropogenetik açıdan bakış, 2020: 1).

Salgının etkisi yalnızca sağlık sektörünü değil ekonomik denge ve büyüme oranlarının da etkisinde kaldığı uzun süreli bir etki yaşatmaktadır. Her sektör farklı boyutlarda etkilenecek hem arz hem de talep yanlı büyük zararlara yol açmaktadır (Bingül, Türk, & Ak, 2020: 192). Dünyada birden çok kıta ve ülkede, oldukça geniş bir alan içerisinde yayılarak etkisini göstermiş olan salgınlar, “pandemi” şeklinde ifade edilmektedir. Pandemiler, dünyada yaşamını sürdüren kişilerin sağlıklarını tehdit etmekte olan bulaşıcı hastalıklar olarak tanımlanmaktadır ve Dünya Sağlık Örgütü tarafınca açıklanmaktadır (Özkoçak vd., 2020: 188).

1.2. Meydana Gelen Salgınlar

Salgınlar, geçmişten bugüne kadar tarihteki toplumsal ve iktisadi değişimlere sebep olan, aynı zaman da küresel tesiri de oluşturan sağlık olaylarının bütünüdür. Salgın hastalıklar ile oluşan önemli risklerden biri toplumun sağlığı ile beraberinde

yarattığı ekonomik etkileri ve bununla birlikte birbirini izleyen krizler de gündeme gelmektedir.

En önemli basamak olan sağlık hizmetlerine, halk için uygulanan sağlık olanaklarına, sağlıkta alt yapıya ve önemli enfeksiyonların kontrolünün sağlandığı mekanizmaları bulundurmayan bütün ülkeler ölüm ve iktisadi kayıp gibi ülke için büyük olan kayıplar yaşamaktadır. Salgın hastalıklar, sağlık olanaklarında kısıtlamalar yaşattığı için sağlık sisteminin tamamının hasar görmesine ve bundan dolayı ölüm oranlarının daha fazla artmasına ve ekonominin zarar görmesine yol açmaktadır.

Son yüzyıllardaki önemli tıbbi ilerlemelere rağmen, grip ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar hala modern toplumlar için önemli tehditler oluşturmaktadır. Bazı hastalıklar ile başarılı bir şekilde savaşılmıştır ve yalnızca birkaç coğrafi bölgede (endemik) bulunsa da diğerleri başlangıçta sınırlı bir salgından hızla yayılma, salgın veya salgın olma potansiyeline sahip olmuştur (Delivorias ve Schol, 2020: 1).

Salgın hastalıklar insanoğlu için tarihteki her dönemde toplum üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan salgın hastalıklar toplumdaki her kesimi aynı oranda etkilememiştir. Var olan bazı kesimler daha fazla etkilenirken, bazı kesimler ise salgından daha az etkilenmişlerdir. Ama meydana gelen salgından dolayı genel olarak toplum üzerinde büyük etkileri olan bir evrim yaşanmaktadır. Salgının toplum üzerinde yarattığı etki her alanda olması ile birlikte bu tez çalışmasında özellikle ekonomik etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Tarihsel zaman boyunca insanların bir arada kalabalık halinde yaşamaları veya kentleşme içerisinde olduklarından dolayı salgının etkileri daha fazla artmış ve farklılık göstermiştir. Oluşan farklılıktan dolayı salgınlara karşı çeşitli görüşleri de ardından getirmiştir (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 615).

Meydana geldikleri kesimlerde kümesel ölümlere sebep olan salgın hastalıklara tedbir olarak izolasyon yapılmasına başvurulmuştur. Çok eski kaynak olan kutsal niteliği taşıyan kitaplarda salgın hastalıklara çare olarak karantina tatbikatından bahsedilmiştir (Orf, 2020: 7). Karantina sözcüğünün Türk Dil Kurumu'nda yapılan tanımı "Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi" biçindedir. Karantina kelimesinin kaynağı ise İtalyancadır

(Tapısız & Altınbaş , 2020: 56-57). Fakat karantinaya başvurulmasının nedeni dini bakımdan salgının bulaşma olasılığını düşürmek değil farklı nedenlerden başvurulmuştur. Salgın gibi hastalıklar din adamlarına göre Tanrı'nın bir ceza verme şekli olduğu görülmektedir ve bundan dolayı hasta olanlar toplumdan uzaklaştırılarak izole edilmiştir. Bu şekilde bile olsa izolasyon yapılması salgın hastalığın daha fazla yayılmasını azaltmıştır. İzolasyon uygulaması geçmişte yapıldığı gibi günümüzde de salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için tercih edilen etkin bir yoldur. 21.yy' a gelindiğinde bulaşma riskinin fazla olduğu salgın hastalıkları azaltmak için birden çok ilaç ve aşılar geliştirilmiştir. İzolasyon uygulamasının sosyoekonomik açıdan doğacak sonuçlar çerçevesinde hükümetlerin yapması gereken büyük ve önemli görevler vardır. Bu bakımdan izolasyon edilmiş alandaki iktisadi, sosyal refah ve sağlık kapsamını düzenleme ve yönetme de kamunun yeteri kadar kaynağının olması gerekmektedir (Alpago & Alpago , 2020: 102).

Salgın hastalıklara örnek olarak İstanbul vebası; İstanbul kentinde 1811 senesinin sonlarına doğru patlak vermiş olan ve 1812 senesi boyunca devam eden veba salgını, 1813'ün başlarında sona ermiştir. Vebanın etkisinin artmış olduğu 1812 senesi İstanbul şehrinde pek çok sıkıntı yaşanmıştır. Bahsedilen sene boyunca kent ahalisi, zahire kıtlığı sebebiyle zorunlu geçim şartlarını sağlamakta çeşitli zorluklara maruz kalmışlardır (Turna, 2011: 1).

Epidemolojik (dünyanın bir parçasında hatta dünyanın tamamında dünya yüzeyinin geniş bölgesine yayılan ve yayıldığı bölgelerde etkisini ortaya çıkaran salgın hastalıklar yani epidemiler için kullanılan genel isimdir. (Tapısız & Altınbaş , 2020: 56). Salgınlar, insanoğlunun var olduğu büyük toplulukları meydana getirmesinde ve yerleşik hayatı oluşturmaktan beri hemen hemen iki bin yıla dayanan geçmişe sahiplik etmektedir.

Bu salgınları zaman çerçevesinde üç aşamaya ayırarak bahsedebiliriz. Birinci oluşan Epidemolojik dönem; başta M.Ö. 500 ve M.S. 1500 evrelerini kapsayan salgınları oluşturmaktadır. Bu tarihlerde oluşmuş salgın hastalıklara örnek olarak; MS 540 yıllarındaki Jüstinyen salgınını, M.S. 639 yılındaki Amvas, 1347 tarihinde meydana gelmiş Kara Veba salgınını örnek verebiliriz. Birinci evrede oluşmuş salgın hastalıklar genel olarak Avrasya ortak havuzunda yayılmıştır. İkinci oluşan Epidemolojik dönem; M.S. 1600-700 yılları arasında oluşmuştur. Bu dönemde

salgının yaygınlaştığı Avrasya ortak havuzu bölgesine, Avrupa havzasının da eklendiği görülmüştür. Bu döneme örnek salgınlar olarak Dizanteri ve Tüberküloz salgınları gösterilebilir. Üçüncü oluşan Epidemolojik dönem ise 1800 yıllarından itibaren günümüze kadar ulaşan dönemleri kapsamaktadır. Bu dönemde özellikle 2003 yılında Sars, 2007-2014 yılları arasında devam eden Ebola ve 2019 yılının aralık ayında meydana gelen bütün dünyayı etkisi altına almaya devam eden Covid-19 salgını olmuştur. Salgınlar arasında üçüncü döneme gelene kadar toplumsal düzen arasında etkileşim oranı ve iletişim oranı günden güne hızla bütün coğrafyaya yayılma hızını artırmış ve bu yayılma zamanı kısa süre haline gelmiştir. Örnek verilecek olursa, 1347’de oluşan Kara Veba salgınının Avrupa’nın tamamına ulaşması yıllar almıştır. Günümüz de ise endüstrileşme, enformasyon dalındaki ilerlemeler, dijitalleşme olanaklarının artması, iletişim ve uluslararası alanda iş bölümü paylaşımının yaygın hale gelmesinden dolayı günümüzde oluşan Covid-19 salgını kısa bir sürede haftalar içinde tüm dünyayı neredeyse etkisi altına almıştır. Buna ek olarak günümüzde oluşan salgınların toplumları ciddi şekilde etkilemesinin asıl önemli nedeni toplumların küreselleşmeden dolayı bir arada yaşamasıdır. Bu bilgiler ışığında meydana gelmiş salgınların dünya ve tarihsel değişimleri hızlandırdığını belirtmekte fayda vardır. Bu değişimlerin özellikle insanların sergilemiş olduğu eylemlerden dolayı doğal yaşam dengesinin bozulduğu, doğanın bozulmuş dengesini taşıyamadığı ve bozulma ile beraber iklim dengesinde de bir değişme meydana geldiği söylenebilir. Bu salgın hastalıkların sonucu ile kurulu düzenin bozulduğu, idari tesislerin temellerinin zarar gördüğü ve toplumlarda grupsal bir çatışmanın devam ettiği ifade edilebilir. Ortaya çıkan bu durumların dünya genelinde bir siyasi, ekonomik alanda ve toplumlar arasında önemli derecede değişimleri arkasında getirmiştir (Macit, 2020: 2-3).

Tablo 1. Tarihsel Kronolojide Salgınlar

Pandemi	Tarih	Oluştugu Coğrafya	Hastalık	Ölen Kişi Sayısı
Atina Vebası	MÖ 429-426	Yunanistan	Tifo ya da Tifüs olduğu düşünülüyor	75.000-100.000
Antoninus Vebası	165-180	Avrupa, Batı Asya, Kuzey Afrika	Çiçek veya Kızamık Olduğu düşünülüyor	5 Milyon, Nüfusun %30'u
Justinianus Vebası	541-542	Avrupa	Veba, Yersinia pestis / Rat, pire	30-50 milyon; Nüfusun %40'ı
Japon Çiçek Hastalığı Salgını	735-737	Japonya	Çiçek, Variola major virüsü	1 milyon; nüfusun 1/3'ü
Kara Ölüm/ Veba	1347-1351	Avrupa	Veba, Yersinia pestis / Rat, pire	200 Milyon
Yeni Dünya Çiçek Hastalığı Salgını	1520-1902	Amerika	Çiçek, Variola major virüsü	56 Milyon
İtalyan Vebası	1629-1631	İtalya	Veba, Yersinia pestis / Rat, pire	1 Milyon
Büyük Londra Vebası	1665	İngiltere	Veba, Yersinia pestis / Rat, pire	100 bin
Kolera Pandemisi (1, 2, 3, 4, 5, 6)	1817-1923 (1 → 1817-1824) (2 → 1827-1835) (3 → 1839-1856) (4 → 1863-1875) (5 → 1881-1896) (6 → 1899-1923) (7 → 1961-1975)	(1 → Bengal, Asya, Ortadoğu) (2 → Bengal, Asya, Avrupa, Amerika) (3 → Bengal, Asya, Avrupa, Amerika) (4 → Bengal, Asya, Avrupa, Afrika, Amerika) (5 → Java, Asya, Avrupa, Güney Amerika) (6 → Bengal, Asya, Avrupa) (7 → Endonezya, Asya, Kuzey Afrika)	Kolera, Vibrio Cholerae	>1 milyon
3.Veba	1885	Çin, Hindistan, Asya, Avrupa, Amerika	Veba, Yersinia pestis / Rat, pire	12 Milyon
Sarı Humma	Geç 1800'ler (1853)	New Orleans, ABD	Virüs/ Sivrisinek	100,000-150,000
Rus Gribi	1889-1990	Rusya, Avrupa, Amerika, Asya, Afrika	H2N2 Virüs orijinli olduğu Düşünüyor	1 Milyon
İspanyol Gribi	1918-1919 (3 Dalga)	Amerika, Avrupa, Asya, Avustralya, Afrika (Dünya Çapında)	H1N1 Virüs/ Domuz	40-50 Milyon
Asya Gribi	1957-1958	Dünya Çapında	H2N2 Virüs	1,1 Milyon
Hong Kong Gribi	1968-1970	Dünya Çapında	H3N2 Virüs	1 Milyon
HIV/AIDS	1981- Halen	Kongo Havzası, Afrika, Amerika, Asya (Dünya Çapında)	Virüs/ Şempanze	35-40 Milyon
SARS	2002-2003	Asya, Kanada	Koronavirüs/ Yarasa, Civet Kedisi	770
Domuz Gribi	2009-2010	Asya, Amerika (Dünya Çapında)	H1N1 Virüs/ Domuz	200,000
Ebola	2014-2015	Batı Afrika	Ebolavirüs/ Vahşi Hayvanlar	11,000
MERS	2015-Halen	Ortadoğu (Dünya Çapında)	Koronavirüs/ Yarasa, Deve	850
COVID-19	2019-Halen	Çin Wuhan, Avrupa, Amerika, Asya (Dünya Çapında)	Koronavirüs/ Yarasa? Pangolin? Laboratuvar?	1.637.805 (16 Aralık)

(HIV: İnsan bağışıklık yetmezliği virüsü; AIDS: Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu; SARS: Ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome); MERS: Orta Doğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome)) ((Tapısız & Altınbaş , 2020: 58)).

Tablo 1’de geçmişten günümüze kadar dünyada oluşmuş salgın hastalıklar yer almaktadır. Tabloda belirtildiği gibi her bir yüzyılda minimum bir ya da birden fazla salgın hastalık evreni tamamıyla etkileyerek binlerce kişinin yaşamına son vermiştir. Bu bölümün devamında yukarıda verilen hastalıklar açıklanarak sonrasında Covid 19 salgını ile karşılaştırma yapılarak devam edilecektir.

1.2.1. Atina Vebası (MÖ 429-426)

Antik Yunanistan ülkesinde Atina ile Spartalılar ikilisi arasında meydana gelen Peleponnez Savaşı’nın ikinci senesinde Atina’nın kazanması beklenilirken aksine Atina devletini yıkıma uğratan bir salgındır. Bu salgının tam olarak hangi virüsü içerdiği bilinmiyor fakat tifüs ya da tifo virüsü olduğu ileri sürülmektedir. Bu salgın esnasında Atina’nın lideri ve komutanı Perikles hastalıktan dolayı yaşamını yitirmiştir. Atina Vebası Peleponnez Savaşı’nın gidiş şeklini değiştirmiş ve Atina hayatında ve siyaset biçiminde kesin çatlaklar gün yüzüne çıkmıştır. Salgın Atina toplumunda yasalara ve dini inanca bağlı oluşu azaltıcı sonuçlar doğurarak önemli etkiler oluşturmuştur. Bu etkiler altında var olan kanunlar daha sert hale getirilerek, “Atina Demokrasisi” üzerindeki etkiler zayıf hale gelmiş ve devamında ise demokrasinin ortadan kalkmasına ilişkin süreçler eklenmiştir. Hemen hemen 100 bin insanın hayatını kaybettiği dünya sistemine büyük etki oluşturan, bu Atina Vebasından sorumlu olarak suçlanan ve sürüklenen Atina’lı Yunan General Thukydides (MÖ 460-400) kendisine ait olan Peleponnez Savaşı isimli ortaya koyduğu eserinde de bu salgını anlatmıştır. Eserinde “Felaketin dehşeti öyle büyüktü ki, nereye gideceğini bilemeyenler tüm insani ve kutsal yasaları umursamaz bir hale geldiler.” İfadelerini kullanarak salgının toplumu ne hale getirdiğini yansıtmak istemiştir (Tapısız & Altınbaş , 2020: 57).

Şekil 1. Atina’da Veba

Kaynak: Sweerts, 1652-1654

1.2.2. Antoninus Vebası (165-180)

Antoninus Vebası, (165-180) yılları arasında Yakın Doğu seferlerinden gelen askerlerden Roma İmparatorluğu’na bulaştırılmış olan bir salgın hastalıktır. Bu salgının diğer adı ‘Galen Vebası’ dır. Yapılan araştırmalar çerçevesinde bu salgın hastalığın nedeninin çiçek ya da kızamık hastalığı olduğu ileri sürülse de tam olarak sebebinin ne olduğu bilinmemektedir. Bu salgın hastalık Roma ülkesinde günlük 200 kişinin ölümüne sebep olmuştur ve bu hastalıktan ölen kişi sayısı toplam 5 milyon insan olarak kayıtlara geçmiştir. Dünya tıbbına katkıları olan ünlü doktorlardan olan Galen (129-216) ‘ ‘ ‘Methodius Medendi’ isimli yayınında, salgın hastalığa yakalandığına şüphe duyduğu kişilerde deri üzerinde kabarma, ateş seviyesinin yüksek olması, gastrointestinal dengesizlikler ‘ ‘ (ağız ile anüs arasında uzun tubüler yapı ve bu yapı ile ilişkili birçok organı içine alan ve temel görevi sindirim olan bir sistemdir)’ (Saygılı, 2020). Nefesin kötü kokması, öksürme, burun akıntısı, deri üzerinde çıkan döküntüler ve iç organlarda birçok bozukluktan bahsetmiştir. Bu belirtilerden dolayı da hastalığın çiçek hastalığı ile oluştuğunu ileri sürmektedir. Salgından dolayı Roma ordusu büyük sayıda azalmış, bu askeri azalış barbar halkına bağımlılığı artırmıştır. Kölelerde ve üretim yapan ilk halkaların salgından dolayı ölmesinden ortaya üretim eksikliğinin çıkması ile birçok zengin aile yok olmuş ve imparatorluğun yönettiği ekonomi de kriz içerisine girmiştir (Özhasar, 2020).

Bu salgın sonucunda hem nüfusun azalması hem de askeri orduda verilen kayıplardan dolayı Roma İmparatorluğu bu dönem de hem askeri anlamda hem de ekonomi anlamında zayıflama içine girmiştir. Roma'nın sahip olduğu ekonomi Akdeniz de yer alan nüfusu ve beslenme kaynağı tarıma dayanan bir ekonomiye sahip olan, yapılan tarım ve ticaret yalnızca küçük ölçek miktarında yapılan sanayi üretimi biçimindeydi. 172-180 yıllarını kapsayan bu dönemlerde ara ara oluşan Marcomanni savaşları ekonomik tedbirleri arkasında getirerek, salgının devam etmesinden dolayı ölüm sayılarını da artırmıştır (Karakuş, 2018: 38-41).

Salgına bağlı olan ölüm ya da göçten kaynaklanan Roma İmparatorluğunun Mısırın köylerinde kaydedilmiş olan mükellef rakamında %33-%93 oranlarında bir azalma oluşmuş ve tarım kiralama da yapılan sözleşme türleri genişlik kazanmıştır. Sebebi ise İşgücünde ki eksiklik şeklinde yorumlanmaktadır. Salgının başlangıç döneminden beri ticari belgeler de %40 oranında bir azalma görülmüştür. Roma imparatorluğunda önemli hem ekonomik hem de kültür merkezi olan Nil vadisinde oluşan tarımsal vergilerde artış yaşanmış ve bundan dolayı kırsal bölgeden kentsel bölgeye doğru göçler oluşmuştur. Bu yaşanan durum ile önemli tarımsal gıdalardan tahıl üretimini, şarap ve yağ üretim oranlarını azaltmıştır. Kentsel bölgeye göç edilmesinden ötürü kent nüfusu da artmış ve tarımsal ürünlere yönelik talep artışı oluşurken arz miktarının az olma sorunları daha fazla artmıştır. Buna ek olarak kentlerde yeni alanlarda çalışma kolları ortaya çıkmıştır. Salgının etkisi ticaret yollarında da oluşmuştur. Roma İmparatorluğu için büyük önem taşıyan Şam ve Antakya Ticari merkezleri de hemen hemen durma derecesine gelmiştir (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 615).

1.2.3. Justinious Vebası (541-542)

541 yılında büyük oranda Doğu Roma yerleşiminde etkisini gösteren büyük bir salgındır. O zamanların İmparatoru Jüstinyen olduğu için ve salgın bu dönemde ortaya çıktığı için ‘‘ Jüstinyen Veba Salgını ‘‘ olarak isimlendirilmiştir. Salgın ilk olarak Mısır topraklarında başlamış ve ifade edilenlere göre Mısırdaki bir şehrin tamamen yok olmasına neden olmuştur. Sonrasında salgın ‘‘ Filistin, Suriye ve Anadolu topraklarına’’ geçerek Konstantinopolis'i de etkisi altına almıştır (Macit, 2020: 5).

Altıncı yüzyılın vebası olan Jüstinyen Vebası 541 yılında Mısır'ı, 542 yılında Doğu Roma'nın başkenti Konstantinopolis'i, daha sonraları ise Güney Avrupa, İran ve daha içlerine yayılarak etkisi büyümüştür. Salgın ara ara azalmalar gösterse de bu alanı sekizinci yüzyılına kadar bırakmamıştır. Jüstinyen Veba Salgını'nın en önemli özelliği ise tarihteki kayıtlarının en güvenilir olduğu salgın olmasıdır (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 616). 540 döneminin ortalarına doğru Konstantinopolis'te ölen kişilerin sayısı günde yaklaşık olarak on bin kişi kayıt edilmiştir. Veba salgını yüzünden sadece Roma imparatorluğu etkilenmemiş, aynı zamanda belirtildiği gibi bu salgın iletişim ve ticaret üzerinden doğuya yayılmıştır. Pers imparatorluğundan Çin imparatorluğuna kadar yayılmıştır. Hastalık boyunca ölen kişi sayısı ilk ortaya çıkışında 25 milyon sonrasında devam ederek yayılmasında 50 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur (Macit, 2020: 3-4).

En fazla ölümlerin gerçekleştiği imparatorluğun başkentinde ki ölümler hem ekonomiyi hem de halkın genel çerçevede psikolojik halini büyük ölçüde etkilemiştir. Justinianus Vebası yüzünden Doğu Roma İmparatorluğunun sahip olduğu nüfus hızlı şekilde azalmış ve bu da iş gücü sorunlara neden açarak iş gücü alanındaki maliyetlerde artışa sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı da maliyetler artınca enflasyon oranı da yükselmiştir (Snell, 2019: 6).

İmparatorluğa ait finansal sistem toprak ve kişilerin vergilendirilmesi yoluyla yapılmaktaydı. Toprak sahiplerinin ölmesi nedeniyle geride kalanların ürünle uğraşmamaları tarım alanında olumsuz etki oluşturarak gıdada üretim oranının azalmasına aynı zamanda da şehirlerde de kıtlığın oluşmasına sebep olmuştur. Azalan nüfusla beraber aynı olan vergilerin küçük olan grubun üzerine kalması ekonomik kriz oluşturmuştur. Bu veba kıtlıkla beraber önemli ölçüde istikrarsızlık devrimini yanında getirmiştir. Ortaya çıkan finansal sorunlar arasında altın sikkelerin zayıflamasıdır. Roma yöneticileri, gelir miktarındaki sert azalmaya tepki göstererek daha düşük kalitesi olan altın paralar üretmiştir. Bu dönem de ayrıca bakır sikkeler de istikrarını kaybetmiştir. Arz sorununu düzeltmek için tarımsal alanlardaki yıpranmaları düzeltmek amaçlanmıştır (Meier, 2016: 267-292).

Salgından dolayı tarım ve ticaret alanları bozulmuş ve vergi gelir miktarları da azalmıştır. Bu salgın sonrasında ekonomik depresyon yaşanmıştır. Çiftçisi olmayan tarlalar, tüketicisi olmayan şehirler... Salgının yansıması ile genç yaşlarında

kaybedilmiş nesil, antik çağın özelliklerini değiştirerek ekonomi üzerinde sert daralma oluşturmuştur. Zamanla Konstantinopolis imparatorluğu dış politika da olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Ekonomi de ki durgunluğu gidermek için Roma İmparatorluğu 570 yılında Sasani ordusunu yok etme girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu girişimle beraber Roma içinde bir siyasi karışıklık meydana gelmiştir. Bu karışıklık sonucunda Sasaniler 609'un başlarında '' Edessa, Antakya, Şam, Kudüs ve İskenderiye'yi ele geçirerek 626 yılında Konstantinopolis'in yakınına ordugâh kurmuşlardır.'' 627 yılında Bizans Sasani topraklarını ele geçirerek durum tersine çevrilerek Sasani halkı da çöküş yaşamıştır (Macit, 2020: 4).

1.2.4. Japon Çiçek Hastalığı (735-737)

Japon çiçek hastalığı 735 yılı içerisinde Tokyo halkında ortaya çıkmıştır. Bu salgın iki yıllık bir sürede yaklaşık bir milyon kadar insanın ölmesine sebep olmuştur. Japonya da ki mevcut nüfusun yaklaşık üçte bir oranının bu salgından öldüğü bilinmektedir. Bu salgından ölenlerin yaş grubunun çoğu çocuk nüfus olmakla beraber aristokratların ölüm oranları da fazladır. Japonya ve Asya arasında oluşan ticaret artışı ülkeye hastalık ve salgınların girmesini fazlalaştırmıştır. Bu çiçek hastalığının da Japon balıkçılar aracılığı ile ülkeye girdiği ön görülmektedir. Kore yarımadasında mevcut bulunan tarım alanlarının bulunduğu yerlerde hastalığın yaygın hale gelmesinden dolayı tarım ürünlerinden elde edilen verim düşmüş ve bu da kıtlığa sebep olmuştur. Japon yetkililerinin Kore yarımadasından geçmelerinin üzerine bu salgın ülkenin çoğuna yayılmıştır. Japonya ülkesinde vergi muafiyet sürelerinin uzatılması hastalığın önemli etkilerinin çoğaldığı anlamına gelmektedir. Bu çiçek hastalığı Japonya'nın nüfusunu %25-%35 oranında etkisi altına almıştır. Salgın hastalık, bir taraftan ölüm ile, diğer taraftan göç sayılarının artması ile çalışabilir nüfus alanında olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Emeğin büyük oranda konum değiştirmesi ile inşaat sektörü ve tarım sektörü olumsuz etkilenmiştir. Önemli ölçüde pirinç bu yer değiştirmeden yüksek miktarda etkilenmiştir. Bu olumsuz etkilenmeleri çözüme kavuşturmak için uygulanan vergi muafiyetleri ile istihdam etmek isteyen kişilere bir de şahsına özel arazi mülkiyeti teklif edilmiştir (Farris, 2009: 36-38).

Nüfus hareketsizliğinin oluşmasında ki bir diğer sebep de sekizinci yüzyılda büyük öneme sahip en zengin ve finansal bakımdan en değerli bölgeye sahip olan

Kinai (Japonya’da ki en gelişmiş bölge) bölgesinin ekolojik olarak bozulmasıdır. Salgının ardından Budizm’in Japonya üzerinde yaygın hale gelmesine destek sağlamak maksadı ile İmparator’un yaptırmış olduğu ‘’tapınak, mabet ve aristokrat malikaneleri’’ kereste ile çatı kiremidi ihtiyacı için kullandıkları kızıl çam ormanlık alanlarını yok etmiş ve bunun bir sonucu olarak Kinai ve çevresinde bulunan ağacı olmayan dağlar daha düşük yağmur almış, daha çok erozyon oluşturmaya başlamıştır. Daha az yağışın ardından oluşan kuraklık ile beraber kuru iklimin oluşturduğu etkiler daha fazla artmış, bundan dolayı çiftçi halkı yeni yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Ekonomi de oluşan diğer bir sorun ise paranın önemli ölçüde değer kaybetmesiydi. Kolay ticaret yapılabilmesi için ortaya çıkarılan bakır paralar salgından sonra değer kaybetmiş ve ilerleyen zamanlarda para arzındaki artış ile paranın değerli olmaktan çıkmasına yol açmıştır. (Farris, 2009: 39-41).

1.2.5. Kara Ölüm- Veba (1347-1351)

14.yy’da Kara Veba ya da Kara Ölüm isimlerini alan meydana gelen salgınların büyüklüğü açısından ikinci büyük salgındır (Macit, 2020, s. 5). Kara Ölüm diye anılmasının sebebi, Deri altında oluşan kanamalardan dolayı derinin siyah renge dönmesidir. Mecaz anlamda kara olarak söylenmesindeki amaç kasvetli, kederli olduğu anlamını belirtmektir (Tapısız & Altınbaş , 2020: 59).

Kara Veba ya da ikinci büyük salgın Asya’da oluşarak, 1340 yılının sonuna doğru Avrupa’ya yolculuk etmiş bir salgın hastalıktır. Bu salgın ile Avrupa halkı 1347-51 yılları arasındaki zaman diliminde çok fazla insan hayatlarının yok olmasına sebep olmuştur. Salgın yüzünden tahmini olarak 200 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Salgın daha çok yoksul halkı etkisi altına almıştır. Bunun yanında aristokrat grubunu da etkilemiştir. Kara veba hastalığı 1330 yıllarında Çin halkında meydana geldikten daha sonra 1346 yılında Kırım halkına ve buradan da ticaret yapılan gemiler aracılığı ile İstanbul’a, Mısır’a, Suriye’ye yayılarak dağılmıştır.

Kara Ölüm Vebası, Akdeniz’de yapılan ticaretten dolayı Sicilya’ya, Afrika da kuzey bölgeye ve Avrupa’ya yayıldıktan kısa bir süre sonra tüm Avrupa’ya, İngiltere halkına ve Rusya’ya bulaşmıştır (Pamuk, 2020).

Vebanın Avrupa içerisinde meydana gelme dönemi Avrupa'nın ekonomik tarihi bakımından çok önemlidir. Veba olmadan önce Avrupa da kentsel hayatın canlılığa geçtiği, ticarete uzun mesafe yerlerinin tekrardan canlılık gösterdiği, iş alanının arttığı ve üretimin ilerlediği, manastır tarım alanının büyüdüğü ve nüfus sayısının artış gösterdiği dönemdi. Fakat veba ile beraber Avrupa da ekonomik resesyon(durgunluk) yaşanırken aynı zaman da da depresif olmuş bir toplum oluşmuştur (Türk, Ak Bingöl , ve Ak, 2020: 616).

Veba, ortaya çıkışından itibaren büyük oranda sosyal ve ekonomik alanlarda etki yaratmaya yol açtı. Vebadan sonrasında insanlar sosyalleşme eylemlerinden uzaklaştılar. Aynı zamanda vebadan dolayı ölen din adamlarının olup duaya yer verilmemesinden dolayı dini inanca olan güven de azaldı. Artık salgın ile malları ticaret aracılığıyla aktarmak ve üretimini yapmak oldukça zor ve tehlikeli bir durum olduğundan hem kendi ülkesinde üretilen hem de ülke dışından ithal olarak elde edilen malların fiyatları aniden yükselmiş ve bundan dolayı da ülke ekonomisinde ani ve aşırı enflasyon durumu yaşanmıştır. Hastalığın yayılması ve ölüm oranlarının artması nedeni ile işgücünün düşmesi işgücü maliyet oranlarının da artmasına yol açtı. Arazi alanlarını kullanıma geçirmedi ki talep artışı birden fazla ülkede toprak dengesini değiştirmiştir. Krallar, köylüler için bu durumu daha kar sağlayacak duruma getirmek ve bundan dolayı da topraklarında kalmalarını sağlamaları için birtakım değişiklikler oluşturmuşlardır. İşgücü eksikliği, ücretlerin yükselmesine bu da yaşam kalitesinin yükselmesine sebep olmuştur. Gelir seviyesinin artışı ile özellikle de kentsel bölge de üretimi yapılan ürünlerde ve aşırı tüketimde artış göstermiştir (Decameron, 2014).

Veba Avrupa bölgesinin sosyal ve ekonomik dengesini büyük ölçüde geri dönemeyeceği bir hale getirdi. Oluşan toplu ölümler, Avrupa'nın sahip olduğu altın ile gümüş para arzında kişi başı miktarında artış sağladı. Bu durum ile beraber İngiltere'de enflasyon oranında 1370'lerin ortaların da azalma olmayan bir enflasyon oranının oluşmasına neden olmuştur (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 617).

1.2.6. Yeni Dünya Çiçek Hastalığı (1520-1902)

Avrupalıların eski dünya yaşamından 15.yy. döneminde yeni dünya hayatına ilk geldikleri zaman da bir takım yeni hastalıkları ardında getirmişlerdir. Öncesinde

bu gelen hastalıklara karşı bir bağışıklığı bulunmayan halk Avrupalılardan gelen hastalığın bulaşması ile nüfus oranı 60 milyondan yaklaşık 5-6 milyona kadar azalmıştır. Yani o dönem ki dünya nüfusunun %10'una tekabül etmektedir. Hastalığa yakalananların yaklaşık olarak %30'unun yaşamına son veren, bulaşıcılık oranı çok fazla olan Çiçek hastalığı çok fazla insanın hayatına son vermiştir (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 60).

Çiçek hastalığının etkileri dünya tarihinde oldukça önemlidir. 18.yy. tamamında Avrupa da iktidar üzerinde olan beş hükümdarda dahil her sene 400.000 insanın ölmesine yol açmıştır (Riedel, 2005: 21). Kolomb ve arkasından gelen kaşiflerin 1492 yılında Yeni Dünyayı keşfetmek istemeleri birçok etkilenmeye sebep olmuştur. Avrupalılar önceden hiç bilmedikleri yeni gördükleri ürünleri tanırken aynı zaman da da yeni bölge de yeni hastalık olan kızamık ve çiçek hastalığı ilk sırada olmak üzere çeşitli hastalıklarla tanışmışlardır. Bu hastalıklar ile yerel halk yıkıcı etkilere maruz kalmışlardır. Çiçek hastalığı Kuzey Amerika yerlilerinin üçte birinden fazla miktarının ölümüne sebep olduğu tahmin edilmektedir (Matillano, 2011: 3) Avrupa'dan bulaşan hastalıklar yüzünden Meksika' da 1519-1620 yılları arasında 28 milyonluk nüfustan 1,6 milyonluk nüfusa azalma olduğu tahmin edilmektedir. Dünya' da toplam çiçek hastalığından dolayı yaklaşık 500 milyon insanın ölmüş olduğu ön görülmektedir. 8 Mayıs 1980'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından çiçek hastalığının yok olduğu onaylanmıştır (Tognotti, 2010: 264).

İspanyol halkının Amerika kıtalarına ulaşmasının ardından yerli insanlarla aralarındaki husumet askeri alana müdahale etmeye dönüştü. Çiçek hastalığına ve oluşan farklı hastalıklara karşı bir bağışıklığa sahip olmayan yerel halk askeri müdahaleden çok bu hastalıktan öldüğü için yeni topraklar “Portekiz, İspanya, İngiltere, Danimarka, Fransa, İsveç ve Hollanda tarafından” kolonileştirilerek yeni bir hal aldı. 1500-1800'lü yıllarda savunulan ekonomik taraf Merkantilizm görüşüydü. Bu görüşün de temel dayanağı devletin dış ticarete müdahale ederek, ihracat oranına artırıp, ithalat oranını azaltmaktı.

Toprakların keşfedilmesiyle başlayan kolonileşme de Merkantilistlerin olmasını istediği amaç ile aynı doğrultudadır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 617).

Merkantilist akımın bir diğer düşüncelerinden zengin olmanın kaynağı altın ve gümüşten geçer düşüncesi de yeni toprakların bulunmasıyla Avrupa sınırlarına ulaştırılmıştır. 15.yy'da Avrupa altın miktarı az olduğu için Avrupa para kıtlığı içerisindeydi. Aynı zamanda Avrupa'da ki aristokratların istekleri ve sanayinin istediği mallar ithal karşılığında alınmaktaydı ve bunun sağlanabilmesi için de ülkenin altına ihtiyacı vardı. Bu talebi karşılamada yeni keşfedilmiş kıtanın önemi büyüktü. Çiçek hastalığı ve diğer hastalıkların da etkisiyle hemen hemen askeri müdahaleye gerek kalmadan altın büyük oranda Avrupa'ya geçişi sağlanmıştır (Dura C. , 2011).

1.2.7. İtalyan Vebası (1629- 1631)

İtalyan vebası 1629- 1631 yılları arasında isminden de anlaşılacağı gibi İtalya da ortaya çıkmıştır. Burada meydana gelmesinin temel nedeni 1618-1648 yılları arasında olmuş Otuz Yıl Savaşı'ndaki Alman ve Fransız olan askerlerin hastalığı taşıyarak İtalya'ya getirmiş olmasıdır. Hastalığa ilişkin tedbirler alınmasına rağmen hastalık çok kısa sürede hızla Milano'yu etkisi altına almıştır. Bununla birlikte limanlarda yapılan ticarete son verilerek dış ülkelere gelen insanların kentin içine giriş yapmaları yasaklanmıştır. Bu alınan önlemlere rağmen hastalık her yere yayılarak şehir halkında fazla sayıda ölümlere yol açmıştır (Alfani, "Plague In Seventeenth Century Europe And The Decline Of Italy: An Epidemiological Hypothesis", 2011: 20).

Erken Modern dönemin ilk iki yüzyılında, Avrupa hala vebadan kötü etkilenmekteydi. 16.yy. değişen yoğunlukta sık görülen veba dalgaları kıtanın her köşesine defalarca yayılmış, ancak şehirlere ve oldukça kentleşmiş alanlara odaklanmıştır. 17. yüzyılda, endemik veba Batı Avrupa'dan giderek kaybolmuştur (Alfani ve Percoco: 2). İtalya'da önemli şehirlerde kaybedilenlerin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. İtalyan Şehirleri ve Ölüm Oranları

Kent	Nüfus (1630 yılı)	Ölüm tahminleri (1631)	Nüfus kaybı %
Verona	54.000	33.000	%61
Milan	130.000	60.000	%46
Venedik	140.000	46.000	%33
Floransa	76.000	9.000	%12

Kaynak: https://tr.qaz.wiki/wiki/1629%E2%80%931631_Italian_plague.

İtalyan Vebasından sonra İtalyan şehir devletlerinin var olan güçleri azalmaya başlamıştır. Akdeniz bölgesinde önemli olan bir ticaret filosu olan Venedik Cumhuriyeti salgının oluşmasıyla ticaret filosunun büyük bir kısmını ve ticari üstünlüğünü kaybetmiştir. Buna benzer olarak 16. Ve 17. Yüzyılda Avrupa’da finans merkezi olan Ceneviz Cumhuriyeti de salgın yüzünden gücünü kaybetmiş bir cumhuriyettir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 618).

İtalyan Vebasının İtalya üzerindeki ekonomik etkileri şehir devletlerinde daha fazla olmuştur. Salgından kaynaklanan ekonomik etkiler, nüfusun azalması ile beraber ortaya çıkan işgücü arzının azalması, yaşam olanaklarında artış ve uzun dönemde sağlanacak büyümeye göre ücret artışı biçimindedir. İtalya’da ki gelişmiş alanlarındaki şehir nüfusunun azalması ile ekonomik alanlar ya da ülkelerin tamamının gerilemesine sebep olmuştur (Alfani, “Plague and Long-term Development: The Lasting Effects of the 1629-30 Epidemic on The Italian Cities”, 2016: 1)

Veba İtalya’nın kuzey bölgelerini daha çok etkilemiştir. Bu alanların fazla nüfusa sahip olması ve sanayi bölgesine sahip olması salgından sonra şehrin yapısını büyük şekilde etkilemiştir. Mahalleler bir hale gelmiş ve Milano da mekânsal olarak ayrımcılık gerçekleşmiştir. Ayrıca sosyal etkileşim salgından sonra artmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 618).

1.2.8. Londra Büyük Vebası (1665-1666)

1665-1666 yılları arasında ortaya çıkan Büyük veba, İngiltere’de oluşmuş, Londra halkının neredeyse dörtte bir oranının (100.000) yok olmasını sağlayan bir salgındır. Salgın Londra’nın batı kısmında ki fakir halkın yaşadığı, temizlik olanaklarının hiç olmadığı St-Giles alanında ilk olarak başlamıştır. Koşulların kötü olmasından dolayı bu alanda devamlı bir hastalık yaşanmaktaydı (Father, 2020). Bu hijyen şartları kötü olan bölgeler hızlı biçimde hastalığın şehirlere yayılmasına yol açmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 618).

Salgın hastalığın Londra üzerinde oluşturduğu ilk etki şehrin imarının yenilenmesi alanında oluştu. Londra da yangın oluştuktan sonra şehrin baştan başa imar ı gerçekleşti, sokak yapılara daha genişletilirken, kanalizasyonlarda açık olan kısımlar kapatıldı. 1665 yılında artık Londra ekonomi de İngiltere’nin sahip olduğu ekonomik gücü yansıtmaktaydı. Sömürge ile gelen ürünler ve dış ülkelerle gerçekleştirilen ticaret ile ülkeye ve alanlara zenginlik gelmiştir. Salgın zamanında ve salgından sonra halk sağlığı finansı için ayrılmış olan fonların kilisedeki cemaatler tarafından kullanılması fakirleri etkilemiştir. Çünkü bu fonlar yoksullardan çok zenginler tarafından kullanılıyordu. Bununla beraber Londra Vebası, İngiltere de denizasıırı ticaretin kötü olmasına yol açmış ve 1603 ve 1625 senelerinde başkentte ki ticareti ciddi biçimde azaltmıştır (Fischer, 2017: 51-53).

1.2.9. Kolera Pandemiler (1817-1923)

Kaynağı su olan hastalık türlerinden kolera, akut ve aşırı ishale ortaya çıkan ve kısa zamanda vücudun su oranının hızla azalmasına neden olan, *Vibrio Cholerae* isimli bakterinin sebep olduğu enfeksiyon türüdür. Mide asidinde normal olarak ölmesi gereken bakteri, sıvının tüketim miktarı göz önünde bulundurularak fazla orana vücudun içine girdiği zaman mide asidinden hızlı şekilde uzaklaşmakta ve bağırsaklara geçerek önemli boyutta enfeksiyon oluşturmaktadır. Bu bakımdan düşünüldüğü zaman şehirdeki suların kirli olması ve hijyen koşullarının yetersiz olması da toplumsal olarak enfeksiyona neden olmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığı zaman 1817 yılı itibari ile yedi defa kolera salgını dünyaya yayılmış ve hepsi de Asya ve Hindistan tarafındaki bölgelerden

kaynaklanmıştır. İlk olarak Musonlar sebebinden dolayı Ganj Nehri'nin boşalması ve pis olan suların etrafa yayılmasıyla enfeksiyon da bölgelere yayılmış, daha sonra Kalküta'ya gelmiş olan İngiliz askeri birliğinin sefer etmesi ile ve İngiliz deki ticari olanaklarla beraber diğer bölgelere de hastalık sıçramıştır. Toplumun geniş alanında görülmesiyle ayrı ayrı dönemlerde olan salgınlara sebep olan kolera salgını milyonlarla kişinin ölmesine yol açmıştır (Menekşe, 2019: 49-55). Kolera için epidemiyolojik bakımdan önem arz eden 2 unsur, kıtalararası salgına sebep olabilmesi ve etkilemiş olduğu ülkelerde endemik yerel bir şekilde seyretmesidir. Epidemilerin görülmüş olduğu dönemler çoğunlukla sıcak yaz aylarıdır. Kirli sular, kolera hastalığının bulaşması konusunda ciddi bir rol oynamaktadır (Gül, 2009: 241).

Şekil 2. Kolera geçirmiş Venedikli bir kadın

Kaynak: Sick Rose: Disease and the Art of Medical Illustration

İkinci olarak salgın Hindistan'da başlayıp 1830 yılında Finlandiya, Rusya ve Polonya bölgelerine yayıldı. Fakirlikten ve oluşan patates kıtlığından taşınan İrlandalı göçmenlerin hastalığı önce Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya sonra da 1833 yılında Latin Amerika bölgesine yayılmıştır. Genel olarak en tehlike olup ölüm oranının en çok olduğu kabul görülen üçüncü pandemi yeniden Hindistan'da oluşarak ''Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika'da'' büyük oranda kitlesel yok oluşlara sebep olmuştur (CBC, 2010).

Kolera hastalığı, insanoğluna benzer bir şekilde ana yollardan geçip kasabalara yayılmış, ilk olarak nüfusun yoğun olduğu ve ticaretin gelişim göstermiş olduğu bölgeleri vurmuştur. 16.yy. boyunca batıya ulaşmak amacıyla 3 ana yoldan

yararlanılmıştır. Bu yollardan ilki Hindistan üzerinden başlayarak Afganistan, İran ve Hazar Denizi sahilleri ile Karadeniz ve Rusya kıyılarına varan karayolu; diğeri Hindistan üzerinden Basra Körfezi sahilleri ve Umman Denizinden içeri Bağdat ve çevresinden geçmekte olan kara ve denizyolları; son olaraksa Hindistan üzerinden Kızıldeniz boyunca İskenderiye ve Cidde gibi limanlara uğramakta olan denizyoludur (Menekçe, 2020: 389).

Kolera hastalığı yüzyıllardır, ticaret yapılan gemiler aracılığıyla ve Orta Doğu bölgesinde Mekke'ye ilerleyen hacılardan arada bir görünümle Hint yarımadasındaki nehir alanlarına sıkıştırılmıştı. Fakat büyük miktarla yayılması, yayılmacılık (emperyalizm), ticaret, askeri alanda çatışma ve özellikle köle ticareti ile yapılan göçler aracılığıyla ve sanayileşmenin olması ile beraber hastalık da hızlı biçimde artmıştır. Hastalığın neyden kaynaklandığı belirtilene kadar ülkede sağlık düzeninde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Robert Koch'un kolera salgınının sebebini ortaya çıkardıktan sonra sağlık altyapısı sosyal refah sistemiyle destek sağlanarak oluşturulmuştur. Ayrıca bu bulaşıcı olan hastalıkların önlenmesi için uluslararası kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır (Lee ve Dodgson, 2000: 217-220).

Sıtma, veba ve frengi benzeri hastalıklar ile fazlasıyla erkenden tanışmış olan insanlar, kolera salgının hızlı bir şekilde ilerlemesi ve insanları kısa bir süre içerisinde zayıflatarak ölüme sürüklemesiyle büyük bir yıkım meydana gelmiştir. Kolera, bahsedilen özelliğiyle daha önceki salgınlara karşı alınmış olan tedbir ve önlemlerin de yetersizliğini gözler önüne sunmuştur (Yılmaz, 2017: 29).

1.2.10. Üçüncü Veba Salgını (1885 ~)

III. Veba salgını, 1855'de Qing hanedanına bağlı Xianfeng imparatorluğunun beşinci yılı içerisinde Çin'in Yunnan kentinde ortaya çıkan büyük bubonik veba salgınıdır. Bubonik veba hastalığı yerleşik bölgelerin tamamına dağılarak Hindistan ve Çin halkının 12 milyondan fazlasının ölümüne neden olmuştur (Stenseth, 2008: 773).

Bu hastalığın Çin aracılığı ile yayılması önemli kıyı nakliye yerleri olan Hong Kong ile Guangzhou şehirlerinden kaynaklanmış ve buradan da dünyanın tamamına yayılmıştır (Sanburn, 2010).

Hindistan halkında hastalığın etkilerini yok etmek için karantina uygulamaları ve baskıcı davranışlar yerel nüfusun İngiliz devletine karşı sağladıkları tutumda değişikliğe sebep olurken, uygulanan sağlık tedbirlerine halkın tavrı, sonunda ülkede yapılan tıbbi müdahalelerinin siyasi kısıtlamalarını öne çıkarmıştır. Yaşanan deneyimler Hindistan ülkesinde modern halk sağlığına yönelik hizmetlerin ilerlemesine katkı sağlamıştır. Salgının Çin'i etkilediği bir diğer alan ise insanların başka yerlere göç etmesidir. Halk göç etmek zorunda olduğu için tarımsal üretim de buna bağlı olarak ciddi miktarda azalmıştır. Tarımsal ürünlerin azalmasının getirdiği etkilere ek olarak Çin'e bağlı bazı bölgelerde ticari olarak önemli olan pamuğun ekim ve hasat işlemlerinde de salgından dolayı önemli kayıplar yaşanmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 619).

1.2.11. Sarı Humma Salgını ((1800'lerin Sonu)

Sarı Humma virüsün sebep olduğu hastalık, Güney Amerika ile Sahra altı Afrika bölgelerinde olan pandemidir. Sarı humma salgını 1700-1800'lü yıllarda Amerika da en korkulan hastalık türlerinden birisidir ve bu salgın 1905'de ancak sona ermiştir. 1793 yılında sarı humma ülkenin başkenti Philadelphia' da nüfus oranının yaklaşık olarak %10'unun yok olmasına neden olurken, hastalığın şehirde yayılması ile o zamanların başkanı George Washington ile Dışişleri bakanı olan Thomas Jefferson şehirden ayrılmış ve bunun sonucu olarak da Washington artık ülkenin yeni başkenti konumuna geçmiştir. Sarı humma hastalığının çok fazla etkili olmasının temel sebebi bu hastalığın yayılmasının nasıl olduğunu bilmemelerinden kaynaklanmıştır (Rosenwold, 2020).

1800 yılının ilk dönemlerine kadar fazla bir etki göstermeyen hastalık Amerika kıtasının güney bölgelerinde gözükmekteydi. Meksika körfezinde kıyıya sahip olan ve ticarete önemli olan New Orleans kentinde hastalığın ortaya çıkmasından kısa zaman sonra salgın 1850 yılında ülkenin tamamına yayılmıştır. Salgın hastalık ağırlıklı olarak ticaret sağlanan limanlar ile balıkçı olan kasabalarda meydana çıkmış ve bu salgının yayılma sürecinde ele alınan kötü uygulanmış karantina şartlarına ek olarak ülkede iç savaşta hastalığın yayılmasında etkili olmuştur.

Sarı humma hastalığı genel olarak yabancı hastalığı olarak da nitelendirilmektedir. Bunun nedeni ise ülkeye giriş yapan yabancıların özellikle de

fazla olan kıtlıktan kaçan İrlandalı halkından kaynaklanmasıdır. Amerika da gerçekleşen salgının ekonomik olarak maliyetini hesaplamak çok kolay olmamıştır. Bunun yanında 1846-1850 yılları arasında New Orleans'ta bu hastalıktan dolayı 45 milyon dolar kayıp yaşanmış ve emekte, ticaretle azalış olmuştur. Yapılan göçler bölgede ciddi değişikliklere de neden olmuştur. Bu kayıplar ancak beş yıl gibi bir zamanda onarılmıştır. Memphis'te ise salgından nüfusun büyük kısmı etkilenirken, yerel işletmelerin zararı 100 milyon dolar, Misisipi vadisinde ki kayıp da 200 milyon dolardır. Sarı humma salgınından kaynaklanan gerçek maliyet miktarları hem insani açıdan hem de ekonomik açıdan hesaplamak mümkün olmamakla beraber şehrin gelişmesinde ve ticaretin büyümesinde gecikmeler yaşanmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 620).

1.2.12. Rus Gribi (1889- 1890)

19.yüzyılın büyük salgınlarından en sonuncusu olan Asya ya da Rus gribi olarak isimlendirilen hastalık 1889-1890 yıllarındaki grip salgınıdır. Bu salgın dünya genelinde yaklaşık olarak 1 milyon insanın ölmesine sebep olmuştur. Hastalığın belirtilerinden ilk olanı 1889 mayısta Rusya da görülmüş ve hızlı biçimde 1889 aralıkta Amerika kıtasına, 1890 şubat nisan aylarında Güney Amerika kıtasına, 1890 şubat mart aylarında Hindistan kıtasına ve buradan da 1890 mart nisan aylarında Avustralya kıtasına yayılmıştır. 1889'da ki grip dört ay kadar kısa zaman diliminde yayılmış ve bu bakımdan iktisadi ve sosyal açıdan bıraktığı etkileri belirlemek zor olmuştur. 1889-1890 yılında başlayan Rus grip salgınının ekonomik durgunluğu 1891 yılına kadar etkili olmuştur (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 620)

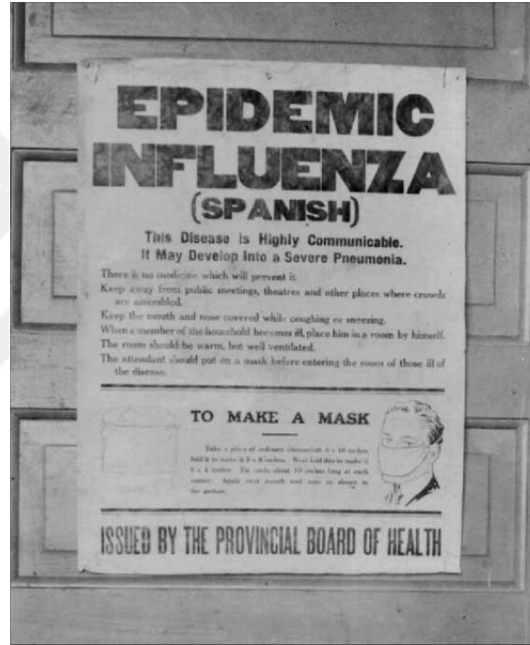
1.2.13. İspanyol Gribi Salgını (1918-1919)

21.yüzyılın ilk dönemlerinde Birinci Dünya Savaşı hala bitmemişken yaklaşık olarak 500 milyon kişinin ya da dünyada genel nüfusun üçte birinin enfekte olmasına sebep olan, H1N1 virüsü olarak dünya da üç kez dalgalanma ile görülmüş pandemidir. Ülkelerin çoğunda bu hastalığın savaşa karşı motivasyonunun düşürebileceği fikri doğrultusunda hastalık halktan gizlenmiş ve salgın saklanmıştır.

Bunun sonucunda da halk salgından haberdar olmadığı için virüs daha fazla yayılmıştır. 1918 yılının kasım ayında solunum yolları ile alakalı bir salgından

bahsedilmiştir. Fakat bahsedilmeden aylar öncesinde de bu hastalık görülüyor ve yayılması da ilerliyordu. Bu hastalığa İspanyol gribi denilmesinin nedeni, o yıllarda savaştan bağımsız olan İspanya'nın bu hastalıktan bahseden ilk ülke olmasından dolayıdır. Bu hastalığın etkilediği sınıf bağışıklık sisteminin güçlü olduğu genç ve erişkin sınıftır. O zamanlarda sahip olunan dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 2 oranını kapsayan 50-100 milyon arasında insan hayatını kaybetmiştir. ‘Fransız şair Guillaume Apollinaire, Avusturyalı ressam Egon

Schiele ve Alman sosyolog Max Weber’’ gibi birçok önemli kişi bu hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 61).

Şekil 3. İspanyol Gribinde Halkı Bilgilendirmesi İçin Afiş

Kaynak:<https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C9%99kil:SpanishFluPoster>

Alberta.jpg

İspanyol gribindeki salgın durumu üç dalga şeklinde yaşanmıştır. Her salgın durumunun toplumda yarattığı sosyal ve ekonomik etkileri vardır. Salgınlar genel olarak yaşlı nüfusu, çocuk kitlesini ve bağışıklığı zayıf hasta grubunu etkilerken belirttiğimiz gibi İspanyol gribi için bu durum farklı olup etkisi tam anlamıyla sağlıklı olan gençlere yöneliktir. Salgından önceki dünya düzeninde ortalama yaşama sürece 60 yıl civarında iken bu hastalık sonrasında bu yaşam süresi 50 yıla düşmüştür (Roser, 2020).

Salgının ekonomik sonuçlarının tespit edilmesi için İsveç'te yapılmış bir araştırma da sermaye gelirlerinin %5-%6 oranında azalmış olduğu, yoksulluk oranının ise %11 artış gösterdiği hesaplanmıştır. Bunun sonucunda da salgın ile ekonomik ilerlemenin ya da gerilemenin arasında doğrudan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Salgın Amerika kıtasında gelir azalışına neden olurken, Hindistan kıtasında tarım ekonomisi alanında üretim oranı sırası ile ilk olarak %8 sonrasında da %3,3 oranında azalma göstermiştir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 621).

Şekil 4. İspanyol Gribinden Korunmak İçin Maske Takmış İnsanlar

Kaynak: <https://www.matematiksel.org/dunya-savasina-son-veren-salgin-ismpanyol-gribi/>

1.2.14. Asya Gribi Salgını (1957-1958)

Grip-A virüsünün ördeklerde mutasyon geçirdiği ileri sürülen H2N2 virüsü yaklaşık olarak İspanyol Gribinden 40 yıl sonrası kadar Doğu Asya yani Çin'de meydana gelmiş ve bundan dolayı da bu gribin adı Asya Gribi olmuştur. Kısa zaman içinde dünyanın tamamına yayılarak pandemi olmasına neden olan virüs, neredeyse 1,1 milyon kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 62).

Amerika da ki ekonomi alanında Asya gribinin önemli boyutta bir etkisi söz konusu olmamıştır. Amerikan ekonomisinde yaklaşık olarak %1, Kanada ekonomisinde ise %1,2 oranında bir azalma olmuştur. Ancak sonrasında Asya

gribinin Amerika kıtasında yayılmasından sonra ‘‘S&P 500’’ de %20,7 oranında bir azalma yaşanmıştır ve bu da 1958 de oluşan resesyonun sebebi gösterilmiştir. Diğer salgınlarda olduğu gibi Asya salgının da da işgücünde etkilenmeler olmuştur. Dünyanın genel olarak işgücü büyüme oranlarında salgının oluşmadığı dönemlere göre azalma görülmüş ve işgücündeki büyüme hızının yanında işsizlik oranlarında da gelişmiş ülkeler de dahil ekonomide işsizlik artışı görülmüştür (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 621).

Tablo 3. İşgücü Büyüme Hızı ve İşsizlik Oranları

	İşgücü Büyüme Hızları		İşsizlik Oranları				İşgücü Büyüme Hızları		İşsizlik Oranları		
	1950-55	1957-58	1957	1958	1959		1950-55	1957-58	1957	1958	1959
Japonya	7,9	2,4	3,1	3,9	3,4	ABD	3,3	1	4,3	6,8	5,5
Almanya	7,4	2,1	3,4	3,5	2,4	Norveç	3	0,4	1,4	2,3	2,2
İtalya	5,5	1	9	9	8,7	Belçika	2,9	0,3	3,8	5,2	5,9
Hollanda	4,5	1,2	1,3	2,4	1,9	İsveç	2,9	0,4	1,9	2,5	2
Fransa	4,3	0,6	0,8	0,9	1,7	Danimarka	2,3	0,4	10,2	9,6	6,1
Kanada	4	2,2	4,3	6,6	5,6	İngiltere	2,2	0,9	1,6	2,2	2,2

Kaynak: Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 621-622

Asya krizinin etkilediği nüfus tıpkı İspanyol gribinin de etkilediği nüfus olan genç nüfus olmuştur. Bu durumdan dolayı işgücü olumsuz biçimde etkilenecek tarımsal ürünler üzerindeki verimi düşürmüştür. Salgından önceki dönem ile salgından sonraki dönem arasında ülkelerin sahip oldukları tarım ürünlerinde önemli verimlilik azalışı görülmüştür. Bunun sebebi de işgücündeki azalmadan dolayı işgücünde başa düşen üretim oranında artma görülmemesidir. Sonrasında bu hastalık için aşı geliştirilmiş ve 40 milyona yakın insan kurtarılmıştır (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 622).

Tablo 4. Tarımsal ürün üretimi %

	1950	1958
Kanada	13,2	7,3
Danimarka	21,3	17,5
Almanya	10,9	8,6
Fransa	16,2	-
İtalya	29,3	20,8
Japonya	26	18,4
Hollanda	14,2	11,2
Norveç	14,9	11,8
İngiltere	6	4,4
ABD	7,8	5,5

Kaynak: Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 622

1.2.15. Hong Kong Gribi (1957-1958)

Hong Kong Gribi 1968-1969 yılları arasında dünya genelinde görülmüş bir salgındır. Bu grip 20.yüzyıldaki son pandemidir. Hong Kong Gribi, H3N2 kaynaklı olan, iki geninin kuş kaynaklı olduğu influenza türündeki virüslerden alan ve dünyanın tamamında yaklaşık olarak 1 milyon kişinin yok olmasına sebep olan bir hastalık türüdür. Hastalığın bu ismi almasının sebebi ilk olarak Hong Kong’da görülmesinden dolayıdır. Birliklerin Vietnam savaşıdan gelmesi ile virüs de onlarla beraber Amerika Birleşik Devletleri’ne yayılma göstermiştir (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 62).

Hong Kong’daki Pandemi kaydı ilk olarak 13 Temmuz 1968 yılında görülmüştür. 1968 Temmuzunun son günlerinde Vietnam ve Singapur ülkelerinde büyük çapta salgınlar ilan edildi. 1968’in eylülünde yukarıda da bahsedildiği gibi “Hindistan, Filipinler, Kuzey Avustralya ve Avrupa’ya” daha sonra da virüs Kaliforniya’daki Vietnam savaşıdan dönen birliklerin geri gelmesi ile yayılmıştır.

Hong Kong gribinin etkilediği alanlardan önemli alan olan ekonomik alan üzerindeki etkilerini Amerika ve Kanada’ya yönelik yapılan çalışmalar doğrultusunda ekonomiyi fazla etkilemediğinin sonucu görülmüştür. Hastalık olduğu için okul ve işyerlerine gidemeyen insanlardan dolayı bir takım toplumsal aksamalar meydana gelmiş, fakat bu genel olarak çocukları, öğretmenleri ve sağlık sektöründe çalışan bireyler arasında yoğunluk göstermiştir. Pandeminin en fazla arttığı dönemde ABD’de işe gelememe oranı %3-8 arasında görülmüştür. Ekonomik etkisi çok fazla olmamış

ve ABD'nin GSYİH oranını yaklaşık olarak %1 kadar düşürmüştür (Hasting ve Krewski, 2016).

1.2.16. İnfluenza A H1N1

Meksika ülkesinde ortaya çıkmış olan bu salgın, domuzlar ile ilişkisi kesin bir şekilde görülemediği için “*İnfluenza A H1N1*” şeklinde isimlendirilmiştir. Etken olan influenza virüsünün on beş alt türü olduğu ifade edilmektedir. İnfluenza virüsleri nöraminidaz ve hemaglutinin antijenlerine göre sınıflandırılmaktadır. Kuş gribi H5N1, Domuz gribi ise H1N1 yapısına sahiptir (Ergönül, 2009: 9).

Toplum içerisinde hastalık ile alakalı genel kanılar arasında, hastalanmış olan tüm insanların öldüğü yer almaktadır. Nitekim hastalanan tüm insanlar hayatını kaybetmemektedir. Ölüm oranı %1 ile %2 oranındadır. Bir toplum içerisinde görülmüş olan olgu sayısı artış gösterdikçe ölüm oranı azalmaya uğramaktadır. Salgın, düşünüldüğünden çok daha az ölümcüldür. Kulf gribindeyse bahsedilen oran dünyada yaklaşık olarak %50 şeklinde ifade edilmektedir. Kulf gribi sebebi ile 2006'da Türkiye'de saptanmış olan on iki olgudan dört tanesi kaydedilmiştir (Ergönül, 2009: 8).

Hastalığın yayılması, mevsimsel, klasik griple benzerlik göstermektedir. İnsanlar arasında öksürme ve hapşırmayla yayılan damlacıklar aracılığıyla yayılmaktadır. Bunun haricinde el teması da hastalığın bulaşmasında fazlasıyla önemli bir rol oynamaktadır. Hasta olanlar, herhangi bir belirtiye rastlamadan bir gün önce ve hastalık sürecinde enfeksiyonu başka kişilere aktarabilmektedirler (Ergönül, 2009: 8-9).

1.2.17. Zika Virüsü Salgını

Zika virüsü, ilk defa 1947 yılında Uganda ülkesinde maymunlar tarafından, sonrasında 1952 yılında Tanzanya ve Uganda'da insanlardan izole edilmiştir. 1952-1981 senelerinde Güneydoğu Asya ve Afrika'da kimi bölgelerden Zika virüsüyle alakalı vakalar rapor edilmiştir. Afrika ve Asya haricindeki ilk Zika virüsü salgını, 2007'de Pasifik adalarından rapor edilmiştir. 2013 ile 2014 seneleri arasında, Fransız Polinezyası'nda dang ateşi epidemisi ile beraber görülmüş olan Zika virüsü

salgınında, Guillain–Barre sendromu saptanmış olan hasta bireylerin sayısında önemli ortanda artış görülmüştür.

Brezilya ülkesinde de yeni doğan kişilerde 2014’de yüz elli mikrosefali olgusu tespit edilirken, bahsedilen rakam 2015’de 2 bin 400’e yükselmiştir. Zika virüsünün Guillain–Barre sendromuyla bağlantısının bulunduğu ilk defa 2015 yılının temmuz ayında; mikrosefali ile bağlantısının olduğuysa 2015 yılının Ekim ayında rapor edilmiştir. 2015’in Amerika’da en sıcak sene olmasının, El Nino ve iklim değişimlerinin vektör sayısında bir yükselişe yol açmasının ve dang virüsü antikorlarının Zika virüsü salgınına kolay bir hale getirdiğine yönelik hipotezler mevcuttur. Günümüz itibar ile dünya genelinde seksen dört ülkede yaklaşık olarak 1,62 milyon kişinin Zika virüsünden etkilenmiş olduğu ifade edilmektedir (Sarı, 2017: 2).

1.3. Yakın Dönemde Yaşanan Pandemiler

Bu bölümde anlatılacak olan salgınlar 1980 yılı sonrasında ortaya çıkmış salgınlardır. Bu çerçevede sırası ile işlenecek önemli salgın hastalıklar şunlardır: “HIV/AIDS (1981-), SARS (2002-2004), Domuz Gribi (2009-2010), EBOLA (2014-2016), MERS (2015-), COVID-19 (2019)”

1.3.1. HIV/AIDS pandemisi (1981-Halen)

İnsanda ki bağışıklık yetmezliğinden dolayı oluşan virüsün (HIV) sebep olduğu, kişilerde bağışıklık sisteminin güçsüz hale gelmesi ile ortaya çıkan bağışıklık eksikliği sendromu yani (AIDS) sebep olan, bulaşıcılık gösteren bir hastalık türüdür. AIDS enfeksiyonu hayvanlardan insanlara bulaşan (zoonotik) türdendir.

19.yüzyılın sonları ya da 20.yüzyılın başlarında HIV enfeksiyonunun insanlara ilk bulaştığı dönemlerde, Afrika’da o zamanın insanları tarafından maymunların avlanması sonucunda etlerinin tüketildiği esnada ortaya çıktığı düşünülmektedir. 65 milyon kişiye bu virüsün bulaştığı ve yaklaşık 25 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 63).

HIV salgınının ekonomik alana etkileri ülkelerin tamamında görülmektedir. Özellikle de Afrika ülkelerinde ekonomik etkisi daha büyük oranda görülmüştür. Hastalık birden fazla makroekonomik etki oluşturmuştur. Özellikle salgınla mücadele kapsamında kullanılması gereken ilaçların üretilmesi ve bu üretilen ilaçları kimlerin kullanması gerektiğine karar verilmesi aşaması önemli bir sorun olmuştur.

HIV'ın Afrika ülkesi ekonomisinin gelişimi üzerinde oluşturduğu önemli bir etkisinin sonucu, kilit sektörlerde verimli işgücünün azalmasına sebep açmasıdır. Ülkelerde ekonomi üzerindeki etkilerinden biri de sağlık harcamalarında artış yaşanmasıdır. 1990 ve 2017 yılları arasında, sağlık sektörüne yapılan kalkınma yardım oranı %394,7 oranında artış gösterirken, 2017'de 9,1 milyar dolar HIV/AIDS'ye yönelik sağlık alanına 37,4 milyar dolarlık kalkınma destekleri sağlanmıştır. HIV/AIDS için 2000-2015 yıllarında dünya genelinde 562,6 milyar dolar harcama yapılırken, hükümet bu harcanan paranın %57,6 oranını finans etmiştir. Küresel düzeyde 2013 yılında HIV/AIDS harcamaları 49,7 milyar düzeyine yükselmiş ve sonrasında 2015 yılında bu miktar 48,9 milyar dolara düşmüştür. 2015'de 9,3 milyar dolar HIV/AIDS'yi engellemek için ve 27,3 milyar doları da bakım ve tedavi masrafları için ayırmıştır (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 623).

1.3.2. SARS (2002-2004)

Şiddetli akut solunum sendromu (SARS), Covid 19'dan ortaya çıkan viral yollu bir solunum sistemi hastalığıdır. Bu hastalık 21.yüzyılın ilk ölümcül hastalığı olarak kayıtlara geçmiştir (Bingül, Türk , & Ak, 2020: 193). Salgın ilk kez 16 Kasım 2002 yılında Guangdong bölgesinde Çin ülkesindeki Foshan şehrinde ortaya çıkmıştır (Türk, Ak Bingül , & Ak, 2020: 622). SARS hastalığının Çin'in tarım alanları üzerinde olduğu ifade edilmektedir (Özkoçak, Çetli, & Koç, 2020: 3). Hastalık küresel boyuta ulaşmadan önce Kuzey Amerika, Avrupa, Güney Amerika ve Asya bölgelerindeki çoğu ülkeye yayıldı.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) açıklamasına göre, salgın esnasında genel olarak dünyada 8.098 insanın SARS hastalığından etkilendiği, 774 kişinin de öldüğü ifade edilmiştir (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020: 623).

Etkeni Koronavirüs olan SARS virüsü (SARS-CoV-1), aslında yarasalarda bulunan onlarda da mutasyona uğrayıp insanlara bulaşmış bir hastalıktır. Normal şartlarda yarasalarda bulunan SARS-CoV-1 virüsünün doğrudan insanlara bulaşma olasılığı olmadığından bilim adamları bu mutasyonu iki seçenek ile açıklamaya çalışmıştır: a) laboratuvar mekânında üretilen mutasyon, b) Doğal yollu palmiyedeki misk kedisinde meydana gelen mutasyon (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 63).

SARS hastalığının ekonomik boyutu diğer salgın hastalıklardan farklı olarak incelenmiştir. Asya ülkeleri baz alınarak yapılan araştırmalarda SARS hastalığının diğer alanlardan daha çok turizm ve perakende hizmet alanı gibi endüstrileşmiş yerlerdeki zararlarına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Çünkü SARS Çin'in sahip olduğu ekonomi üzerinde en çok turizm alanını olumsuz etkilemiştir. 2003 yılının sonundan itibaren Çin'deki turizm geliri 2002'deki turizm geliri ile kıyaslandığında yaklaşık olarak %50-60 (yani 10,8 milyar USD) yurtiçindeki turistlerden sağlanan gelirin %10 düzeyinde azaldığı (yani 6,0 USD) tespit edilmiştir. Salgın Çin'de turizm endüstrisinden başka diğer sektörlere de etki göstermiş ve ekonomi de toplam 25,3 milyar USD zarara uğramış, GSYİH da büyüme dönemi de 1-2 puan daha az gerçekleşmiştir (Bingöl, Türk , & Ak, 2020, s. 193) .Bununla beraber uluslararası ticaret artışı görülmesinden dolayı SARS hastalığının ekonomiye etkileri ülkelere birçoğunu etkilemiştir. Bir ülkede olası bir ekonomik şokun meydana gelmesiyle, küreselleşmeyle alakalı ticaretin artmasıyla ve finansal ilişkiler aracılığıyla başka ülkelere hızlı bir şekilde dağılması mümkün olmuştur. Dünya daha fazla bütünleştikçe, SARS gibi olan bulaşıcı hastalıkların küresel maliyet oranı da artış sağlayacaktır. (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 623).

1.3.3. 2009-2010 H1N1 Salgını (Domuz Gribi)

2009'da mart ayı içerisinde Meksika ülkesinde domuzlardan insanlara geçebilen bir grip virüsü açıklanmıştır. Bu grip hastalığı kısa zaman içinde Meksika'nın bölgelerine, Amerika Birleşik Devletine (ABD) ve daha sonra kıtalar arasında yayılım gerçekleştirmiştir. Böylece tüm ülkeyi etkisi altına almıştır.

Dünya Sağlık Örgütü bu virüsün etkisi ile dünyanın tamamını etkisi alan enfeksiyonu 11 Nisan 2009 tarihinde "Grip Pandemisi" şeklinde ilan ederek özelleştirdi. Salgın hastalık Meksika'da ortaya çıktığından dolayı ilk olarak "Meksika

Gribi'' ismi ile daha sonra da '' Domuz Gribi'' ismi ile anılmaya devam edilse de sonrasında bu virüs H1N1 ismi ile kalıcı hale geldi (Bingöl, Türk ve Ak, 2020: 194).

1918'de yaşanan pandemiye rakip olabileceği düşünülen H1N1 virüsü, 30 ve 50 yaş aralığında ki yetişkin kişilerde ve genç nüfusta görülmüş, bunlara etkisi de ciddi ve ölümcül olmuştur. (Philip, 2011).

Meksika'da görülen ilk salgın, pandemi haline geldiğinde gözlemlenen seviyeden daha fazla yüzdelik düzeyde ölüm miktarına sahipti. Bunun sebebi biraz da Meksika halkının gribe olan bağışıklık gücünün ve halk sağlığının kurduğu yapının yetersiz olmasıdır. Buna ek olarak virüste meydana gelen değişiklikler de eklenince etkilenen oran daha fazla olmuştur. H1N1 hastalığından ölen kişi sayısını 2010 yılının haziran ayında WHO 18.000'den fazla olarak açıklamıştır (Verikios, Sullivan, Gieseckel ve Woo, 2011: 3).

İnfluenza H1N1 salgınından etkilenen Kuzey Amerika bölgesinden sonra Güney Amerika bölgesi gelmektedir. Bu hastalığın kış dönemlerinde halk sağlığı ve iktisadi bakımından Güney Koni ülkelerinde ki etkisi önemli derecede yüksek etki göstermektedir. Örneğin; Arjantin ve Uruguay ülkeleri gibi. Pandeminin ülkedeki büyüme hızına olan etkisinin derecesi net olarak hesaplanmamakla beraber, ekonomik kayıplara ilişkin tahminler, hastalıktan etkilenmiş ülkelerde GSYİH oranının %0,5 ile %1,5 arasında değişiklik göstermektedir (Economist, 2009).

Salgın hastalıkların önemli düzeyde sağlık problemlerine ve kitlesel kayıplara neden olmasının yanında telafi edilmesi güç olan sosyal ve ekonomik alanda da sonuçları getirmesi, H1N1 virüsünde de ortaya çıkmıştır. Dağıldığı ülkelerde sonucunun ölüm olduğu durumlara ek ayrıca tarımsal alanların önemli düzeyde durgunlaşmasına ve eğitim, finans, teknoloji gibi vb. sektörlerde ciddi etkilenmeler olmuştur. Meksika ülkesi H1N1 salgınından en çok turizm alanından etkilenmiş ve yaklaşık olarak 2,8 milyar dolarlık bir kayıp yaşamış olduğu ileri sürülmektedir (Delivorias ve Scholz, 2020).

1.3.4. EBOLA (2014-2016)

Domuz gribinin ardından ortaya çıkan Ebola, başlangıçta 1976 yılında Ebola Nehri yakınında olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti içerisinde görülmüştür. O

zamandan sonra, Ebola virüsü aşama şeklinde ortaya çıkmış ve birçok Afrika ülkelerinde yaşayan kişileri enfekte etmiştir. Bu virüs başlangıçta Afrika bölgesinde oluşmuş fakat nadir görünen, insanları ve diğer canlıları ciddi düzeyde etkileyen ölümcül hastalık türüdür. Ortalama bu hastalıktan ölenlerin oranı %50'dir. Ebola virüsü vahşi hayvan türlerinden insana bulaşan ve insanlar arasında da birbirine bulaşabilen bir hastalıktır (Sağlık Bakanlığı, 2015)

Ebola, 2014'de dünyanın karşı karşıya kaldığı ve çaresiz ülkeleri etkisi altına aldığı bir salgın hastalıktır. Bu hastalık Batı Afrika bölgesinde 1300'den daha fazla insanın yok olmasına neden olarak önemli sayıda insani krize sebep olmuştur. Batı Afrika'da ekonominin gelişmişlik düzeyinin az olması, hastalıktan dolayı oluşan krizden en çok etkilenen Sierra Leone, Liberya ve Gine'de ekonomik derinleşme oluşturarak ülkeleri savunamaz hale getirmiştir. Ebola krizindeki büyük etkinin sebepleri arasında yoksulluğun fazla görülmesi, sağlık alanının yetersiz olması, politik sebepler gösterilmiştir ve özellikle de kısa zamanda Sierra Leone ve Liberya'nın dengesini bozan iç savaşlarla beraber insanların ebola virüsünün belirtilerini kolera vb. gibi salgın hastalıklarla karıştırmalarından dolayı hastalık hızlı şekilde her yere yayılmıştır (Yıldırım H. , 2015).

2014'te görülen Ebola salgını, etkisi altına aldığı ülkelerdeki hane halklarındaki gelir oranlarının düşmesine ve yoksulluk oranının artış göstermesine yol açmıştır. Dünya Banka'sının güncel biçimde yayınladığı 2016 yılına ait raporda, Ebola salgınından etkilenen Liberya, Sierra Leone ve Gine ülkelerindeki etkisinin 2,8 milyar dolar kaybının olduğu açıklanmıştır. Diğer salgınlar gibi Ebola da ekonomiyi birçok bakımdan etkilemiştir. Salgınla alakalı ülke araştırmalarına göre, Sierra Leone'de ki özel işletmelerde işgücü kaybının %50 olduğu görülmüştür. 2015'de Gine, Liberya ve Sierra Leone'de GSYİH oranı 2,2 milyar dolar kadar azalma gösterdi ve etkisi yalnızca makroekonomik dengeyi değil, bununla birlikte özel sektördeki büyümeyi, beşerî sermaye oranının gelişimini ve gıda güvenliğini önemli düzeyde tehdit etmiştir (CDC, 2014).

1.3.5. MERS (2015)

2015 yılında ortaya çıkan MERS salgını günümüzde yaşanan Covid-19'dan önce ortaya çıkmış bir salgın hastalıktır. 2012'nin haziran ayında Arabistan ülkesinde

kaybedildiği düşünölen bir viral zatüre tanısında yeni oluşmuş bir Koronavirüsün ortaya çıktığı bildirilmiştir. Kısa zaman içerisinde Arap Yarımadası'nda görölen bu ölümcöl olan viral zatüre hastalığından sorumlu tutulan Covid 19-(MERS-CoV) adının verildiği açıklanmıştır. Suudi Arabistan Krallığında MERS-CoV hastalığının en çok sayıda olması ve Arabistan Krallığının Hac için gelenlere ev sahipliği yapmasından dolayı Haccın insanlar için küresel boyutta bir salgına neden olabileceği düşüncesi endişe yaratmıştır. MERS vakalarındaki kaynak Arap Yarımadasıdır. Bu hastalığa yakalananlar Arap Yarımadası ve yakınlarındaki bölgelere seyahat edenler olmuştur. Arap Yarımadasının dışında bu hastalık en fazla Kore'de oluşmuş ve hastalık bir turistin Arap Yarımadasından dönmesi ile tüm halka bulaşmıştır. MERS salgınının etkilediği yaş oranı yoktur. Her yaş grubuna bulaşarak etkilemiştir (Bingöl, Türk ve Ak, 2020: 625).

MERS salgın hastalığı, Kore'deki 2,6 milyar ABD doları miktarında turizm kaybına tekaböl eden 2,1 milyon yabancı kişinin azalmasıyla ifade edilebilir. Yurt dışından gelen ziyaretçi sayısının azalmasıyla barınma, yiyecek, içecek ve ulaşım alanlarındaki toplam kayıp 1007 milyon ABD dolarıdır. Genel olarak salgın hastalıkların hava taşımacılığı üzerinde de etkisi vardır. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), bu zamana kadar trafik boyutları üzerinde etkisinin en çok göröldüğü hastalığın SARS olduğunu açıklamıştır. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), 2003'de salgının Asya-Pasifik havayollarında yıllık 6 milyar ABD dolarını kaybetmesi ile sonuçlandığını belirtmiştir (Bingöl, Türk ve Ak, 2020: 625-626).

1.3.6. Covid 19 Pandemisi

Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış olan ilk Koronavirüs vakalarından itibaren bütün dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de Covid-19 gündemde ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. Covid-19 virüsü Türkiye dahil olacak şekilde dünya genelinde yüzlerce ölkeye yayılmıştır (Demirdöğmez vd., 2020: 127).

Dünya Sağlık Örgütü'ne korona virüsüne yönelik Çin tarafınca gerçekleştirilmiş olan ilk resmi rapor 2019 yılının 31 Aralık tarihinde yapılmıştır. Bahsedilen bildirim, Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin ölkesinde bulunan ulusal ofisine gerçekleştirilmiş ve ilerleyen günlerde Dünya Sağlık Örgütü, Çin ölkesinin yetkili

mercilerinden yapılmış olan raporlar aracılığıyla süreci takip etmiştir. Gerçekleştirilen ilk bildirimin ardından 2020 yılının 14 Ocak tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin yetkililerinin Covid-19 virüsünün insanlar arasında yayıldığına ilişkin bir delilin olmadığına yönelik bulgu ve sonuçlarını kabul görerek ilan etmiştir. Fakat söz konusu ilandan yalnızca sekiz gün sonra, Çin aksi bir bildirimde bulununca 23 Ocak tarihinde Covid-19 virüsünün insanlar arasında yayılan bir virüs olduğu Dünya Sağlık Örgütü tarafınca kabul edilerek devletlere denetimler gerçekleştirmeleri gerektiği yönünde uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur (Yüksek ve Baran, 2020: 903). Öncesinde ciddi bir tıbbi rahatsızlığa maruz kalmış olan ve herhangi bir yaş grubunda yer alan bireyler, Covid-19 virüsünün ciddi komplikasyonları için büyük riskli görülmektedir. Bunun haricinde, 65 yaş ve üzerinde olan kişiler, astım hastaları, immün sistemi baskılanan kişiler ve gebeler de yüksek riskli grup içerisinde değerlendirilmektedir (Akboğa, 2020: 157).

Covid-19 virüsünün sebep olduğu pandemi, dünya genelinde yaşanmış olan bir bunalım olarak ifade edilmektedir. Bu sebepten dolayı dünyanın bir bütün şeklinde yaşamını sürdürmeye başlamış olduğu bahsedilen dönem, tarihin çeşitli biçimlerinde inşa edildiği ya da yazıldığı bir süreci temsil etmektedir. Bunun nedeni salgınlar, insanlık tarihini oldukça derinden sarsmış, toplumsal ve siyasi yaşama yön vermişlerdir. Birçok defa devletlerin savaşlardan çok daha ağır kayıplar yaşamasına sebep olmuşlardır. Ani ölümlere sebep olduklarından dolayı tahrip güçleri epeyce fazla olarak nitelendirilmektedir. Bunun haricinde büyük ve ani nüfus kayıplarına yol açtıklarından dolayı günlük yaşamın bozuntuya uğramasına, tarımsal aktivitelerin vd. üretim çalışmalarının duraklamasına, ticari yaşamın zarar görmesine kadar birçok negatif yönlü etkileri olmuştur (Karakaş, 2020: 545).

Corona adının anlamı, Latince de taç manasına gelmektedir. Koronavirüslere bağlı şekilde meydana gelen 2002 (SARS-CoV) ve 2012 (MERS) salgın hastalıklarından sonra dünyanın tamamını kısa zaman aralığında kuşatan ve günümüzde etkisinin hala devam ettiği bir salgın hastalıktır.

2019 yılının aralık ayında Çin ülkesinin Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan 'da ortaya çıkmıştır. Bu hastalığın başlangıç seyri Huanan'da deniz ürünleri sektöründe Pazar alanında çalışanlarda ve Pazar alanlarını ziyaret eden kişilerde

nedeni ortaya çıkarılamayan zatürre biçiminde oluşmuştur. Ve buradan da bütün dünyaya yayılmıştır (Tapısız ve Altınbaş , 2020: 65).

Covid-19'un hızlıca yayılım göstermesi, telaşı, endişeyi, belirsizliği ve ülkeler çapında politik uygulamalarda yaşanan çatış ve problemleri de yanında getirmiştir. Bunun sebebi, Covid-19 başlangıç tarihinde sağlık ile alakalı bir konu olmasına rağmen ekonomiler üstünde yarattığı etkiler de yoğun olarak tartışmalara konu olmuştur (Çoban vd., 2020: 508).

2021 yılının ocak ayı itibariyle toplam vaka sayısı 95,1 milyon olup ölüm oranı sayısı ise 2,03 milyondur (Wikipedia, 2021). Meydana gelen Covid-19 pandemisi ile tüm dünyadaki ülkelerde sosyal ve iktisadi yaşamın bağlı olduğu düzen bozulmuş ve bu düzeni dengede tutmak için hükümetler birtakım önlemler almak zorunda kalmışlardır. Hastalığın bulaşma evresini kontrol altına alabilmek için ve halkın sağlık durumunu kontrol edebilmek için sosyalleşme kısıtlamaları ve izolasyon yapılmıştır. Bu kısıtlamalara örnek olarak okulların geçici olarak kapatılması, şehirler arası seyahat edilmesinin yasaklanması ve çalışma sistemlerindeki düzenin de esnek ya da uzaktan şeklinde değiştirilmesi verilebilir. Alınan kısıtlamalarla beraber üretim hızı ve miktarı azalmış ve bundan dolayı tüketim miktarı ve tasarruf oranı da azalmıştır. Bu tarz hayata geçirilen uygulamalar insanların hayatında bir etki yaratmaktadır. Bu etki insanları toplumsal etkiler dışında ekonomik açıdan da ciddi sorunlarla karşı karşıya getirmiştir (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 626).

Covid-19'un en bilindik belirtileri arasında kuru öksürük, halsizlik ve yüksek ateş bulunmaktadır. Mevsimsel griple kıyaslandığı zaman, daha fazla patojenik ve bulaşıcı olduğu ifade edilmekte ve tahmini ölüm oranı %0,5-3 arasında değişim göstermektedir (Zeybek vd., 2020, s. 306). Salgının yayılmasına ilişkin farklı koruyucu önlem ve tedbirler alınırken ve tahmin modelleri üzerinde çalışmalar gerçekleştirilirken, öte taraftan da farmakolojik yaklaşım ve varsayımlar iyileştirilmeye çalışılmıştır (Er ve Ünal, 2020: 5).

Çin'e bağlı olan Wuhan kentinde meydana gelip, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19, yalnızca 1918-1919 yılları arasında oluşan Büyük İnfluenza Salgınından sonra en önemli oluşan sağlık krizidir. Aynı zaman da yakın tarihteki maliyeti en yüksek seviyede olan pandemidir. Bunun dışında Covid-19 küresel olarak

ortaya çıkmış diğer salgın hastalıklardan daha farklı özelliklere sahiptir. Ülkelerin çoğu birden çok krizle karşılaşmışlardır. Bu krizler finansal, sağlık ve birçok alanda ortaya çıkmıştır. Covid 19, Büyük Buhran'dan bu zamana kadar hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri ilk kez ekonomik durgunluk haline getirmiştir. Özellikle de küresel biçimde senkronize halinde olan kilitlenmeler ve yaşanan finansal aksaklıklar ekonomiyi daha önce benzeri yaşanmamış şoklarla karşılaştırmıştır. Virüsün küresel biçimde yayılması ile tüm sağlık sistemi kilit haline gelmiş ve sosyal ve ekonomik alanların bozulmasına sebep olmuştur. Oluşan diğer salgınların ekonomik olarak etkisi kıyaslatıldığı zaman, hastalığın işgücüne yönelik var olan etkisi, salgın hastalığı yönetebilmek için ekonomik kilitlenmelere ihtiyacın olup olmadığı, sağlık sistemi koşullarının yeterli olması ve hastalığa yönelik erken müdahale yapılması ciddi ölçüde önemlidir. 1347-1351 de ortaya çıkan Kara Ölüm, 1918-1919'da Büyük İnfluenza ve 1981- HIV/AIDS salgınları ile Covid-19 nitel olarak karşılaştırıldığında işgücünün zedelenmesi daha az, ekonomik kilitlenme diğer salgınlardaki gibi aynı, sağlık sistemi de geçmişe göre daha etkilidir (Bingöl, Türk , & Ak, 2020: 195).

Kısıtlamadan sonra ülkelerin normalleşme aşamasına geçmesi ile beraber uzun zamandır durağan ve yavaş olan ekonomi yeniden canlanmaya başlasa da birden çok ülke ciddi boyutta cari açık ve kamusal borçlanmalar ile karşılaşmıştır. 2020 yılında küresel GSYİH oranının azalma göstereceği ve dünya ticaret ölçeğinin küçüleceği tahmin edilmektedir. Ekonomi de yer alan tüm aktörler ekonomi de yeniden bir canlılık kazanacağı düşüncesine karşı olumsuz beklenti içerisindeyler. Bu şekilde devam edilirse de sonucunun başarısız olabileceği de görülmektedir. Salgın hastalığın ekonomiye hem arz hem de talep yanlı olumsuz sonuçları olmuştur. Arz yanlı oluşan krizin ekonomiye yansıma biçiminde işgücü arzı doğrultusundaki olumsuz etkileri öne çıkmaktadır. Bu olumsuz etkilerden ilki, salgının doğrudan işgücüne olan katılımı önemli düzeyde azaltmış olmasıdır. Covid 19 salgınına yakalanan, onlarla temasa geçen ve hastalık şüphesi taşıyan kişiler üretimde yerini alamamışlardır. İkinci etki, halkın sağlığını kontrol etmek için alınan tedbirler sebebiyle dolaylı olarak işgücü arzında bir azalma meydana gelmiştir.

Bir diğerk etkisi ise hastalığın yayılma hızını önlemek amacıyla uygulanan kısıtlamalar ile alınmış olan önlemlerin üretim miktarını düşürmesi ve bundan dolayı da tedarik zincirinde bozulmalar görölmüştür (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 626).

Covid-19 virüsünün yaratmış olduğı etkileri 2007 finansal krizine benzer diğerk küresel krizler ile kıyaslamak mümkün değildir. Çünkü Korona virüs küresel bir salgın olmasının yanı sıra orta ve düşük gelirli olan ülkelere odağını yöneltmemiştir. Faizler tarihsel süreç içerisinde görölmüş olan en düşük seviyelerdedir. Dünya ülkeleri birbiri ile daha entegre ve bağlantı halindedir. Covid-19 krizi, tedarik zincirlerince yayılma etkileri oluşturmaktadır ve ayrıca eş zamanlı bir şekilde patlak vermiş olan bir talep ve arz şoku da söz konusudur (Cinel, 2020: 128).

Salgından dolayı etkilenen üretim miktarındaki azalma işgücü piyasalarını da olumsuz olarak etkilemiş ve işsizlik oranında artışa yol açmıştır. Dünyada ki en yüksek ekonomiye sahip olan ülkelere Amerika Birleşik Devletleri'nin salgının başlaması ile işsizlik maaşına olan talep yaklaşık 33 milyon kişiyi geçmiş ve işsizlik oranı %10,3'ten %14,7'ye artış sağlamıştır. İşsizlik oranı en son 1929'da meydana gelen Büyük Buhrandan sonra ilk kez bu kadar yüksek görölmüşdür (Euronews, 2020).

Ticari birleşmenin sağlandığı zamanda, bütünleşmiş piyasalar salgının yarattığı krizden olumsuz etkilenmiş ve ülkelerin ticareti azaltmasından dolayı ülkeye döviz girişi de azalış göstermiştir. Bu zaman diliminde dış borç miktarları fazla olan ve yeterli düzeyde rezerve sahip olmayan ülkeler birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Salgının talep açısından etkisi ise kamu sağlığı ve bireysel sağlık için uygulanan tedbirler hizmet sektörünü olumsuz etkilemiştir. Okullarda eğitimin uzaktan yapılması, sosyal mekanların kapatılması, şehirlerarası ve ülkeler çapında seyahatin kısıtlanması, sokağa çıkma yasağının uygulanması, karantina altına alınması ve çalışma imkanlarının esnek ya da uzaktan yürütülmesi, aynı zaman da içinde bulunulan durumun tüketici de endişe ve belirsizlik duygularını yaşatması olumsuz etkiler ortaya koymuş bundan dolayı da harcama eğilimi yani toplam talep önemli düzeyde etkilenmiştir. Ayrıca işsizlik oranlarının yükselmesi, yaşlı ve belirlenen yaş grubunun evde kalması, sokağa çıkma yasağı gibi sosyal kısıtlamalar devletler tarafından yapılan transfer harcamalarını da artırmaktadır. Salgın hastalık ile

mücadelede yapılan sağlık harcamalarından dolayı kamu harcamaları da artış göstermiştir.

Bazı ülkelerin yeterli seviyede kaynağı olmamasından dolayı vergi gelirlerini artırmak istemişlerdir ancak bu da başka olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Oluşan Pandeminin ülke içinde ve ülkeler arasında ekonomi üzerinde birtakım olumsuz etkilere yol açmıştır ve bu olumsuz etkiler de birbirleri ile alakalı etkilerdir (Türk, Ak Bingül , & Ak, 2020: 627).

Covid 19 salgınının ekonomi üzerinde üç çeşit şok etkisi göstereceği beklenmektedir; tıbbi şok, hasta sayısındaki artıştan dolayı üretimin sağlanmaması, alınan önlemlerden dolayı ortaya çıkan beklenti ve ekonomik şoklarıdır (Baldwin ve Mauro, 2020).

Meydana gelen salgınlar ekonomik aktiviteleri önemli düzeyde yıkıma uğratmaktadır. Salgının yayılma hızını hafifleten ve zamanında önlemlerin alınması da ekonominin gerileme durumunu azaltmaya yardımcı olmaktadır. Mc Kibbin. Ve Fernando (2020), ekonominin olası sonuçlarını daha net bir şekilde anlayabilmek için bir modelleme tekniği yardımı ile Covid-19'un ekonomi üzerindeki oluşturacağı etkilerinin gelecek zaman diliminde ne düzeyde bir gelişme oluşturabileceğini küresel sinema ile makroekonomik açıdan sonuçlarını ve finansal pazar üzerindeki izlenimlerini araştırmışlardır. Bu küresel sinemalar, bir Pandeminin kısa sürede global(küresel) ekonomi üzerinde önemli düzeyde bir etki yaratabileceğini açıklamaktadır. Mc Kibbin. & Fernando'nun yaptıkları çalışma, tüm ülkeler için millet sağlığı bölgesinde global(küresel) iş birliğine yönelik yapılan yatırımlar ile engellenebilecek muhtemel maliyetleri açığa çıkarmaktadır (Türk, Ak Bingül , & Ak, 2020: 196).

Dünyadaki birçok ülkede pandemi ve zorunlu kısıtlamaların ikinci çeyrekte en üst noktaya gelindiği ve içinde bulunduğu yılın ikinci parçasında azaldığı sözelimi altında, IMF 2020 yılında küresel kalkınmanın-%3'e kadar düşebileceğini tahmin etmektedir. Bu yüzde oranı 2020 ocak ayına göre ise %6,3 puanlık azalmayı anlatmaktadır. Bu olay salgının, Büyük Bunalımdan bu zamana kadar meydana gelen durgunluk halinin en kötüsü ve Finansal Krizden de daha çok kötü olayı açıklamaktadır (IMFBlog, 2020).

Covid-19'in bazı bakımdan düşük nitelikli işçilere yönelik dengesiz tesiri sebebiyle, dengesizliği daha çok kötüleştireceği ile alakalı yapılan araştırmalarda salgınların olumsuz dağılmasının etkileriyle alakalı kaygıları desteklemektedir. Bu çağda oluşan ve toplumsal ölümlere yol açan "SARS (2003), H1N1 (2009), MERS (2012), Ebola (2014) ve Zika (2016)" salgın hastalıklarının gelir dengesizliği üzerinde oluşturduğu etki hakkında ki çalışmada, geniş biçimde kullanılan bir eşitsizlik oranı olan Gini katsayısının artış gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Netice olarak, devletlerin pandemi sürecindeki etkilerini daha çok azaltmak amacıyla gelirleri yeniden zenginden fakire dağıtma uğraşlarına rağmen bu eşitsizlik oranının yine de artış gösterdiğini açıklamıştır. Beş yıl sonrasında net olarak Gini katsayısının oranı yaklaşık %1,5 miktarında artış göstermesi bu tedbirin süre içerisinde yavaşça kademeli olarak değişeceği düşünüldüğünde büyük bir tesir olacağı açıklanmaktadır. Salgınların uzun zaman da göstermiş oldukları etki, iş eksikliği ve gelire ait başka şoklar düşen çalışma beklentileri sebebiyle meydana gelmiştir. Salgınların, farklı seviyelerde olan eğitim düzeyindeki kişilerin istihdam etmesi üzerinde, beceri seviyelerinin bir işareti olarak önemli boyutta farklı etkenlerinin olduğunu açıklamaktadır. İleri seviyede eğitim alan kişilerin istihdam miktarları çok az düzeyde etkilenirken, yalnızca normal eğitim düzeyinde olan kişilerin istihdama yönelik beklentileri artış göstermekte ve bu yılın sonuna kadar %5 oranından daha fazla bir orana sert biçimde azalma göstermiştir (IMFBlog, 2020).

1.4. Salgınların Genel Değerlendirilmesi

Salgın hastalıkların ekonomik tesirleri tarihsel zaman diliminde meydana gelmiş bütün salgın hastalıklarda görülmüştür. Salgınların ortaya çıktığı zamanın koşullarına elverişli olarak ekonomik etkinliklerde değişiklikler meydana gelmiştir. Tarihsel süre içerisinde meydana gelen salgın hastalıklarda olduğu gibi yakın zamanda oluşan salgınlarda da kurumlar ile hükümetlerin etkinlikleri ön plana çıkmasa da devlet, kurum ve halka yönelik ekonomik etkenleri ortaya çıkmıştır. Yakın çağdaki epidemilerden oluşan hastalıkların direkt oluşan ekonomik tesirleri, hastalığa yakalananlar ve fon temin edenler, örnek olarak sigorta şirketleri ya da hükümetler tarafından artış gösteren sağlık harcamaları ve çalışanlarına yönelik artan iş sorumluluklarını kapsamaktadır.

Direkt olmayan etkileri ise ölümler sebebiyle işgücü eksikliği, hastalık ve uygulanan kısıtlamalardan dolayı işgücüne yönelik verimde azalmalardır. Epidemide, şehir dışı ve ülke dışı seyahat etmelerin kısıtlanması, spor alanında ve diğer alanlarda yapılan etkinliklerin kısıtlanması, okulların geçici olarak kapanması virüsün daha çok yayılmasını engellemek için alınan tedbirler arasındadır (The Global Economic Effects of Pandemic Influenza , 2011: 4).

Geçmişte yaşanan tüm salgınların ortak yarattığı etki ve özelliği karşılaştırıldığı zaman hepsi için: ‘‘ Kitlesele ölüm, arz ve talep yanlı etkilerinin olması ve dolayısıyla büyüme oranlarını etkilemesi’’ biçiminde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu da birbirleri ile alakalı olan ve etkileşim içerisinde olan farklı çöküntüleri ele aldığını göstermektedir. Salgınların hepsinde farklı oluşmuş toplumsal ve ekonomik etkinin oluştuğu görülmüştür. Büyük İnfluenza salgınının toplumsal ölümü yanında etkilediği yaş grubunun genç nüfus olması işgücü kaybına daha çok arttırmış ve ekonomik etkisi daha fazla olmuştur. Büyük İnfluenza salgınının Covid 19 ile benzerliği uluslararası ticaret sağlanırken ve savaşın ardından askerlerin ülkesine geçiş yaparken virüsü halka yayması bundan dolayı da virüsün tüm dünyaya hızlı olarak yayılmasıdır. Ekonomik etkilerin kötü hale gelmesinde, savaşın çetin şartları, sağlık hizmetlerinin yeterli olmayışı ve savaş sonrasında ülkelerin birbirleri ile bağlantılarının yeterli olmaması rol oynamaktadır. Ekonominin kilitlenmesinde ise talep ve arz yanlı etkiler benzerlik göstermektedir (Bingöl, Türk , & Ak, 2020: 197).

Yakın zaman diliminde oluşan ‘‘HIV/AIDS (1981-), SARS (2002-2004), Domuz Gribi (2009-2010), EBOLA (2014-2016), MERS (2015-)’’ gibi salgın eğilimi olan virüslerin en önemli niteliği gelişmiş ülkelerin, hastalığa yakalananları iyileştirerek bu hastalığın yayılım hızını azaltmış olması ve engellemesidir. Sağlık sektörünün yeterli olanaklara sahip olması sebebiyle salgının kısa süre de kontrolü sağlanıp toplumsal etkisi azaltılmaya çalışılırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerde ise hastalığın seyri hızla yayılmış ve ekonominin kötü hale gelmesi bundan dolayı da yoksulluk oranının artması görülmüştür. SARS’ın çok sınırlı küresel yayılımından ve H1N1 hastalığının da ölüm oranının az olması sebebiyle COVID-19’da olduğu gibi sosyal mesafe önlemlerine gerek duyulmamıştır (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 627).

SARS ve Covid-19 hakkında, yatırımcılar ve tahlilciler çoğunlukla sonuncu salgın hastalığın ekonomideki etkisini analiz etmek için iki farklı virüsü karşılaştırmışlardır. Çoğu iktisatçı, Covid-19'un SARS virüsünden daha farklı şekilde enfekte olduğundan dolayı Çin ve global ekonomi üzerindeki etkisi daha ağır biçimde olabileceği ön görülmektedir. SARS'ın Çin üzerinde yarattığı etkiler arasında sanayi üretimi, ihracat ve ithalat sektörleri de yer almaktadır (Lee Y. , 2020).

Covid-19'un SARS salgınından daha çok ekonomik etki yaratacağına dair bir diğer yaklaşım da Çin deki ekonomi ile alakalıdır. 2002 yılında Çin dünyada altıncı büyük ekonomi de yer alırken, günümüzde dünyada ikinci büyük ekonomide yer almaktadır. Bu yüzden epideminin uzun dönemli ekonomik tesirleri Çin'in gerçekleştireceği politikalar ile ilgili olacaktır. Uluslararası Para Fonu, 2019'da Çin'deki global ekonomik artışın %39 oranında yer alacağını öne sürülmektedir. 2003 yılında Çin ekonomisi dünya ekonomisinin %4,2 oranına sahipken günümüzde bu oran %16,3'üne artış sağlamıştır. Bundan dolayı Çin'de oluşacak bir yavaşlama dünya ekonomisini de önemli boyutta etkileyecektir. Salgın hastalık Çin'de ilk olarak otomotiv sektöründe üretimi etkilemiş ayrıca çoğu sanayi de önemli biçimde etkilenmiştir. Büyük otomobil üretimi yapan sektörler '' (Ford Motor, Fiat Chrysler, General Motor ve Tesla gibi)'' üretimin devamlılığına ara vermiştir. Bundan dolayı dünyadaki petrol fiyatları da etkilenmiştir. Çünkü Çin 2019 yılında petrole olan talep artışının yarısını karşılaması bakımından önemlidir. (Feuer, 2020).

Amerika'nın ekonomisi üzerine yapılan bir araştırmada salgın boyunca okulların kapalı kaldığı süre boyunca maliyetler hesaplanmıştır. ABD'de sivil işçi olarak çalışan kişilerin neredeyse dörtte birinin 16 yaşının altında çocuklara sahip olduğu ve bu çocuklara bakabilecek yetişkin kişilerin olmadığından dolayı ülkedeki bütün okulların iki hafta sırasınca kapatılmasının ekonomik faaliyet üzerindeki kaybı 5,2 milyar ile 23,6 milyar dolar arasında olacağı ve okulların dört hafta boyunca kapalı kalması halinde GSYİH'nın %0,3 oranına karşılık gelen 47,1 milyar dolarlık bir maliyet olabileceği ifade edilmiştir. Salgın hastalıkların GSYİH'de azaltıcı etkilerinin yanı sıra arttırıcı etkileri de görülebilmektedir. SARS salgını esnasında yalnızca Hong Kong'da yüz maskesine 15 milyar dolar harcama yapılmıştır. Buna ek olarak doktora ödenen ücretler, ilaç tedavisi masrafı ve salgınla alakalı olan başka maliyetlerin de GSYİH'ye katkısı sağlanmıştır.

2009 yılında gerçekleşen H1N1 yani domuz gribi ile mücadele edebilmek için aşıdan ve ilaç satışından bazı ilaç firmaları gelirlerini yükselmiştir (Begley, 2013).

Dünyayı uzun zaman boyunca etkisi altına alan ve toplumsal can kayıplarına sebep olan global salgınlar günümüzde yaşandığı gibi geçmiş dönemlerde de kişi kayıplarının yanı sıra ekonomik ve sosyal tesirleri de ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Covid-19 salgın hastalığı ile yeniden ortaya çıkan etkiler, tarihsel zaman diliminde meydana gelen salgın hastalıklar ile beraber göz önüne alındığında aşağıda birtakım sonuçlar ortaya çıkmış ve açıklanmıştır (Türk, Ak Bingöl , & Ak, 2020: 628).

- ✓ Geçmişten bugüne kadar oluşan bütün salgın hastalıkların hem sosyal hem de ekonomik hayatı etkileyen etkileri görülmüştür.
- ✓ Ekonomik etkileri kapsamında öncelikle arz ve talep yanlı olan etkileri görülmektedir. Ölüm oranını azaltmak, hastalığın ve salgının yayılma hızını daha aşağıya çekmek amacıyla ele alınan tedbirler arz yönlü bir etki oluşturarak üretim miktarında azalmaya sebep olmuş bu da enflasyonu oluşturmuştur. İşgücü arzındaki düşüş, gelir de azalma, tasarruf yapamama ve bunlardan dolayı da yatırım seviyesi azalarak zarara uğramıştır.
- ✓ Üretimde azalmanın görülmesi ülkelerin gelişme miktarlarını olumsuz yönde etkilerken büyük ölçüde refah kaybına sebep olmuştur.
- ✓ Gelir miktarındaki azalmadan dolayı temel gıdalara erişme olanağı da kısıtlanmıştır.
- ✓ Uygulanan kısıtlamalar ve salgının daha fazla yayılma korkusu nedeni ile ülkeler arasında sağlanan ticaret oranı gerilemiş ve bu ticaretten dolayı da salgın daha hızlı olarak yayılmıştır. Salgın hastalıktan en çok zarar gören sektörler ‘’ turizm, perakende, nakliye ve hizmet sektörü’’ dür.
- ✓ Güven eksikliği ve korkudan kaynaklanan harcama isteklerinin piyasaları negatif yönde etkilemesi,
- ✓ Hazır sağlık sistemi sorgulanarak buna ek yeni tıbbi faaliyetler gündeme getirilmiştir. Salgının sebebini belirlemek için sıkı şekilde çalışmalar yapılırken, aynı zaman da da salgından korunabilmek için karantina ve izolasyon faaliyetleri yapılmıştır.

- ✓ Geçmiş tarihlerde oluşan salgın hastalıklar savaş ya da ticaret gibi sebeplerle yayılma gösterirken yakın zamanda oluşan salgınlar ise teknolojik ilerlemeden kaynaklı olan demiryolu ve deniz ulaşımı seyahatleri ile yayılımı artırmıştır.
- ✓ Salgın esnasında ve salgından sonraki zamanda hükümetlerin piyasa işleyişini hafifletmek amacıyla sağlamış oldukları destekler kamu harcamalarında artışa yol açmıştır.
- ✓ Ekonomik bakımdan diğer bir etki ise salgından sonra teknolojik tabanlı olan e-ticaret, taşımacılık, online eğitim sistemleri ve evden çalışabilme alanlarında sektörel ilerlemeler meydana gelmiştir.
- ✓ Salgın hastalıklardan dolayı yeni oluşan tüketim bağımlılığı ortaya çıkmıştır.
- ✓ Salgın sırasında ve sonrasında yerel ve merkezi yönetimler harcamalarında artış göstermişlerdir. Ülkeler salgından dolayı yavaşlayan ekonomileri canlandırabilmek için para ve maliye politikaları gerçekleştirmişlerdir.
- ✓ Salgınların insan hayatına etkileri ilk olarak göç ile ortaya çıkmış ve göç kavramı da salgınların daha hızlı olarak yayılmasına yol açmıştır. Özellikle de gelir miktarı düşük olan kişilerin şehir veya ülke değiştirmeleri çoğu salgının hızla büyümesinde önemli olmuştur. Buna ek olarak salgınlardan dolayı insanların başka yerlere göç etmesi ile yaşam tarzları da değişmiştir.
- ✓ İnsanlar salgından dolayı kentlerde daha çok imkânın olduğunu düşünerek kentlere göç etmişlerdir. Fakat kentleşmenin artması hastalığın daha çok yayılmasına neden olmuştur.
- ✓ Salgınlar sosyal hayatta bir olabilmeyi öne çıkararak yardımlaşma ve sivil toplum kuruluşlarının oluşmasına ve etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Dini kuruluşların da salgınla etkisi daha çok artmıştır.
- ✓ Kişilerin normal zaman da uyguladıkları faaliyetler festivaller, turistik seyahatler gibi etkinlikler salgının dağılmasını arttırmıştır.

Geçmişten bugüne kadar meydana gelen salgın hastalıklar hem insan yaşantısını hem de dünya yaşantısını ciddi şekilde değiştirerek etkisi altına almıştır. Her salgın hastalığın etkisi aynı olmasa da benzer yönleri fazlası ile bulunmaktadır. Salgın hastalık en çok ekonomi sektörünü etkisi altına almaktadır. Salgın süresince hükümete büyük görevler düşmektedir.

2. BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSAT

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Kurum Nedir?

Kurumsal iktisat konusunun daha net olarak anlaşılabilmesi için en önemli yaklaşım sözcüğün kökenine giderek açıklama yapmaktır. Bu bakımdan kurumsal iktisat denildiği zaman kurumun neyi ifade ettiğini, ne ile bağdaştırıldığını ve bu evrimin nasıl ilerlediğini anlamak önemlidir. Bu yüzden Kurum kelimesi, Kurumsal İktisadın açıklanabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Thorstein Bunde Veblen 'e göre Kurum; belirli zaman diliminde yaygın biçimde kabul görülen düşünce ve davranış bağımlılığı biçiminde ifade edilmiştir (Özveren, 2007: 7).

Fakat daha ayrıntılı biçimde ele alınan Düşün bil Portalının Kurumsal İktisat bazında ele alarak ifade ettiği Kurum kelimesinin tanımı daha aydınlatıcı olacaktır. 20.yüzyılın ilk dönemlerinde meydana gelen kurumsal iktisadın önemini temsil eden ve kurumsal iktisat okulunun temsilcisi olan Thorstein Bunde Veblen 'in Ortodoks iktisadi üzerine yaptığı eleştiriler ile iktisadi düşün hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Veblen kurum kelimesini ortaya çıkarmış ve başka bir açıdan toplumsal vakaları inceleyerek " alışkanlık" ile " içgüdü" kelimelerini de kullanarak toplumsal evrimi tanım haline getirmiştir. Kalıplaşmış iktisat düşüncelerine hiç olmayan farklı bir yaklaşımı savunan Veblen, " kurumsal evrim teorisini " ele alarak toplum mu bireyi, birey mi toplumu etkiliyor? sorusunun cevabını kurum ve birey bağlamında incelemiştir. Durkheim'den beri devam eden bu farklı fikirler çoğu eleştiriye de arkasında getirmiştir. Durkheim kişisel olguların etkilerini hiçe saymaktadır ve toplumun bazı durumları kısıtlamaya çalışsa bile belirleyemeyeceğini öne sürmektedir. Giddens'e göre ise, kişiler toplum arasında edilgen olarak varlıklarını devam ettiremezler. Tercih ettikleri durumlar ile aynı zamanda kişileri kısıtlamaya çalışan toplumsal düzeni de değiştirirler (DüşünBil).

Kurumlar, siyasi, ekonomik ve sosyal etkileşmeyi şekillendiren kişiler tarafından ortaya çıkarılan kısıtlamalardır. Bunlar; hem informel kısıtlamalardan (yaptırımlar, tabular, gelenek görenek, davranış kuralları), hem de formel kurallardan (anayasalar, kanunlar ve tüzükler, mülkiyet haklarından) meydana gelmektedir. Kurumlar, tarih boyunca düzen sağlama ve mübadeledeki belirsizliği azaltmak için insanlar tarafından tasarlanmıştır. İktisadın standart kısıtlamalarıyla beraber kurumlar; kişilerin tercih kümelerini açıklamakta, işlem ve üretim maliyetlerini ve bundan dolayı ekonomik faaliyette var olmanın karlılığı ve fizibilitesini tayin etmektedir. Kurumlar geçmişi, günümüz ve geleceğe bağlayarak, aşamalı bir şekilde olarak ilerlemektedir. Sonuç olarak tarih, büyük oranda ekonomilerin tarihsel becerisinin sıralı bir şekili olan kurumsal evrimin bir hikayesidir. Kurumlar, ekonomik büyüme, durgunluk veya gerileme bakımından ekonomik değişimin tarafını şekillendirerek, bir ekonominin teşvik durumunu sağlamaktadır (Aktan P. , 2019: 6).

2.1.2. Kurumsal İktisat Nedir?

Kurumsal iktisat, iktisadi yaşamda kurallar ve kurumların önemliliğini, sebeplerini, etkileri ve sonuçlarını inceleyen bir araştırma alanıdır (Aktan P.,2019: 3). Çoğu zaman kurumcu veya kurumsalcı iktisat biçimiyle adlandırılan bu kelime, Eyüp Özveren'in tanımlamasına göre çeviri de yapılan bir hatadan kaynaklanmaktadır. Doğru çevirisi ise kurumsal iktisat şeklindedir. Özveren'in tanımlamasına göre kurumsal iktisat hem kurumları hem de kendi içinde ki çalışma alanlarını öne çıkarmak yerine, iktisadın örgütsel alanındaki aşamalarının kendi doğalarından kaynaklanan iktisadın kurumsal olmalarına odaklanarak yola çıkmasıdır. Başka bir ifadeyle, ana akım iktisadi piyasa ve firma gibi maddeleri önemsemese de aslında bu maddeler de ana akım iktisadının içerisinde kendi bölümünde yer alır. Yani özverenin görüşüne göre bunlar olmadan iktisat olmaz dolayısıyla da iktisadın tanımlanmasında kurumsal olduğu öne çıkarılmıştır. Bundan yola çıkılarak ekonomi için de kurumsallaşarak oluşmuş bir süreç denilebilir (Özveren, 2007: 16-17).

Kurumsal iktisat, yerleşik iktisat geleneğinden ve Marksist düşünce okullardan farklı olan bir iktisadi yaklaşımı özümsemiştir. Kurumsal iktisat, "Thorstein B. Veblen (1857-1929), John R. Commons (1862-1945) ve Wesley C. Mitchell (1874-1948)" gibi kişilerin araştırmaları ve destekleri sayesinde 20.yüzyılın başlarında

Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış bir sistemdir. Neoklasik iktisat, iktisadi piyasa alanı kavramı ile sınırlayan bir görüştür ve iktisat alanındaki çalışmalarını “kârı ençoklaştıran davranışsal güdülerin idaresi altında karar veren çok sayıda özerk, tam bilgi sahibi kişinin eşit şartlar altında ve hür iradeleriyle türdeş malları, yüz yüze gelmeksizin, değiş tokuş ettikleri ve istedikleri zaman girip çıkabildikleri soyut bir alan” olarak sınırları içine almaktadır. Buna karşı olarak kurumsal iktisat, “davranışsal psikoloji, pragmacı felsefe ve darwingil evrimsel biyoloji” görüşü hakkında kurulmuştur (htt2).

Kurumsal iktisat terimi ilk olarak Walton Hamilton'un 1918'de Amerikan İktisatçılar Birliği tarafından yıllık olarak düzenlenmiş olan toplantıda aktardığı “İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım” (The Institutional Approach to Economic Theory) adı altındaki bildiride sunmuştur. Bu bildiri de sunduğu görüş Ortodoks İktisada karşı çıkarak kurumsalcı düşünce biçimini savunmasıdır. Hamilton'un savunduğu kurumsal iktisat, kurumlar üzerine ve onların ekonomik hayattaki etkilerini ve sonuçlarını öne çıkaran bir düşünce biçimidir (Beşkaya & Ursavaş, 2014: 2).

2.2. Kurumsal İktisadın Tarihi

İktisat topluma yönelik olan bir bilim dalıdır, kişilerin bir araya gelip oluşturduğu toplum, kişilerin gereçlerinin karşılanmasının nasıl olacağı, bu anlamda karar verilmesi gereken çoğu kararın hangi yollarla alınmasını araştıran bir daldır. Bir başka deyişle iktisat, daima ileriye yönelik ve evrimsel bakış açısı ile ilk olarak belirlenmiş bir noktayı ön plana çıkarmaktadır. Örneğin; istihdam problemleri, gelişme, kaynakların kullanımı, kalkınma vs. gibi alanlara odaklanmıştır. Fakat bu konu hakkındaki teorik varsayımlar ve eleştiriler uzun süre boyunca klasik teori anlayışı ile çevrelenmiş kalkınma ve büyümeye yönelik ele alınmıştır. Oysa bölgeler arasında farklı şekilde dağılan kaynağın, ülkelerin birbirinden farklı kültürel, politik ve sosyal yapılarının olması ve iktisadi inşalarının farklı olması gibi çoğu etken, gelişmişlik bakımından inceleme yapılırken tek etkenli olan ayrımlar için doğru şekilde analiz olamayacağını ortaya çıkarmıştır (Dura, Yenilmez, & Meçik, 2019: 588).

Bu çerçevede ana iktisat akımlarının kurumlar ile sosyo-kültürel alan gibi birçok etkenleri inceleme dışında hareket etme davranışlarına bir karşı çıkma olarak 20. Yüzyılın başlarında Kurumsal İktisadi kavramı ortaya çıkmıştır.

Bu kavram, ekonomi alanının klasik araştırma bölgesindeki ilerlemenin doğal biçimde kurumsal olduğunun kanıtını sunmaktadır. Bundan dolayı kurumsal iktisatta ki ekonomi kurumsallaşmış bir süre ile meydana gelmektedir. Yani iktisatta kurumların rolüne karşı yaklaşımları, kurumsal iktisatta kabul edilmez doğrudan kurumsal süreç şeklinde ele alınır (Özveren, 2007).

Kurumsal İktisatın liderliği Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres gibi düşünürler tarafından yapılmış ve Amerika Birleşik Devletleri kökenine sahip, isimlerinin aynı olduğu düşünce akımını benimsemişlerdir. Kurumsal iktisat, “Amerikan Kurumsal İktisadi, Asıl-Orijinal Kurumsal İktisat ya da Orijinal Kurumsal İktisat” şeklinde de bahsedilmektedir. İktisadi düşünce okulu hem araştırma alanına kişiden ziyade kurumları ön planda tutarken hem de iktisat alanına birçok farklı bakış açısı getirmiştir. Marshall’ın devamlı kullanmış olduğu yerleşik iktisat olayına karşı doğal şekilde gelişen Kurumsal İktisat akımı, asıl yükseliş zamanı içerisindeki ilerlemeleri ve aşamaları kurumsallaştırma çabası içerisinde gerçekleşmiştir. Bu alanda, kurumsal iktisat öncüleri kapitalizmin strüktürel döngüsünü, işletmelerin tekeli yaklaşımını, çalışan- işveren bağlantılarını ve sendika eylemlerini, kamu alanının iktisadi yaşam ile alakalı rollerini ve iktisadi istikrar gibi noktaları kurumsal süreç biçiminde kavramsallaştırma hedefi amaçlamışlardır (Dura, Yenilmez ve Meçik, 2019: 589).

Kurumsal iktisat bilimi yerleşik iktisat ve Marksist iktisat eğiliminin düşüncelerine farklı tutumlar çoğaltmaya kararlı olup, kişisel hareketleri değil, toplumsal hareketleri ön plana çıkarmayı özümseyerek, evrimci bakış açısı ve yaklaşımı ile deneysel incelemelere ağırlık gösteren bir yöntemsel seçenekte bulunmuştur (Ata, 2009: 11).

Kurumsal ve yerleşik iktisat uyumsuzluğunun en fazla taşındığı alan oluşan belirsizlikler ve tam bilgiye yönelik tartışmalardır. Kurumsal iktisat eğilimi, kişilerin belirsiz hallerde ve gözlemlenemez durumlar karşısında kısıtlı zihinsel kabiliyetle

sınırlı bilgi içerisinde olduğunu öne sürerken, Ortodoks yaklaşım biçimi ise bireylere ait tam bilgi ihtimalini ele almaktadır (Dura, Yenilmez ve Meçik, 2019: 589).

Kurumsal iktisadın temelinde Alman Tarihçi Okulu yer almaktadır. Alman Tarihçi Okulunun ele aldığı değerlendirme, ülkelerin her birinin esasında coğrafik konumu ile geçmişlerinin farklı olmasında birbirlerinden ayrıldığı, bundan dolayı da ülkelerin elinde bulduğu ekonomik sistemleri incelerken aynı zaman da da bu sistemlerin aynı olmadığını belirtmektir. Ülkelerin her biri, içinde yer aldığı şartlar uyarınca topluma yönelik olan gelişmelerde birbirine benzemeyen tepkiler göstereceğinden toplumsal temalarda evrensel kanunlar meydana getirilemez. Başka bir ifadeyle, toplumların ve zamanın tümü için geçerli olan iktisat reçeteleri oluşturulamayacağından, ülkeler ayrı biçimde kendine ait olan özellikleri ile değerlendirilmelidir. Alman Tarihçi Okulu'nda önemli isimlerden Gustav ile Schmoller yer almaktadır. Yazarın görüşüne göre kurumlar, amacının ortak olduğu bir sistem meydana getiren, bir düzende bulunan ahlaki kanunlar ve alışkanlıkların birleşmiş halidir. Schmoller bunlara ek olarak ahlaki kanunlar ile hukuk alanındaki ilişkisine yönelik farklılıkları başarılı şekilde açıklamıştır (Kama, 2011: 186).

Tarihi olarak araştırıldığında, hukuk kanunları örflerden yaptırıma uyguladığı güçteki ağırlık ile farklılaşır. Ancak hukuk ile gelenek arasındaki ilişki insan yaşamında genel olarak benimsenmiştir ve birbirlerinden tam anlamıyla bağımsız olarak incelemek mümkün görülmemektedir. İnsan yaşamı için en önemli olan aile, evlenmek, sosyal yaşam ve politik yaşamın kendilerine özgü örfleri ve kurallarının olduğunu açıklamaktadır (Kama, 2011: 187).

Kurumsal iktisat olgusu geniş biçimde ilk olarak “The Institutional Approach to Economic Theory” adlı makalede Walton Hamilton’un desteği ile kullanılmıştır. Makalede iktisat teorisinin yapısı oluşturularak, kurumsal iktisadın nitelikleri ve neo-klasik iktisatla uyumsuzluğu eleştirilmiştir. Hamilton’un savunduğu görüşe göre hususu iktisat teorisi olan rastgele doktrinin üzerinde durması gerekli olan beş önemli madde bulunmaktadır ve yalnızca tüm bu maddeleri kapsayan akım Kurumsal İktisattır. Hamilton’un üzerinde durduğu maddeler şunlardır: (Dura, Yenilmez ve Meçik, 2019: 590).

- İktisat kuramı, ekonomi ilimlerini birleştirici güce sahip olmalı,

- Modern kontrol problemleriyle alakalı ve anlaşmalı olmalı,
- Temel mevzusu kurumlar ile ilgili olmalı,
- Raza olunabilir bir birey hareketleri eğilimlerine dayanmalı,
- Süreçleri vurguluyor olmalıdır.

İktisat kuramı için tam ve yeterli temanın kurumlar olduğunu belirten Hamilton, iktisadi hayatın hakimiyeti için düzenli kurumlar hakkında bilgiye sahip olunmasının önemini vurgulamıştır. Belirli ekonomik vakaların kontrolünün sağlanması için onların bilgisinin olması, diğer olguların birbirleriyle bağlantılarının gücü ve seviyesi hakkında da gerekli ve yeterince bilgiye ulaşılabilir olması gerekmektedir. Yani ifade edilen olguların geçmişten bu zamana kadar ki olan süreçlerin tamamında farkındalık oluşturmaları gerekmektedir. Araştırma konusunun kurumlar olduğu iktisatta da doğal biçimde süreçlere odaklanılmıştır. İktisat kuramı kurumları iyileştirme görevini yerine getirebilmek için kurumların ne olup ne olmadığını doğru biçimde bilmesi gerektiği durumdur. Fakat neo-klasik iktisat ile değer kuramları, bahsettiği olguları sabit yani değişmez ve doğal bir süreçte oluşarak ifade etmekte, devamlı nicel farklılıkları ve değişimleri vurgulamaktadır. Hamilton ise iktisat teorisinin bu bakımdan ifade edilemeyeceğini “ rekabet, mülkiyet, fiyat ve ücret sistemleri” gibi kuruluşların sabit kalma durumlarının muhtemel olmadığını, bu yapıların daima kendi aralarında ve kendi iç kısımlarında değişim yaşadığını öne sürmüştür. Hamilton’un görüşüne göre kurumların, kontrollerin ve süreçlerin tamamı, insan davranışlarına yönelik olarak değiştirilebilir özelliktedir. Bir kontrolün gerçekleştirilmesi, kişi etkinliği içerir ve ötekilerinin değişen etkinliklerine iz bırakır (Dura, Yenilmez, ve Meçik, 2019: 591).

Kurumsal ekonominin bu şekli son zamanlarda “Yeni Kurumsal İktisat” adını alarak yeniden gündemde olmaya başlamıştır. Oluşan yeni bilimde yoğun olarak “ Ronald Coase, Oliver Williamson ve Douglass North’un işlem maliyeti” bakışından kaynaklı inceleme geleneğine değinmiştir. Kurumsal iktisat akımının önüne yeni kelimesinin eklenmesi ise toplumdaki sosyal yöntemin değişiminden, oyun teorisi eğilimlerine ve arada bir Avusturya Okulunun destekleyicilerinden “ Carl Menger ve Frederick von Hayek” aracılığıyla şekillendirilen kurum sözcüğünü ve kurumsal değişime yönelik yaklaşımlarını ele alacak biçimde büyümüştür (Dura, Yenilmez ve Meçik, 2019: 591-92).

Oluşan değişimler sonucu kendini yenileyen bu düşünce akımı, Yeni Kurumsal İktisat adı ile yerini almış ve iktisat alanında farklı ve yeni görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Hodgson'un görüşüne göre, kurumsal değişim 1990 tarihine kadar Kurumsal İktisat adı ile yargılanırken, yerleşik iktisadın bir dalı olarak ilerleme gösteren Yeni Kurumsal İktisat, Eski Kurumsal İktisat adı altında Geleneksel Kurumsal İktisadi değerlendirilmektedir. Keizer ise, kurumsal iktisadi Orijinal Kurumsal İktisat adı ile nitelendirmiştir (Yılmaz Genç & Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi: 166).

2.3. Eski Kurumsal İktisat ve Genel Özellikleri

Kurumsal iktisat fikrinin ilk kez ortaya çıkarılması 1918'de gerçekleştirilen Amerikan İktisatçılar Birliği'nin yıllık yapılan toplantısında, Walton Hamilton'un "İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım (The Institutional Approach to Economic Theory) isimli yönergesi ile ortaya çıkmıştır. Hamilton'un öne sürdüğü bu bildirge ile Ortodoks İktisat geleneğini karşısına alarak ek bir yönelme olarak, Kurumsal görüşü sunmaktadır. Kurumları yorumlamalarının içine alarak klasik iktisadi fikrinin varsayımında bulunmalarına karşı karşıt bir tavır gösteren Kurumsal İktisat savunucuları, kurumların karar alma aşamalarında geçerli olduğunu öne sürmüştür. Kurumsal iktisat tarihinde meydana gelen gelişmeleri dört temel dönem aralığı ile sıralamak mümkündür (Yılmaz Genç ve Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi : 166):

- **Birinci Dönem:** 1890 ile 1925 yılları arasında ünlü düşünür Veblen'in incelemeleri sayesinde kurumsal iktisadın yapı taşlarının atıldığı dönemdir.
- **İkinci Dönem:** 1925 ile 1939 yılları arasında Veblen'i takip eden düşünürler "Commons, Mitchell ve Clark"ın araştırmalarını ele alan dönemdir.
- **Üçüncü Dönem:** 1939 yılında başlayıp 1990'lı yıllara kadar devam eden "Galbraith, Ayres ve Myrdal"ın faaliyetlerini içeren dönemdir.
- **Dördüncü Dönem:** 1990 yılından günümüze kadar devam eden zaman içerisinde, yeni kurumcular adı altında nitelendirilen, kavrama eğilimli olan araştırmalarıyla Nobel ödülü alan Douglas North ile Putnam tarzında olan güncel ekonomistleri kapsayan dönemdir.

Kurumsal iktisadın öne sürdüğü görüşler aşağıda sıralanmıştır: (Yılmaz Genç ve Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi: 167).

- Kurumsalcı görüşte bütüncüllük esası dikkat çekmektedir. Bu görüşe göre, parçanın her bir ögesi bütününden bağımsız olarak ele alınması, sonucun ne kadar doğru olup olmadığını etkiler. Bu doğrultuda, kurumsalcı olanlar iktisat biliminin başka sosyal bilim alanlarıyla birleşik bir yapıda olduğunu ve bunun da görmezden gelinemeyeceğini ifade etmektedirler.
- Kurumsal görüşe göre, ekonomik hayat, ekonomiye ait temel ihtimaller üzerinden değil de ekonomik kurumlar aracılığı ile iyileştirilir. Burada kurumlara yönelik verilen değer fazladır. Kurumların yapısının toplumda var olan düzeni koruyacağı ve iyileştireceği varsayılır. Bu düşüncede, bütüncüllük ilkesi ekonomik olguları kurumlar ile ifade eder. Bu yaklaşımı yeni kurumsalcılar yöntemsel bireycilik olarak açıklar.
- Ekonominin içerisinde var olan katılımcılar ile araçlar enerjik olduğundan dolayı; kurumlar daima değişmeye, yenilenmeye ya da gereksiz hale gelmiş ise son verilmeye mecburdur. Bundan dolayı daima kurumlar bilginin aktarılmasına, biriktirilmesine ve teknolojik alanda gelişmeye elverişli olmalıdır.
- Kurumsal iktisat savunucuları, Klasik İktisadi Doktrinin ön plana çıkardığı iktisadi çıkar görüşünden ziyade çıkar çatışmasını ön plana çıkarır. Bunun en önemli sebebi ise bireylerin hiçbir zaman beraber hareket etmeyecekleri ve birbirlerine iyilik yapmayacakları görüşüdür. Bu yüzden devlet ifade edilen çıkar çatışmasını yok etmek için ekonomiye kurumları dahil ederek müdahale etmektedir.

2.3.1. Eski Kurumsal İktisat Okulunun Bazı Temsilcileri

1) Thorstein Bunde Veblen (1857-1929)

Veblen, kökeni Norveç olan göçmen bir aileye sahip olarak Amerika-Wisconsin’de hayata gelmiştir. Carleton College’den lisans boyutunda mezun olmasının ardından devamında lisansüstü araştırmalarını John Hopkins ve Yale Üniversitelerinde eğitim alarak bitirmiştir.

Bir müddet Politik İktisat adlı dergide editörlük yapmıştır. 11 adet kitap yazmasına ve dünya genelinde ün kazanmasına rağmen ‘‘Amerikan ana akım iktisat geleneğini’’ yargıladığı için profesör unvanına hiçbir zaman kavuşamadı. Akademik hayatını devamlı bir gezgin şeklinde çok sayıda önemli üniversitelerde göre yaparak geçirdi. Bunun ana sebebi ise ilahiyat eğitiminden yoksun kalması ve yaşam tarzının kötü olmasıydı. Sonrasında Veblen 1929 döneminde Palo Alto Kaliforniya’da hayatını kaybetti (Yılmaz Genç ve Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi: 167).

Veblen ’in kurum tanımlaması, belirli bir zamanda toplum tarafından yaygın olarak benimsenmiş davranış ile düşünce alışmışlığı biçiminde yapılmıştır. Bir çevrede belirtilen bir zaman diliminde halihazırdaki kültürün sadece evrimci bir görüşle çözümlenebileceğinin üzerinde durmuştur. Çünkü Veblen ’in kurumlar üzerine analizinde geçmişten gelen bir düşünce alışkanlıklarının tamamını ifade etmektedir ve buna ek olarak bireyin yapacağı tercihleri yönlendirmede büyük rol almaktadır. Veblen’ in felsefi kökeni sağlam olduğundan dolayı yaptığı çalışmalarda yerleşik iktisat teorisinin düşünce temellerine karşı çıkar. Bu düşünce temelleri klasik iktisat teorisinde ‘‘görünmez el ve doğal düzen ‘‘ benzeri olasılıkları üzerine inşa edilmiştir. Veblen’ in iktisadi fikirleri beş isim üzerinde birleşir. Bunlar; ‘‘ Aylak Sınıfın Teorisi, Neo Klasik İktisada Eleştiriler, Çalışma İçgüdüsü, Krediler ve Konjonktür Dalgaları ve Teknisyenler Kuruludur ‘‘. Bunların içerisinde en önemli olanı ise Aylak Sınıf Teorisidir. Özetle, Veblen ’in incelemesinde kişinin fiilleri alışkanlıkların şekillendirdiği kurumsal yapılar aracılığı ile tespit edilir ve aynı biçimde kişi fiilleri yardımıyla kurumsal yapıları da düzenler. Dahası kurumlar toplumdaki etkinliklerin ilerde var olacak kuşaklara taşınmasını da temin ederler ve bu yönde kurumlar, toplumun maddi durumlarını saptayacak olan teknolojik gelişmenin temelini meydana getiriler. Veblen’ in Neoklasik İktisatta karşı çıktığı bir diğer konu ise tam rekabet koşulları durumudur. Veblen tem rekabet piyasalarının ütöpik olduğunu ve bundan dolayı koşullarının mümkün olmadığını vurgulamıştır (Yılmaz Genç ve Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi: 168).

2) Wesley Clair Mitchell (1874-1949)

Veblen 'in öğrencisi olan Wesley Clair Mitchell, hocası kadar Neoklasik iktisadi katı bir biçimde eleştirmemiştir. Doktora eğitimini Chicago Üniversitesinde almış ve sonrasında birden fazla üniversitede öğretmenlik yapmıştır. Mitchell 'in görüşü ekonominin bireyin davranış biçimlerini araştıran bir bilim dalını içerdiğini savunur ve insan tutumlarının ifade edilmesinde rasyonel insan olgusunu kabul etmez. Bunun yerine içgüdü ile alışkanlık olgularını ele alır. Mitchell, ayrıca Ortodoks İktisat Teorisinin ekonomi üzerindeki durgun denge görüşünü de kabul etmeyip eleştirmiştir. Mitchell'e göre, ekonomik faktörler içerisinde hazırda bulunan canlı bağımlılıklara değer verilmelidir. Mitchell, kurum olgusunu geniş ölçekte kabul gören iyi seviyede sabitleştirilmiş sosyal bağımlılıklar biçiminde açıklayarak tutumların alışkanlık ve kabul edilmiş faktörlerine odaklanmıştır. Mitchell'in isminin duyurulduğu ün kazandığı alan konjonktür dalgalarını istatistiksel biçimde araştırdığı konjonktür kuramıdır. Araştırmalarının sonucunda herhangi bir konjonktür dalgasının diğer bir konjonktür dalgası ile alakasının olmadığını, konjonktür dalgalanmalarının hepsinin nedeninin ve biçiminin farklı biçimde olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Mitchell'in bir diğer çalışması olan iş çevrimleri hakkındaki önemli araştırmaları ile iktisat alanında istatistiksel ve niceliksel analizlerinde öncü sayılmaktadır. Ancak Mitchell'in gerçekleştirdiği araştırma şu an ki gibi soyut olan iktisadi problemleri incelemekten ziyade somut olan iktisadi aşamalara ve problemlere özen göstermesi, daha açık olarak iktisadın fonksiyonel ve faydacı bir ilim olmasının gerçekleştirilmesine yönelik hedefler taşımaktadır (Yılmaz Genç ve Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi : 168-69).

3) John Rogers Commons (1862-1945)

Commons 'un görüşüne göre kurum; kişisel faaliyetin kontrol ettiği kolektif eylemdir. Yerleşik İktisadi Düşüncenin, şartların farklılaşması ile meydana gelen çatışmaların sadece serbest piyasa yöntemi ile açığa çıkarılabileceğini ve bu çarelerinde devletin müdahale etmemesi halinde gerçekleşebileceğine karşı çıkmaktadır. Commons iktisadi analiz yaparken örneğin; hukuki, kültürel vs. gibi diğer unsurların görmezden gelinmesini eleştirmiş, birçok kez olması istenilen sonuçların meydana gelebilmesi için devletin müdahale etmesinin gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Commons, iktisadi doğruların tarihi zaman diliminde ve birbirinden ayrı mekanlarda değişiklik sağlayabileceğini ifade etmiştir ve Commons'a göre, iktisat biliminin temel gayreti, kolektif davranış yöntemiyle hayatı ve toplumu biçimlendirme gücünü içeren kurumların ele alınmasıdır (Yılmaz Genç & Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi: 169).

2.4. Yeni Kurumsal İktisat ve Genel Özellikleri

Yeni Kurumsal İktisat tabirinin ilk kez Williamson tarafından yayımlanan 1975'de ‘‘ Piyasalar ve Hiyerarşiler: Çözümleme ve Antitröst İçerimler’’ isimli eserinden sonra ünlü olmaya başlamıştır. Kavram olarak Yeni kurumsal iktisat terimi 1975 de Williamson tarafından yayımlanan ‘‘ Markets and Hierachies: Analysis and Antitrust Implications’’ adlı araştırması ile literatürün içerisinde yer almış olsa da bu düşünce biçiminin alt yapısını R. Coase 'nin 1937'de yayımlamış olduğu ‘‘ The Nature of The Firm’’ isimli çalışmasına kadar götürmek mümkün olacaktır. (Ata, 2009: 63).

Yeni kurumsal iktisat; ‘‘ hukuk, iktisat, örgütlenme kuramı, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji’’ gibi birden çok farklı alanları bir arada toplayarak, gündelik yaşamda devamlı karşılaştığımız bu alanları topluma ilişkin olan, kültürel, siyasi ve ekonomik kurumları betimlemeye çalışan, otoriteler arası bir teşebbüs şeklinde tanımlanabilir (Kama, 2011: 189).

Yeni kurumsal akımının en önemli temsilcileri arasında Coase, North ve Williamson yer almaktadır. 1970 yılları civarında yeni kurumsal iktisat yükselmeye geçmiş ve bununla birlikte kurumların incelenmesi iktisatçılar tarafından araştırma alanında yeniden gündeme gelmiştir. Yeni kurumsal iktisat teriminin gelişmesinde ki en önemli etken, Neo Klasik kuramının kıtlık, rekabet vs. benzeri kavramlarından yararlanmayı sürdürürken, rasyonalite ve tam bilgi varsayımları gibi gerçek olmayan varsayımları reddederek, bunun yerine ‘‘ sınırlı rasyonalite, eksik bilgi, işlem maliyeti, mülkiyet hakları, fırsatçılık’’ gibi daha orijinal ve farklı olan terimler kullanarak daha farklı çerçeve oluşturmayı başarmıştır. Yeni Kurumsal akım düşüncesi, Neo-Klasik kuramı tamamen eleştirip bırakmaktan ziyade, bir takım önemli gördüğü özelliklerinin üzerinde durarak ana çekirdeğinin içerisinde yer almayı

başarmıştır. Yeni kurumsal düşünce akımı bu özelliği ile Eski kurumsal düşünce akımından ayrılmaktadır (Çetin, 2012: 44).

Yeni iktisat okulunun, eski iktisat okulundan farklı olmasının bir diğer nedeni ise yaptıkları analizlerde bireylerinin hedef, plan ve hareketlerini ifade ederken bilimsel yöntem de bireyciliği kullanmalarıdır. Bilimsel yöntem bireycilikte en temel karara ulaşma mekanizması birey şeklinde tanımlaması yapılmıştır (Kama, 2011: 190).

Eski kurumsal iktisat okulunun bütünlükçü anlayışından, bilimsel yöntemde bireycilik anlayışı ile birbirinden bağımsız olan Yeni kurumsal iktisat sınırlı rasyonalite ya da akılcılık ve işlem maliyetleri konuları ile de yerleşik iktisadi fikrinden ayrılmıştır. (Şenalp, Düünden Bugüne Kurumsal İktisat, 2007: 7).

Yeni kurumsal iktisat, analiz etmede başlangıç yerinin kişiler tarafından oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Belirlenmiş bir düzenleme biçiminde karar alma mekanizmasının birey olduğunu savunmaktadır. Bireyler almış oldukları kararlardan dolayı içinde bulundukları bünyelerin değişmesinde rol oynamaktadırlar. Kişilerin toplum içerisinde sosyal bir şekilde bulunmaları, bireyin herhangi bir konudan kendi yararına alacağı bir kararın aynı zaman da toplumsal bağlantıyı da göz önüne almasını sağlar. Bu durumda bireylerin herhangi bir konuda alacağı kararlar toplumdaki diğer bireylerden bağımsız var olamaz. Diğerkâmlık yani başkalarını düşünme kavramı toplumsal tutumlarda ara sıra ön planda olsa da fırsatçı tutumlar göz ardı edilemez. Bireylerin almış oldukları kararların nasıl biçimlenebileceği oyun teorisi yardımıyla tahmin etmek olasıdır. Yeni kurumsalcıların çoğunlukla ele aldıkları bir yol olan oyun teorisi esasında metodolojik kişiselcilik ve fırsatçı tutumların formüle edilmesidir (Kama, 2011: 189-90).

Yeni kurumsalcıların analiz yaparken ele aldıkları oyun teorisini, kişiler karar alırken karşılarındaki bireyleri de düşünerek o karara yöneldiklerini belirten bir çeşit analiz olarak açıklanabilir. Mahkumlar çıkmazı, oyun teorisinde ön planda olan bir konudur ve kişilerin karar verirken kendi açılardan en fazla yararı neyin sağlayacağından ziyade, karşılarındaki oyuncuların fiilleri neticesinde kendilerine en fazla yararı sunabilecek davranışları tercihte bulundurduklarını açıklamaya yöneliktir. Fakat, bireyler karşısında bulunan diğer tarafın davranışını net olarak

anlayamayacaklarından, karşılaşacakları sonuç da daima iyi yönde olmayabilir. Üstelik karar alma da oynanacak oyunun tek ya da çok dönemli olmasına yönelik de farklı hale gelebilmektedir (Kama, 2011: 190).

İnsanlar arasındaki karmaşık ilişkileri yine oyun teorisi aracılığıyla ele almamız mümkündür. Bazı zamanlarda çok dönemli olan oyunlarda, kişiler arasında kurulan iş birliği sonrasında taraflardan bir tanesinin bu oyundan ayrılmasıyla tamamının zararına olacak göze göz, dişe diş taktiğine yol açabilmiştir. Etrafımızda oluşan değişimlerin büyük parçasının bir seferliğine olduğu varsayıldığında, uzun dönemde çalışan bir pazar oluşturabilmek için güven sistemini sağlamanın önemli olduğu daha da açık olarak gözlemlenmiştir (Kama, 2011: 191).

Yeni Kurumsal İktisat biliminin diğer bilimlerden bilhassa üç yerde ayrıldığı belirtilmiştir. Bunlar ‘’ firma teorisi, sözleşmeler ve mülkiyet haklarıdır’’. Bu kavramların ekonomik hayatta ki etkileri ve tasarıları da önemlidir. Yeni kurumsal iktisat okulu sayesinde bu kavramlar önem kazanmıştır. Bu kavramlar aşağıda kısa bir biçimde açıklanmıştır.

A) Firma Teorisi

Piyasalar yani yatay bağlantılar ağı, içerisinde birçok belirsiz durumlar bulundurmaktadır. Değişim sağlamak isteyen bir kişi, birden çok sayıda alıcı ve satıcıyla karşı karşıya olacağından, hangisinin en iyisi veya kaliteli olabileceğini kısa zaman içerisinde araştırma sağlamadan anlayamaz. Kişi aradığı hizmeti, malı vs. bulunduğu zaman satıcı taraf ile fiyat bakımından bir pazarlık yapmak isteyecek, ortak karar sonrasında maddelerin formel veya enformel biçimde belirlenmesini isteyeceklerdir. Piyasa üzerinde, tüketiciyle gerçekleştirilen pazarlık payı, sözleşme maddeleri, gözlemlene ve imzalanan sözleşmeden vazgeçilmesi durumunda gerçekleştirilecek yaptırımların tamamı işlem maliyetlerini meydana getirmektedir. Coase ’nin işlem maliyetleri hakkındaki tanımı ‘’ fiyat mekanizmasından kaynaklanan maliyetler’’ şeklindeyken, Demsetz ’in tanımı ise ‘’ mülkiyet sahibi unvanının el değiştirme maliyeti’’ şeklindedir. Bir diğer anlamda ise, ilerleme kaydetmiş toplumlarda kişilerin mülkiyeti üzerine beklentide olma ve mübadele maliyeti biçiminde açıklanmıştır. Bahsedilen bu maliyet çeşitlerinin fazlalığı, bunların azaltılabilmesi için ek çözüm yollarının aranmasını gerektirmiştir. Bundan dolayı da

firmaların var olması işlem maliyetleri alanı ile doğrudan alakalı olmuştur (Kama, 2011: 194).

Firmaların verimli bir şekilde etki etmelerinin sağladıkları organizasyon biçimine dayandığı bundan böyle çevrelerin tamamında kabul edilmiştir. Firmanın belirlediği organizasyon biçiminde işçinin çıktısı direkt olarak görülebiliyorsa olay ideal biçimdir. Fakat birçok zaman, özellikle idare aşamasında, istihdam edenlerin üretime sağladıkları katkıyı saptayabilmek fazlasıyla zor olmuştur. Çoğunlukla fabrikalarda yalnız bir çalışanın maksimum çıktısı yerine, tüm grubun çıktısını araştırmak muhtemeldir. Bu gibi bir olayda grubun almış olduğu ücret/prim tutarı, grubun sahip olduğu çıktı tutarı üzerinden ayarlanırsa, çalışanın sahip olacağı gelir diğerlerinin de çalışma verimiyle bağlantılı duruma gelecek ve çalışanın iş arkadaşlarını takip etmesi kendi yararına olmuş olacaktır. Yoksa, bütün bireylerin tek başına hal ve hareketleri takip edilemeyeceğinden çalışanların fırsat buldukları an işten kaytarmaları olasıdır. Burada asıl önemli olan amaç, farklı yararlar elde etmek isteyen bireylerin verimli çalışmasına olanak sağlamak için en uygun arzusunu arttırma sistemi tasarlanmıştır (Kama, 2011: 195-96).

B) Sözleşme Teorisi

Var olan işlem maliyetleri, Neoklasik iktisat biliminde tam bilgi kavramı varsayımının yerini kısıtlanmış rasyonalite kavramına bırakmasıyla son bulmuştur. Yeni kurumsal iktisat bilimi eksik sözleşmelere diğer okullardan daha fazla değer verdiği için diğerlerinden ayrılmıştır. Sözleşmelerin oluşturulmasında kişilerin bağımsızlıkları, ülkelerin kanuni kapsamı etrafında açıklanmıştır. Tarafların oluşturduğu sözleşme maddelerinde kişisel olarak fiziksel ziyanda bulunduracak ya da kanuni olmayan birtakım maddelerin yer aldığı anlaşmalar oluşturamazlar. Ayrıca değişim yöntemlerinde oluşan bilgi problemleri tam anlaşmaların sağlanmasını engelleyerek, noksanlıklara sebep olmaktadır. Eksik yapılan sözleşmeler, tarafları tahmin edemedikleri farklı risklere boyun eğdirebileceği gibi, ileriki zamanlarda rastlayacağı olası birtakım riskleri de güvenlik altına alan bir can simidi görevi görebilmiştir. Tarafların yaptıkları eksik sözleşmelere sebep olan etkenlerin en önemlisi sözleşmelerde asimetrik bilginin var olmasıdır. Pazardaki aktörlerin her birinin bilgi ölçeğinin farklı olmasını kullanarak fırsata çevrilmiş davranışlar

bulunmaktadır. Bu çeşit tutumlara firmaların içinde de rastlamak olasıdır (Kama, 2011: 196).

İkili görüşmelerin daha fazla karmaşık olması, umulmayan durumların oluşması, tarafların öncesinde ön göremedikleri neticeler üzerinden tekrardan bir pazarlık yapılmasını gerektirir. Yeniden oluşan aşamada tarafların birbirlerini bilmemesi ya da yeniden karşılaşma ihtimalinin olmaması bencil ve sahtekâr olan davranışlar sergileme ihtimali artış gösterecektir. Bundan dolayı yaşadığımız hayatta yapılan sözleşmeler kusursuzluktan fazlasıyla uzaktadır. Temel mübadele işlemlerinden daha karışık bir sistemi tercih eden Williamson “The New Institutional Economics” isimli makalesinde detaylı şekilde bu konuyu anlatmıştır. Değişim bakımından ele alındığı zaman toplum ilerleme kaydettikçe, kişiler ani değişimden daha da riskli olabilen değişmelere doğru yol almışlardır. Riskli durum olmaya başlayan anlaşmalar, arkasında ilave güvenlik tedbirlerini de zorunlu hale getirmiş ve yapı da beraberinde birtakım ilave masrafları getirmiştir. Riskli olan anlaşmaların güvenilirliğinin sürdürülmesini sağlayabilmek adına devlet ilave yaptırım ve denetim mekanizmaları ilerleterek bürokratik masrafların artış göstermesine de sebep olmuştur. Artan masrafların aktif kurumlar yardımıyla azaltılması, belirtisini ülkelerin ilerlemesinde göstermiştir (Kama, 2011: 197-198).

C) Mülkiyet Hakları

Bireylerin hayatını sürdürdükleri ortamda kaynakların kıt bulunması, bu kıt kaynakların kullanılması adına birtakım kuralların meydana gelmesini gerektirmiştir. Mülkiyet hakları, kişilerin halihazırda olan kaynakları aktif şekilde yararlanabilmeleri için meydana getirdikleri çeşitli tasarımlardır. Bahsedilen haklar yalnız bir kişinin, grubun veya kuruluşun sınırlandırılmış kaynaklara erişim şartlarını tanımlamaktadır (Kama, 2011: 198).

Mülkiyetin meydana gelebilmesi için, gerekli olan iki şart; varlıkların belirli miktarda var olması ve arzulanabilir oluşudur. Belirli sayılarda var olan varlık, belirli miktarda kişinin ondan fayda elde edeceği anlamına gelmektedir. Bahsedilen varlığa daha çok önem verenler, varlığı kaybetmek istemediğinden dolayı belirli bir fiyat ödemeye razıdırlar. Esas varsayım hangi varlığın kendisine en fazla yarayacaksa onun elinde bulunmasıdır. Kurumsal anlaşma niteliğinde olan mülkiyet hakları üç kapsamda analiz edilmiştir; “enformel kısıtlar, yazılı kurallar ve yaptırımlar”.

Kanunların değeri kadar kanunların düzenlenme aşamasında tarafların pazarlık payındaki gücün önemi de göz ardı edilmemelidir. Oyunun kuralları tarafların güçlerine göre zamanla değiştirilebilmiştir (Kama, 2011: 200).

Klasik iktisat biliminde mülkiyet hakları araştırma içine dahil olmamış, kişinin direkt mülkün sahibi olması ve kaynakların en aktif yayılmasını sağlayacak şekilde sıfır işlem masrafiyla el değiştirebildiği düşüncesi varsayılmıştır. Fakat gerçek dünyada işlem masrafları kişi haklarının bütün olarak çerçevesini tanıtmamanın uzağında kalmıştır. Yeni kurumsal iktisatçılar önemli kaynaklar üzerinde meydana gelen mülkiyete büyük şekilde değer vermişlerdir. Mülkiyet merkezli araştırmalar genel olarak iki faktörden dolayı oluşturulmaktadır: (Eggertsson, 1990).

- 1) Sınırlandırılmış bir kontrol mekanizmasının nasıl gelişme sağladığını, koruma altına nasıl alındığını ve nasıl dağıldığını belirtebilmek,
- 2) Sınırlandırılmış kontrol mekanizmasını hem ortaya çıkardığı iktisadi sonuçlar bakımından, hem de iktisadi tutumların düzenlenmesi bağlamında araştırabilmek.

Yeni kurumsal iktisat akımını savunanlar mülkiyet kelimesinin kavramının “kaynaklar Üzerindeki tüm kontrol hakları” biçiminde tanımlama yapması, iktisat bilimi ile ilgilenenlerin bu konuda ki araştırma alanını genişletmiştir. Kurumsal iktisatta önde gelen Demsetz ile North, kurumların meydana gelmeleri üzerine çalıştıkları araştırmada, özellikle bahsedilen mülkiyet konusunda, hakları oluşturmanın faydası, sonucunda oluşturduğu maliyeti aştığında kurumların bu aşamada oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (Kama, 2011: 200).

Yeni Kurumsal İktisat ekolünün genel özelliklerini, ortaya sunulan varsayımlarını ve yaklaşım biçimlerini aşağıdaki gibi belirtmek mümkün olur (Aktan, 2008).

- ✓ Yeni kurumsal iktisat çoğu teoriyi kapsayan geniş düşünce biçiminin ortak ismidir. “ . Kamu Tercihi, İşlem Maliyetleri ve Mülkiyet Hakları “ bu yelpazenin arasında gösterilebilir.
- ✓ Yeni kurumsal iktisat bilimciler ekonomik yaşamın nasıl işlenmesi gerektiğini ortaya koyan kurumlar ile kuralları ön plana çıkarmışlardır.

- ✓ Yeni kurumsal iktisadın içeriğindeki kuramlar metodolojilerini genel olarak metodolojik kişicilik ve kurucu rasyonellik kalıplarını dikkate alarak geliştirmişlerdir. Nitekim onların görüşüne göre sosyal uyumu gerçekleştiren kural ile kurumlar, toplumdaki kişilerden oluşturulmaktadır.
- ✓ Yeni kurumsal iktisat görüşünde olanlar devletin yaşam içerisindeki rolünün ve işlevselliğinin sınırlı olduğunu öne sürmüşlerdir. “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat alt disiplinleri” özellikle devleti ciddi bir boyutta eleştirmektedir.
- ✓ Yeni kurumsal iktisat bilimi makro düzeyde kurumsal iyileştirmelerle alakadar olurken, mikro seviyesinde ise kurumsal çevre alanı üzerine yoğunlaşmıştır.
- ✓ Yeni kurumsal iktisat yaklaşımında, dengeleyen güç sözcüğü geliştirilmiştir. Bu sözcük John Kenneth Galbraith tarafından ileri sürülmüş, bu kavrama göre ekonomik yaşamda hangi problem olursa olsun dengeleyici diye bahsettiği süreç kendi kendine gelişerek devreye girecektir.

2.4.1. Yeni Kurumsal İktisat Ekolünün Bazı Temsilcileri

Yeni kurumsal iktisat görüşünü savunan birden fazla iktisadi düşünürleri ortaya koymak mümkündür. “ Ronald Coase, Douglas North ve son dönemde de J.K. Galbraith, G. Myrdal ve F. Perroux, Anne Mayhew, Warren Samuels” ve birden çok iktisatçı daha bu düşünce akımına yönelik araştırmalar yapmaktadır. Bu düşünürlerden hariç Yeni kurumsal iktisat ekolü geniş bir yelpazeye yayılmakla beraber kendi başlığı altında birçok farklı şu okullar vardır.” Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat, Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi, Mülkiyet Hakları ve İşlem Maliyeti, Avusturya İktisat Okuludur.” (Şenalp, 2007: 2).

1) Ronald Coase: Mülkiyet Hakları ve İşlem Maliyeti

Mülkiyet Hakları kavramı, Ronald H. Coase tarafından 1960’da ele aldığı “Sosyal Maliyet Sorunu “ isimli makalesinin yayınlanmasından sonra ün elde etmiştir ve sosyal maliyet terimi iktisat düşünürleri arasında tekrardan tartışılmaya başlanmıştır (Baştürk, 2014: 46).

İşlem maliyetleri kavramı da yine Ronald Coase tarafından 1937’de Firmanın Doğası isimli makalesinde literatür alanında önemli olmuştur. Mülkiyet hakları kişilerin sosyal yaşamdaki sınırlarını ortaya çıkarır. Bir ülkedeki kişilerin sahip olduğu mülkiyet hakları ne kadar büyük oranda güvence altına alınırsa, kişiler arasındaki uyuşmazlık da bu oranda azalmış olur. Mülkiyet hakları kendi içerisinde ekonomik ve yasal mülkiyet hakları şeklinde ikiye ayrılır. Mülkiyet hakları kişilerin ulaşmak için çaba harcadıkları nihai haklar alanıdır. Yasal mülkiyet hakları da ekonomik olan mülkiyet hakları alanına ulaşabilmek için ele alınan araçlardır (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 171).

Coase, mülkiyet haklarının bütün olanakları ile sunduğu ekonomi alanında dışsallıkların çapraz biçimde anlaşmalar ile içselleştirilebildiğinin üzerinde durmuştur. Mülkiyet haklarının var olmadığı ya da net olarak sunulmadığı ekonomilerde ticaret sektörü ilerlemez, rekabet alanı var olmaz ve bununla beraber ekonomide ilerleme ve düzelme de görülmez. Bundan dolayı devlet aracılığı ile mülkiyet hakları düzenlenmeli ve korumaya alınmalıdır. İlk olarak Coase aracılığıyla 1937’de firmaların varlığının ne için olduğunun analiz edilmesindeki araştırmada piyasa sürekliliğinde birtakım işlem maliyetlerinin varoluşu ve bu var olan maliyetlerin üretim olanak ve miktarı ile üretim faktörlerinin verimli şekilde organize edilmesini engelleyebilecek boyutta fazla olduğu açıklanmıştır. Bu yüzden, Neo Klasik ihtimallerden ayrılmanın varlığı net biçimde ortaya çıkarılmıştır. Buna benzer olarak da işlem maliyetleri sebebinden firmanın üretim olanakları eğrisi altında herhangi bir yerde harekete geçebileceği tahmin edilmektedir. Şöyle ki, işlem maliyeti iktisadi alanda verimliliğin oluşmasına engel olan, kaynağın israf edilmesine sebep olan önemli sosyal sorun olacaktır (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 172).

İşlem maliyetleri ile mülkiyet hakları birbirleri ile doğal bağ içerisindedir. İşlem maliyetleri şu şekilde açıklanır; servetin devir edilmesi, korunması ve ulaşılması ile alakalı maliyetlerdir. İşlem maliyeti üç tanedir. Arama ile pazarlık maliyetleri piyasada var olan malların miktarı ile alakalıdır. Sosyal uyumu ve sözleşmelerin zorunluluklarının yapılmasını temin etmenin maliyeti de işlem maliyetleri ile devlet ilişkisi arasındadır. Örnek verilecek olursa, enflasyon zamanlarında katlanılmak zorunda olan maliyetlerin adı işlem maliyetidir. Devlet

işlem maliyetlerini ele alacağı politikalar ile arttırıp azaltabilir (Kama, 2011: 195-196).

2) Douglas North: Kurumsal Altyapı ve Ekonomik Gelişme

Yeni Kurumsal İktisat sisteminin önemli bir diğer ismi de Douglas North'dur. Kuruluşları kurumları "bir toplumda oynanan oyunun kuralları; daha formel bir anlatım ile insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği Kısıtlamalar" biçimiyle tanımlamıştır. Kurallar hem formel hem de informal olarak iki sınıftan oluşur. Formel kurallar bireylerden, informal kurallar ise gelenek ve göreneklerden oluşmaktadır. Douglas North formel kuralları siyasi, ekonomik kurallar ve sözleşmeler olarak üçe ayırarak incelemiştir. North'un savunduğu kurumun ilk önemli özelliği oluşan belirsizlikleri azaltmaktır. Hem kurumların hem de kuralların amacının oyunu bireylere nasıl oynamaları gerektiğini göstermektir. Bireylere en doğru kararı ve rasyonel kararı da bu belirleyerek yardımcı olmaktadır. Kurumlarda ikinci amaç kurumsal sınırlamalardır. Bir başka anlatımıyla, kişilere hangi tür davranışları hangi sınırlar kapsamında gerçekleştirebileceklerini gösterir. North'un savunduğu görüşe göre formel ve informal kurumların başka bir özelliğinin istikrarlı ve sürekli olmasıdır. North, kurumsal yapıdaki ekonomik ilerlemeyi tesir etme bağlantısının dönüşüm maliyetleri ile işlem maliyetleri alanında olduğunu açıklamaktadır. Yani, bahsedilen kurumların niteliğinin ekonomik performansı etkilemede oldukça önem arz ettiği belirtilmektedir (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 172-73).

3) Eucken ve Böhm: Ordo Liberalizmi

Aslında, Walter Eucken (1891-1977) ile Franz Böhm (1895-1977), Yeni Kurumsal İktisat ekolünden değillerdir. Ancak bu isimler ve bunların düşünce yapılarından ortaya çıkarılmış olan Oro Liberal Okul, bu yeni kurumsal iktisat düşüncesini yönlendiren ana bölgesi olduğundan, temsilcilerin yanında bir başlık olarak açıklamak mümkün olabilir. Ordo Liberal okul ya da Freiburg Okulu, Walter Eucken (1891-1977) ile Franz Böhm "ün (1895-1977) arkasından giden uygulanabilir Pazar ekonomisi için kapsamlı biçimde onaylanabilecek bir temelin nasıl düzenleneceği sorusunun cevabını arayan ekonomist ve hukukçuların meydana getirdiği bir sistemdir. Bu düşünürlerin savundukları görüş şunlardır; (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 173)

- Piyasa ekonomisinin çalışacağı sistem zamanla kendini yıpratır, bundan dolayı sistemin düzenlenmesi gerekmektedir.
- Klasik İktisadi sistemin sınırlanmış devlet görüşünün aksine aktif-yapıcı işlevsel devlet görüşü savunulmaktadır.

Bu görüşe göre, devletin aktif olması sosyoekonomik siyasi dengenin kurul ve kurumlarını iyileştirmekle hükümlüdür.

- Sosyal yapının bir bölümünü ekonomik sistem meydana getirir, ekonomik sistem kendi başına oluşmaz, muhakkak kural ve kurumlarla ilgili olmalıdır.
- Piyasada oluşan rekabet yeterli değildir, devlet rekabet oluşunu teşvik etmeli, iyileştirmeli ve koruma altına almalıdır.

Eucken ve Böhm, ile Ordo Liberalizmi (Freiburg Ekolü), ekonomik yaşamda kurumların önemli olduğunu devamlı olarak savunmuşlardır. İktisadi yaşamın kendi kendine bir düzen oluşturarak devam edemeyeceği, muhakkak kurum ve kanunlara gereksinim duyulacağı fikirlerini müdafaa etmişlerdir. Düzene yani Ordo'ya olan yöneltme ara sıra anayasal iktisat biçiminde oluşmuştur ve düzen; doğal düzen ile meydana getirilmiş satırlarında ikiye bölünmüştür. Buna karşılık da Eucken meydana getirilmiş olan sistemi savunmaktadır. Meydana gelmiş olan sistemle sosyal yaşama ve bundan dolayı da ekonomik düzene müdahale etmek olası ve verimli olacaktır (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 173).

4) James M. Buchanan; Kamu Tercihi Teorisi ve Yeni Politik İktisat

Kamu Tercihi Teorisi, siyasi zaman aralığında verilen kararları ve gerçekleştirilen uygulamaları, iktisat biliminde yararlanılan araç, yol ve ihtimaller neticesinde belirtmek için uğraşan bir düzendir. Politika alanının ekonomik tahlil biçiminde betimlenebilecek olan görüşünün meydana gelmesinde ki büyük oran James M. Buchanan'a ait olmuştur. Buchanan'ın yaklaşımına göre kamu tercihi teorisi, iktisat alanı ve politika alanı arasında bir bağlantı sağlayarak, çoğu iktisatçının siyasi karar verme zamanı içerisinde farklı görüşlerle yaklaşmasının mümkün olduğunu anlatmaya çalışan ve bu yönün pozitif yönünü bastıran bir paradigmadır. Buna ek olarak, Knut Wicksell'in de çağdaş kamu tercihi teorisinde fikir kaynağı olduğunu belirtmiştir. 1896 yılında Wicksell'in doktora tezinde yazdığı kuramın üç ana maddesi bulunmaktadır; “ bireyci yöntemcilik, öz çıkarıcı birey ve politik faaliyetin mübadele biçiminde ele alınmasıdır”. Kamu Tercihi Teorisi, değişim sürecinin çözülmesi için iktisat kuramının ilerilettiği araç ve yöntemleri ele alarak

siyasi karar süreçlerini çözümlemeye çalışır. Bu kuramda; politik karar verme aralığı, piyasa süreci işleyişinin yerine kullanılır. Piyasada yer alan oyuncuların yerine de politik aralığın oyuncuları yani siyasetçiler, seçmenler, baskı takımları ve bürokratlar nüfuz edilir (htt3).

Kamu Tercihi Teorisi, ayrıca anayasal iktisat görüşünün de kuramsal temellerini meydana getirmektedir. Buchanan, kamu seçimlerinin ahlaki önem açısından da savunulabilir olduğu doğrultusunda anayasal yapıya gereksinim duyulduğunu açıklamaktadır ve bundan dolayı, dikkatlerin mevcut bulunan kurallar doğrultusunda gerçekleştirilen kurumsal analizlerden, ek kuralların düzenlenmesine çekilmesinin gerekli olduğu savunulmuştur (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 174).

2.5. Kurumsal İktisatın Genel Değerlendirilmesi

Institutional Economics kavramının Türkçe karşılığının Kurumsal İktisat olarak ifade edildiği kavram, “kurumcu, kurumsalcı ya da kurumların iktisadi kavramlarından” daha farklı şekilde ayrılır. Bahsedilen ayrılık ise, Kurumsal İktisat biliminin ekonomik alanın bütün şeklinde kurumsallaşmış olarak ifade etmesidir (Güler, 2012: 56).

Kurum teorisi, bu akımda en büyük öneme sahiptir. Diğer akımların incelemesinin dışarısında bıraktığı kurum kavramı, Kurumsal İktisadi Düşünce akımının temel yapısını ortaya çıkarmaktadır. Kurum kelimesi hakkında ortaklaşa bir tanım yapılmayıp, farklı düşünce adamlarının farklı düşünce tanımlama ortaya çıkmıştır. Kurumsal İktisat akımının önemli düşünürlerinde yer alan Veblen 'in kurum hakkında ki tanımı” belli bir dönemde yaygın olarak kabul edilen düşünce ve davranış alışkanlıklarıdır”. Commons ‘un ise kurum tanımı, “, bireysel eylemleri kontrol altında tutarak, gelişmesini ve yayılmasını sınırlandıran toplu eylemlilik “biçiminde tanımlamıştır. Ayres ise kurum kavramını, “menkıbeler, geçmişten kalan inanışlar, toplumun hiyerarşik yapılanmasına dayanan kuralların tamamı biçiminde” tanımlamasını yaparken, Douglass North de, “bir toplumda oynanan oyunların kuralları” olarak ifade etmiştir. Bu hususta oyuncular olarak ifade ettiği kavram toplumdaki kişileri, oyundaki kurallar ise kurumları temsil etmektedir (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010: 175).

Genel çerçevede kurum kavramının tanımı, yukarıda bahsedilen kurum tanımlamalarına yönelik olarak hem toplumun hem de toplumda yer alan bütün kişilerin hareketlerini düzenlemeye çalışan, alışkanlıklar, formel ya da informal kurallar biçiminde tanımlaması yapılmıştır. Formel (resmi) kurumlar, yaptırım gücünün yüksek olduğu ve genel olarak devletin oluşturmuş olduğu kurallardır. İnfornel (resmi olmayan) kurumlar, ahlak, görenek, yasak, felsefe gibi konulardan oluşan kurallardır. Kurumların mübadele etmesi yani kavram olarak Kurumsal Değişim, tarihteki değişimleri anlayabilmenin en önemli anahtarı halindedir ve toplum yapısının evrimleşmiş olduğunu ortaya çıkaran, ekonomik gücün açıklanabilmesindeki en büyük önemi ifade etmektedir. Yerleşik iktisat biliminde kurumların bu özelliğinden bahsedilmemiş, bunun sebebinin ise iktisadi analiz yapmak için dahil edilecek elverişli analitik gereçlerin bulunmayışı gösterilir ve bu konudaki eksiklik Yeni Kurumsal İktisat akımının önde gelen isimlerinden North ve Williamson başta olmak üzere kapatılmaya çalışılmıştır (Güler, 2012: 58).

Diğer bir fark ise, ele almış oldukları yöntemde ortaya çıkmıştır. Eski Kurumsal İktisatçılar bütüncüllük ilkesini kabul ederken, Yeni Kurumsal İktisatçılar metodolojik bireyciliği kabul etmişlerdir. Eski Kurumsal İktisatçılar kurumu yani toplumu baz alıp tümdengelimci bir yöntemi takip ederken, Yeni Kurumsal İktisatçılar ise kurumların yön verdiği bireylerden yola çıkarak tümevarımcı bir yöntem kullanmışlardır (Aydın, 2016: 40).

Hem Eski Kurumsal İktisat geleneğinin düşünürleri tarafından hem de Yeni Kurumsal İktisat geleneği düşünürleri tarafından Kurumların öneminin fazla olduğunun önerilmesi kabul edilmiştir. Ama Eski Kurumsal İktisatçıların Ortodoks kuramını yargılamanın dışına çıkamayarak, bir araştırma alanı oluşturamayışlarına karşılık olarak, Yeni Kurumsal İktisatçılar ise Ortodoks kuramının içine ek olarak yeni bir kalıp oluşturmuş, disiplinler arasında yeni bir birleşim oluşturarak bunu geliştirmiş ve yeni yaklaşımları uygulama alanına dahil edip, test etmiştir. Bu gelişim ise eski ve yeni kurumsalcılar arasında büyük fark teşkil etmektedir (Kama, 2011: 48).

Yeni kurumsal iktisat akımı, iktisat bilimi bakımından kurumların devlet ile firmalar kadar önemli faktör olduğunu kanıtlama çabası içerisinde olurken, bireyden başlayıp kurumlara doğru yol izleyen bir açıklama yaparak burada bireyi bir veri olarak ele almıştır. Bu açıdan, Neo-Klasik bilimi ile aynı bakış açısına sahip olduğu

söylenbilir. Ancak Neo-Klasik biliminin katı çekirdeğinden farklılaştığı konularda yer almaktadır. Kullanılan oyun teorisi ile gerçekte dengenin yanı sıra sürece de yoğunlaşılırken, katılımcı eylemlerinin bilinebilir olduğunun araştırılması, eksik bilgi konusunun onaylanması Neo- Klasiklerden farklı bir yöntem ortaya çıkardığını göstermiştir (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010, s. 176).

Eksik bilgi konusu, yerleşik iktisat geleneği kavrayışının varsayımlarına ters bir duruş sergiler. Bunun sebebi ise yerleşik iktisat varsayımlarında ekonomik ajan olarak ele alınanlara karşı tam bilgi varsayımı ele alınır. Fakat, kurumsalcıların ifade edişlerine göre, ortada belirsizlik hali vardır ve bu belirsizlik hali riskten farklı olan bir hali ifade etmektedir. Çünkü oluşabilecek bir risk durumunda oyuncular işlemlerin sonucunu tahmin edebilecekken, belirsizlik içerisinde kararların ortaya çıkma olasılığı olan sonlu sayıdaki hususla bağ kurulabilecektir. Herbert Simon, belirsizlik hali söz konusu olduğunda, tam bilgili olan ve akılcı birey kuramında ısrarlı olmanın kuramsal problemlere neden olabileceğini belirmiş ve böylece literatüre de yeni bir teori kazandırmıştır. Teorinin adı: Sınırlı Rasyonalitedir (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010, s. 176-177).

Bireylerin miyop olduğu ifade edilerek atıf yapılan bu kelime, aslında kişilerin tam rasyonel olmayacağını ifade etmez, ancak belirsizliğin olabileceği durumlarda davranış olarak tam rasyonalitenin sınırlanacağı, bu gibi olaylarda da kurumların araya girip iktisadi aktörün yönetilebileceğini ifade eder. Klasik Rasyonellikte, kişilerin matematiksel anlamda yararlarını maximum yapacak seçeneğe yöneleceklerine odaklanmışken, sınırlı rasyonalite ise karar veren kişinin sınırlandırılmış bilişsel kapasite ile davranışsal boyutuna yoğunlaşmaktadır (Tomak, 2009: 150).

Kişinin içinde yer aldığı sınırlı bilişsel kapasite hali, kurumların yardım etmesiyle tercih seçenekleri içerisinde kararını vermesi icap edilir ve bu alınan kararın çoğu zaman maliyetinin olmadığı söylenemez. Kısıtlı rasyonalite, uygun bir çıktı seviyesine maliyetsiz biçimde ulaşamayacağını göstermektedir, kısıtlı rasyonaliteye sahip olan kişiler, en kötü varsayımla dahi tam bilgiye ulaşabilmek için bir maliyete katlanmak zorunda kalacaklardır. Bu durumdan dolayı ise iki farklı yeni olgu meydana gelmiştir: “ İşlem Maliyetleri ve Sözleşme Teorisi ” (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2010: 176).

İşlem Maliyeti, öncesinde de bahsedildiği üzere, Coase ‘nin firmaların doğasına dair ele aldığı araştırmasında ortaya çıkarılmıştır. Bu görüşe göre, piyasalar aslında maliyetsiz şekilde ilerliyor olsaydı, firmalara ihtiyaç olmayacaktı. Şöyle ki firmalar, işlemde oluşacak maliyetleri daha aşağıya indirmek ve yok etmek için oluşan organizasyon türleridir. İşlem maliyetlerinin oluşmasının nedeni, kurumların biçimidir; verimli bir kurumsal yapı halinde, işlem maliyetleri de yok olacaktır (Yıldırım ve Gökalp, 2016: 4). İşlem maliyetleri kuramı, firmanın bir yapı olduğunu ifade etmektedir ve yerleşmiş olan iktisadi düşüncenin cevap vermekte sorun yaşadığı üretim dışında kalan maliyetlerin içselleştirme yöntemlerini veya en aşağıya çekme yollarını saptamakta önemli olan bir girişimdir. Çoğunlukla, bilginin emeksiz ve maliyetsiz olarak dağıtılmamasından ileri gelen işlem maliyetleri, Neo-Klasik incelemenin içinde yer almayan bir tema olup, Yeni Kurumsal İktisat biliminin bir alt başlığı olarak ilerleme sağlamıştır (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2010: 177).

Sözleşme Teorisi, 1970 yılında “Arrow, Akerlof ve Stiglit’in bilgi asimetriteleri” teması üzerine ele aldıkları araştırmalar ile ilerleyen önemli bir duraktır ve kaynağını gene Coase’ un 1937’de “The Nature of The Firm” araştırmasına dayandırmak mümkün olmaktadır. Yeni Kurumsal İktisat bilimini oluşturan düşünürlerin sözleşmelere gösterdiği önem, bu alanı diğerlerinden farklılaştırmaktadır. Sözleşme teması, işlem maliyetleri, bilgi eksikliği ve kısıtlı rasyonalite ile bütünleştğinde ekonomik inceleme için oldukça önemli olan bir çizgiyi oluşturmaktadır. Çünkü kısıtlı rasyonalite, sözleşmelerin bütün olarak kurulmasına engel teşkil eder ve işlem maliyetleri ile son bulur. Eksik yapılan sözleşmeler, değişimin tam aktif olmasını engellerken, refah kaybının oluşmasına yol açar.

Sınırlı akılcılık, eksik yapılan sözleşmelerin; bir başka ifadeyle sonucun net şekilde bilinmediği, daha çok ihtimal dağılımı durumunda ön görülebilen durumların izah edilmesinde kullanılırken, örtük sözleşmelerin ise kapalılık ya da risk durumu oluşturduğunu belirler (Kama, 2011: 196-198).

Kurumsal ekolü diğerlerinden ayıran önemli bir nokta ise; fırsatçılık kavramıdır. Çetin, geleneksel kuramda yaygın olan bir amacın var olmasından ötürü fırsatçı tutumların meydana gelmeyeceğini açıklamıştır. Ama kurumsalcılar, gerçek yaşamda çalışan kişilerin bunun gibi ortak payda da bütünleşmediğini, iş yapanların

motivasyonlarında değişiklik olduğunu, işten kaytarma ya da vaktini boş geçirme yatkınlığının var olduğunu ortaya sunarak verimsizliğe sebep olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda, kişilerin elinde bulundurduğu kaynakları fırsatçı tutumlar ile yararına değerlendirmeye çalışması varsayımı da kurumsalcılar aracılığıyla dile getirilmiştir. Kısaca; ekonomik ünitelerin motivasyonu menfaatçiliğin dışsallık etkisinin çıktığı faydanın mı karın mı daha çok olduğu ile ifade edilemez. Çünkü birimler kişisel faydalara göre davranış sergiler ve bu davranışlar da tarihi kurumlarca belirlenmiş süreçten kaynaklanmaktadır (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2010: 177-178).

Neo-Klasik İktisat, mülkiyete bağlı ilişkilerin ekonomiye olan etkisini inceleme dışında ayırarak, mülkiyeti veri biçiminde ele alıp, mülkiyetlerin üzerinde bulunan tasarrufların işlem maliyetlerini kapsamadığını farz ederken, bu temanın üzerine yoğun biçimde yönelen Mülkiyet Hakları Teorisi, Yeni Kurumsal İktisat biliminin bir alt disiplin dalı olarak ortaya çıkmıştır ve büyük önem kazanmıştır. Ekonomik analizin içerisinde büyük önem teşkil eden mülkiyet hakları, düzenli oluşturulmadığı ve güvence altına alınmadığı toplumlarda hem maliyetlerin hem de sosyal refah kaybının yükselişi kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Mülkiyet hakları da yasalar da girişimcilere güven sağlamadığı sürece, oluşan değişiklikler ve uyum problemleri ile anlık karşılaşma olasılığı, girişimciler ile diğer ekonomik birimdekilerin endişeli bir davranış sergilemesine yol açacaktır. Yeni kurumsal iktisat bilimi, işlem maliyetleriyle mülkiyet hakları arasında önemli olan bir yakın ilişki oluşturur. Buna göre, mülkiyet haklarının tamamen ifade edilmemesi işlem maliyetlerine sebebiyet oluştururken, öte yandan işlem maliyetlerinin var olması mülkiyet haklarının tam olarak gerçekleşmesini engellemektedir (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2010: 178).

2.6. Kurumsal İktisat ve Salgınlar

Covid-19 salgını başladığından beri, kurumsal değişim sürecinin gelecekteki etkisini tahmin etmek oldukça zor olmuştur. Pandeminin döneminde araştırmacılar, tek tek ülkelerin Covid-19 ile nasıl başa çıktıklarına odaklanmışlardır (Greer vd., 2020: 1413-1416). Otoriter sistemlere sahip ülkelerin pandemi ile mücadelede daha etkili olduklarına dair görüşler bulunmaktadır. Bunun sebebi sivil özgürlükleri kısıtlayan yasalar çıkarmaları daha kolaydır. Daha güçlü demokrasilere sahip

Ülkelerin pandemi karşısında tepki vermeleri de daha yavaş olmuştur (Sebhatu vd., 2020: 201).

Kurumsalcı görüşte bütüncüllük esası dikkat çekmektedir. Bu görüşe göre, parçanın her bir ögesi bütününden bağımsız olarak ele alınması, sonucun ne kadar doğru olup olmadığını etkiler. Bu doğrultuda, kurumsalcı olanlar iktisat biliminin başka sosyal bilim alanlarıyla birleşik bir yapıda olduğunu ve bunun da görmezden gelinemeyeceğini ifade etmektedirler (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2010).

Kurumsal İktisat alanındaki bu görüşe örnek olarak, covid-19 virüsünün küresel biçimde yayılması ile tüm sağlık sistemi kilit haline gelmiş ve sosyal ve ekonomik alanların bozulmasına sebep olmuştur. Oluşan diğer salgınların ekonomik olarak etkisi kıyaslatıldığı zaman, hastalığın işgücüne yönelik var olan etkisi, salgın hastalığı yönetebilmek için ekonomik kilitlenmelere ihtiyaın olup olmadığı, sağlık sistemi koşullarının yeterli olması ve hastalığa yönelik erken müdahale yapılması ciddi ölçüde önemli olması verilebilir (Bingl, Türk ve Ak, 2020: 55).

Ekonomik hayat, ekonomiye ait temel ihtimaller üzerinden değil de ekonomik kurumlar aracılığı ile iyileştirilir. Burada kurumlara yönelik verilen değer fazladır. Kurumların yapısının toplumda var olan düzeni koruyacağı ve iyileştireceği varsayılır (Yılmaz Genç & Ekiz, Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi , -).

Kurumsal İktisat alanındaki bu görüşe Yakın zaman diliminde oluşan ‘‘HIV/AIDS, Domuz Gribi, EBOLA, MERS gibi salgın eğilimi olan virüslerin en önemli niteliği gelişmiş ülkelerin, hastalığa yakalananları iyileştirerek bu hastalığın yayılım hızını azaltmış olması ve engellemesidir. Sağlık sektörünün yeterli olanaklara sahip olması sebebiyle salgının kısa süre de kontrolü sağlanıp toplumsal etkisi azaltılmaya çalışılırken, az gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerde ise hastalığın seyri hızla yayılmış ve ekonominin kötü hale gelmesi bundan dolayı da yoksulluk oranının artması örnek verilebilir (Bingl, Türk ve Ak, 2020: 55).

Kurumlar daima değişmeye, yenilenmeye ya da gereksiz hale gelmiş ise son verilmeye mecburdur. Bundan dolayı daima kurumlar bilginin aktarılmasına, biriktirilmesine ve teknolojik alanda gelişmeye elverişli olmalıdır (Yılmaz Genç & Ekiz, 2010). Buna rnek olarak ise; Covid-19 salgını, insan odaklı olduğundan dolayı

devletlerde bu duruma istinaden birtakım kurumsal tedbirler almışlardır. Bu Tedbirler; Telfi alışma yaptırılması, Ücretsiz izne ıkarma, Senelik ücretli izin kullandırılması, İşveren in iş sözleşmelerini fesih yasağı, çalışanın fesih hakkı, Kısa alışma ödeneğidir (Özdemir, 2020: 128).

Covid-19 ile mücadele politikası da siyasi döngüden etkilenmiştir. Uygulanan kısıtlamaların derecesini etkileyen ve sonuç olarak pandemiye karşı mücadelenin etkinliğine zarar veren yaklaşan seçimler olmuştur. Bununla birlikte bu tür araştırmalar söz konusu olduğunda, zayıf demokrasileri ve otoriter ülkeleri ancak daha sonraki “*dalgaları*” sırasında daha büyük ölçüde etkileyen pandeminin ilk aşamasında gerçekleştirildiğı dikkate alınması gerekmektedir. Bu alışmalar ayrıca enfeksiyon ve ölüm vakalarının bildirilmesinde hata ve tahrifat riski de taşımaktadır (Tuite vd., 2020: 121).

Bir pandemiye karşı mücadelenin etkinliği değerdendirilirken birçok faktörün göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Otokratik Çin, radikal eylemlerle (Wuhan'ı Dünyanın geri kalanından keserek) nihayet ülkedeki salgınları hızla azaltmayı başarsa da salgını durdurma kararını geciktiren şeffaflık eksikliği ve yetkililerin ilk eylemsizliği olmuştur. Tayvan ve Güney Kore, iyi işleyen demokrasiler olmalarına rağmen pandemi ile de başarılı bir şekilde mücadele etmeyi başarmışlardır. Önceden belirlenmiş özellikler ve politika yanıtları dikkate alındığında Covid-19'a bağlı ölüm oranlarının siyasi rejimler arasında bir fark göstermediğini belirtmektedirler. (Cassan,2021).

Covid-19 salgını iki yıldan biraz daha uzun bir süre önce başlamış olsa da bu dışsal şokun muhtemelen demokratik veya otoriter ülkelerde sert ve şiddetli kurumsal değışikliklere yol açmayacağı hipotezini destekleyen argümanlar bulabilmek mümkündür. En ilginç örneklerden biri Tunus'tur. Sözde Arap Baharını doğuran olayların üzerinden on yıl geçmiştir. Tunus, bölgede otoriter bir rejimi demokrasiyle değıştirmeyi başaran tek ülkedir. Demokrasi endeksinin 2020'deki puanı 6,59 olarak hesaplanmış ve Tunus kusurlu bir demokrasi olarak sınıflandırılmıştır. Ancak demokratikleşmeye ekonomik koşullarda önemli bir iyileşme eşlik etmemiştir. Nispeten istikrarsız siyasi durumun (hükümetin sık sık değışmesi ve teröristlerin tehdidi) bir sonucu olarak, demokratik yönetimler altındaki ortalama ekonomik büyüme oranı, otoriter yönetimin son on yılına göre daha düşük olmuştur. Covid-19

salgını Tunus ekonomisini sert vurmuştur ve Tunus 2020'de %-8,8'e kadar küçülmüştür. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da meydana gelen büyük düşüşe etkileyen sadece Covid-19 salgını değil, aynı zamanda enflasyonla mücadele için tasarlanan daha katı finansman koşulları da bu düşüşe neden olmuştur (Cristiani, 2020: 1).

Bir başka ilginç örnek de Kamboçya'da meydana gelen durumdur. Kamboçya'nın 1998 ile 2019 yılları arasında ortalama gerçek büyüme oranı %7,7 idi. Covid-19, turizm, inşaat ve imalat ihracatının (birlikte ülkenin ücretli istihdamının yaklaşık %40'ını ve 2019'daki büyümesinin %70'inden fazlasını oluşturan) en çok etkilenen sektörler olarak kabul edilmesiyle Kamboçya'nın büyümesinin farklı yönleri için ekonomik tehditler oluşturmaya başlamıştır. Ekonomi 2020 yılında %-3,1'e kadar küçülmüştür (Word Bank, 2021). Başbakan Hun Sen ve iktidardaki Kamboçya Halk Partisi, Covid-19 salgınını güçlerini pekiştirmek için kullanmıştır. Kamboçya hiçbir zaman tam demokratik bir ülke olmamasına rağmen, on yıl önce Kamboçya'da bulunan vatandaşlar daha çeşitli siyasi özgürlüklerden yararlanabilmekteydi. 2013 ile 2014 protestolarından bu yana iktidar partisi, muhalefetin ve bağımsız medyanın baskısını sistematik olarak artırmıştır. Yüksek Mahkeme, 2017 yılında en büyük muhalefet partisini delege ederek Kamboçya Halk Partisi'nin 2018 yılında parlamentodaki tüm koltukları kazanmasını sağlamıştır. Covid-19 pandemisinden önce bile, Hun Sen'in otoriter yönetimine yanıt olarak Avrupa Birliği (AB), Avrupa pazarlarına tercihli erişimi kısmen askıya almış ve daha sonra yaptırım uygulamakla tehdit etmiştir.

Kötüleşen ekonomik durumla ilgili protestolardan korkan Başbakan Hun Sen, pandemiyle mücadele bahanesiyle sivil özgürlüklerin kapsamını sınırlayan ve medyaya saldıran başka yasalar çıkarmıştır. Yeni yasalardan yararlanan Kamboçyalı yetkililer, sahte suçlamalarla çok sayıda aktivisti gözaltına alarak hapse atmıştır. Birçok alanda Kamboçyalı yetkililer, Çinli yetkililerin eylemlerinden esinlenmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomi üzerindeki etkisi, özellikle gayrimenkul ve inşaat sektörlerinde artış göstermiştir. Kamboçya'yı ziyaret eden turistlerin çoğunluğu da Çinlilerden oluşmaktadır. Kamboçya'nın dış kamu borcu 2018 yılında yarısı Çin'e borçlu olan 7 milyar dolara ulaşmıştır (Word Bank, 2021). Pandemi sonucunda her iki ülkenin hükümetleri iş birliklerini güçlendirmiştir (Ciorciari, 2021: 125).

3. BÖLÜM

SALGINLARIN OLUŞTURDUĞU EKONOMİK SORUNLAR VE KURUMSAL İKTİSAT ÇÖZÜMLEMESİ

3.1. Pandemiyle Gelen Ekonomik Kriz

Kriz kelimesine kökeni açısından bakıldığında zaman Yunanca da “krisis” sözcüğüne dayanan en fazla tıp alanında yoğun olarak kullanılan bir kavramdır. Kriz (buhran, bunalım), bir örgütün üst düzey hedeflerini ve işleyiş biçimini tehdit eden veya hayatını tehlikeye sokan, acil karar verilmesi gereken, uyum ve önleme sistemlerini yetersiz hale getiren gerilim durumudur. Sosyal bilimler alanında da kriz kavramı; “birdenbire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme” daralma, çöküntü gibi sözcüklerle eşanlamlı biçimde kullanılmaktadır. Oluşan herhangi bir olayı kriz olarak belirtmek için hangi tür etkenlerin olması gerektiği sorusunun sorulması önemlidir. Kriz kavramının tanımlanmasının temelini oluşturan ve bununla beraber zaman uzanımı bakımından ele alınmasında kriz, öncesinde tanımamak ve ön görülemez haldedir. Yani umulmayan bir durumda meydana gelmesidir. Kriz ile alakalı önemli maddelerden biri de krizin oluşmasının tamamen negatif yönlü bir karakteri nitelendirmemesi “tehlike ve tehdit” benzeri faktörlerin yanında kişi veya teşkilatlara oluşan fırsatlara ulaşma imkânı sunmasıdır. Krizlerin kısa ve uzun süreli krizler olarak ikiye ayrılmasının yanı sıra yayılma etkisi göstermesi de belirgin faktörlerden biridir. En sonunda ekonomik kriz, herhangi bir ekonomide ani biçimde ve tahmin edilmeyen şekilde meydana çıkan mikro düzeyde firmaları, makro düzeyde ülkenin mevcut ekonomisini derin şekilde etkisi altına alan ve ciddi şekilde sarsıcı sonuçlar doğuran bir süreç aralığıdır. Ekonomik krizlerin kökeni sırf ekonomik bazı olmayabilir. Kapsamlı olarak reel ile finansal kurumlarda oluşan talebin daralması veya arzın fazla olmasıyla meydana gelse de doğal afetlerin de krize yol açtığı söylenebilir. Elbette felaketlerin yanında politik dengesizlik, global(küresel) farklılıklara teknoloji bakımından uyum sağlayamama gibi birden fazla etken ekonomik krizlerin sebebini oluşturabilmektedir (Şen ve Aktan, 2002: 1125-1230).

Covid-19 epidemisi (salgın) ekonomik krizin açıklamasına uygun olarak birdenbire ve tahmin edilemeyen biçimde meydana çıkan yerel bir alandan küresel bir alana hızla yayılan ekonomi ile alakası olmayan (kaynağının doğal felaket olduğu) ekonomik kriz olarak açıklanmaktadır. Burada incelenmesi gerekli olan ve dünya genelinde de bütün olarak politikalarda yönelmenin bu alanda olduğu hal insan ile halkın sağlıdır. İnsan sağlığıyla beraber bu zaman diliminde ekonomi hususu daha fazla öne çıkmıştır.” Global (küresel) ekonomi makro iktisadi göstergeler açısından ele alındığında daralan ekonomiler, artan işsizlik oranları, uluslararası ticaret hareketlerinin azalması gibi reel yönüyle; sermaye ve likidite sorunu başta olmak üzere” mali sektör bakımından dünya ciddi ölçüde ekonomik krizle yüzleşmiştir. Acemoğlu (2020) Covid-19 salgınının ekonomik etkilerinin çok derin olacağını belirtmesinin ardından “1918 İspanyol Gribi/Nezlesi, 1929 Büyük Buhranı ve 2008 Finansal Krizinin” hepsinin de öğelerini barındıran bir kriz şeklinde açıklar. Bu salgının yarattığı kriz süreci ne her oluşan arzın kendi talebini üretmesi krizi, ne de nakit paradan kaynaklı talep yetersizliğini ortadan kaldırmak için ortaya çıkmış bir kriz türüdür. Covid-19 epidemisi (salgın) sonrasında salgının yarattığı ekonomik tesirlerinin ele alındığı bütün platformlarda en sık sorulan soru krizin diğer krizlerden farklılığı veya benzerliği sorusu olmuştur. Covid-19 salgınının yarattığı krizin diğer salgınların yarattığı krizlerden en açık farkı bu krizin makro ekonomik veya mali kaynaklı bir kriz olmayıp tetikleyen unsurun virüs olduğu bir krizdir (Arslan ve Bayar, 2020: 91).

Covid-19 virüsünün ülkelere göre dağılımını incelemiş olduğu bir çalışmada, vaka sayısı bakımından Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve ABD’nin başta geldiği görülmüştür. Bahsedilen altı ülke arasında yer alan ABD’de dünyada bildirilen vaka sayısının yaklaşık otuz ikisi diğer beş tanesinden %33’ü görülmektedir. Bu durumda Covid-19 virüsünün bilhassa Kuzey Amerika’da ABD’de, Batı ve Güney Avrupa’da; ise Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya’da çok sayıda insana bulaşmış olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2020: 41).

Covid-19 virüsünün, devletler bakımından kısa sürede sebep olduğu etkilerin başında, tüm devlet ve ülkelerin günümüz döneminde tehdit şeklinde algılamakta olduğu ekonomik kriz, göç, sınır güvenliği, ayaklanma, terör, çatışma ve savaş gibi tehditlerden farklı bir şekilde ortaya çıkması ve yayılması gelmektedir. Amerika dahil

pek çok ülkenin Covid-19 tehdidini algılamadan söz konusu krizin pençesine yakalanmış olması ve bu duruma yönelik başarılı ve planlı bir savunma stratejisinden yoksun olması, söz konusu tehdit unsurunun asimetrisini göstermek açısından önem arz eden bir kriter şeklinde görülebilmektedir (Arslan ve Karagül, 2020: 8).

Covid-19'un ülkelere göre dağılımı incelendiğinde vaka sayısı açısından ABD, İspanya, İtalya, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallığın başta geldiği görülmektedir. Bu 6 ülkeden ilkinde dünyadaki vaka sayısının yaklaşık 32'si diğer 5'inde %33'ü görülmektedir. Bu da Covid-19'un özellikle K. Amerika'da ABD'de, Batı ve Güney Avrupa'da (Güney Avrupa kendi içinde Akdeniz Avrupa'sı ve İbero Avrupa şeklinde ikiye de ayrılabilir) ise İspanya, İtalya, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallıkta çok sayıda insana bulaştığını göstermektedir. Hatta Batı ve Güney Avrupa'da adı geçen ülkelerin dışında Hollanda, Belçika, İrlanda ve Portekiz'de de vaka sayısı kıtadaki diğer ülkelere göre nispeten fazladır. Dünya Sağlık Örgütü Genel Sekreteri Tedros Adhomom Ghebreyesus, 11 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirdiği bir toplantıda Çin ülkesinin Hubei semtinin başkenti olan Wuhan semtinde ortaya çıkan Covid-19 epidemisinin (salgın) olay sayısının 13 kat ve bundan etkilenen ülke sayısının da 3 kat yükseldiğini ifade etmiştir. 114 ülkede ki vaka sayısının 118 binden çok olduğunu ve 4291 bireyin yaşamını yitirdiğini açıklamasının ardından Ghebreyesus, sonraki gün ve haftalarda vakaların, ölüm oranlarının ve etkilenen ülkelerin oranının daha çok artış göstereceğini beklediklerini ifade ederek ciddi ve kaygıya neden olan bir yayılma hızı sebebiyle pandemi biçiminde belirtilmesi gerektiğini öne sürmüştür (WHO, 2020). 13 Temmuz'dan sonra ise Covid-19 tanısının konulduğu birey sayısının 13 milyonu aşmış olduğu açıklanmıştır (Arslan & Bayar, 2020: 91).

3.2. Tarihsel Süreçte Salgın Hastalıklar ve Ekonomik Yansımaları

Veba Salgınları ve Ekonomik Etkileri

Veba salgınlarının tarihsel süreci incelendiği zaman pek çok veba salgının yaşanmış olduğu görülmektedir. Veba salgınının yarattığı etkiler incelendiği zaman, 3 büyük veba dalgası ve bahsedilen dalgaların yarattığı salgınlar görülmektedir. Bahsedilen dalgalardan birincisi Milattan Sonra (MS) 542 yılında Bizans İstanbul'unda yaşanmış olan Jüstinyen Vebası, 8.yy ortalarına dek devam ederek gelişim göstermiş olan veba salgını olarak bilinmektedir. İkinci dalgaysa bilhassa

1347 ile 1352 seneleri arasında etkisini göstermiş olan “Kara Ölüm” olarak isimlendirilen ve devam eden senelerde de etkisini hissettirmiş olan veba salgınlarıdır. Üçüncü olaraksa 1896 ile 1914 seneleri arasında etkisini göstermiş ve ciddi sonuçlara yol açmış olan veba salgınlarıdır (Turna 2011: 4). Bahsedilen salgınların haricinde de sınırlı bir etkide veya oldukça şiddetli veba salgınları kayıtlar altında mevcuttur. Kara Ölüm ’ün Avrupa bölgesinde 17.yy’a dek etkilerinin sürdüğü belirtilmektedir. Son büyük salgınlar, Avrupa kentlerinde; Viyana’da 1679 yılında, Moskova’da 1770-1771 yılları arasında, Marsilya’da 1720-1722 yılları arasında, Londra’da 1665 yılında, Barselona’da 1651 yılında ve Amsterdam’da 1703 yılında görülmüştür (Ayar, Kılıç 2017: 165).

Tarihte kayıtlar altına alınmış ve kitlesel ölümlerin yaşanmış olduğu veba salgınlarından bir tanesi de Antoninus Vebasıdır. Antoninus Vebası, Romalı askeri kuvvetlerin Yakın Doğu seferleri dönüşü sırasında MS 165 ile 180 seneleri arasında ülkelerine taşıdıkları büyük bir salgın olarak bilinmektedir. Roma İmparatoru L. Verus’un vefat etmesinin ardından salgın yeniden patlak vermiş ve yaşanan salgın günlük 2 bin insanın ölmesine yol açmıştır. Bölgede bulunan nüfusun yaklaşık olarak 3/1’ne denk gelmiş ve yaklaşık olarak beş milyon bireyin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Yaklaşık olarak 20 senelik bir süre içerisinde Roma İmparatorluğunun nüfusundan yedi ile on beş milyon arası kişinin ölmesine yol açan Antoninus Vebası, Roma İmparatorluğunun çökmesine sebep olan başlangıç evrelerinin ilk evresi olarak kabul edilmektedir. Roma ordusu, Antoninus Vebasının oluşturduğu etki neticesinde önemli oranda eksilmiş ve bu durumun neticesinde patlak veren asker gereksinimi barbar halk ve toplumlara olan bağılılığı artırmıştır.

Üretimin ilk halkası olarak nitelendirilen kesimin ve kölelerin ölmesiyle iş gücünde ortaya çıkan eksiklik üretimi de etkileyerek birçok soylu ailenin yok olmasına sebep olmuş ve Roma İmparatorluğu ekonomik açıdan bir krize maruz kalmıştır (Karakuş 2018: 41).

541’de İskenderiye’de patlak vermiş olan Jüstinyen Vebası, 542’de tahlil taşımakta olan gemiler aracılığı ile İstanbul kentinde görülmüştür. Akdeniz kıyıları civarında etki sahibi olan bu salgın, Mısır bölgesinde görülmeye başlamıştır; Kuzey Afrika bölgesinde Filistin ve Suriye’ye ulaşmasının ardından Germania, Galya,

İstanbul ve İtalya'da yayılarak 767 yılına dek etkisini hissettirmiştir. Yüz milyon kişinin hayatını kaybetmesine yol açtığını düşünülmektedir (Turna 2011: 5).

6.yy. vebası diğer bir ifadeyle Jüstinyen Vebası güvenilir olarak kaydedilmiş olan veba salgınıdır. Jüstinyen Vebasının Doğu Roma İmparatorluğuna pek çok etkisi olmuştur. Nüfus oranında meydana gelen ciddi düşüş insan gücü kıtlığına yol açmış ve bu durumda iş gücü maliyetinde yükselişe sebep olmuştur. Bu durum neticesinde enflasyon artmış ve vergi tabanı azalmıştır. Fakat vergi geliri gereksinimi azalmamıştır. Bu durum neticesinde kimi şehir devletleri, kamu tarafınca desteklenmekte olan öğretmen ve doktor maaşlarını kesmiştir. Alışanların ve toprak sahibi olan kişilerin ölümüyle azalmış olan gıda üretimi kıtlığa yol açmıştır (Snell 2019: 1).

Jüstinyen Vebası, siyasal gelişme ve değişikliklere de yol açmıştır. Örnek olarak ekonominin darbeye maruz kalması ve nüfusta meydana gelen azalma nedeniyle Bizans Devleti zayıflayarak vebadan daha az etkilenmiş olan Arap Yarımadası'nda yer alan İslam güçlerinin, Suriye ve Mısır'a doğru hızlıca yayılmaları daha kolay bir hale gelmiştir (Pamuk 2020: 1).

Jüstinyen Vebasına yol açan bakterilerin farklı bir alt türü tarafınca Kara Veba artış göstermiştir. Kara Veba, Güneydoğu ve Güney Asya'dan başlayarak 1300'lerde Çin ülkesinde görülmüştür. Sonrasında 1346'da Kırım'da görülmüştür. Ticaret gemileri aracılığı ile Kırım üzerinden Konstantinopolis'e, Mısır ile Suriye'ye ulaşmış olan salgın, sonrasında Sicilya üzerinden Afrika bölgesinin kuzey kısmına ve ardından Batı'yla Güney Avrupa'dan birkaç yıl içerisinde İngiltere ve Rusya'ya dek bütün Avrupa Kıtası'na dağılmıştır. Kısa bir zamanda Mısır bölgesinde, ileriki zamanlardaysa Avrupa bölgesinde nüfusun yaklaşık 1/3'nün hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Kara Veba 17.yy. sonu ve 18.yy. başlarına dek Batı ile Güney Avrupa bölgesinde, Doğu Akdeniz ile Osmanlı İmparatorluğunda ise 1840'lı yıllara dek sürekli bir şekilde patlak vermiş ve nüfusta önemli bir kaybın meydana gelmesine yol açmıştır. Kara Veba salgınının yetmiş beş milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açtığı varsayılmaktadır (Pamuk 2020: 2).

1348 ile 1351 seneleri arasında Papa 4. Celement'in ölü sayıcılarının hipotezlerine göre, Kara Ölüm 23 milyon 840 bin kişiyi, Avrupa nüfusununsa 3/1'ni ortadan kaldırmıştır. İngiltere nüfusunun 1/3'ü, Fransa nüfusununsa yarısı Kara Veba hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir. İtalya nüfusunun %60'lık bölümü, 1348-1350 seneleri arasında veba hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir. Floransa'da 80 bin, Londra'da 100 bin ve Paris'te 50 bin can kaybı yaşanmıştır. Montpellier'de yüzden seksenden fazlası, Fransa ülkesinde ise Albi'de nüfusun yarısından çoğu yaşamını yitirmiştir (Osmanoğlu 2014: 75).

1340'lı yıllardaki nüfusun düzeyine Avrupa Kıtası, 200 sene sonra geri dönmüştür. Doğu Akdeniz ile Osmanlı İmparatorluğu'nda ise 19.yy'ın 2. Yarısına dek toplam nüfus salgın sebebi ile çok az artış göstermiştir (Pamuk, 2020: 1). 20.yy'ın başlarında Hindistan bölgesinde yaklaşık olarak on milyon kişinin yaşamını yitirmesine yol açmıştır. Dünya'da veba, Asya, Afrika ile Amerika'da bulunan çoğu ülkede hala endemik konumda yer almaktadır. Son 10 sene içinde ise vakaların yaklaşık olarak %76'sı ve ölüm oranlarının %8'i Afrika bölgesinden bildirilmiştir (Bozduman ve Özçalık, 2020: 125).

Veba büyük oranda sosyal ve ekonomik açıdan etkilere yol açmıştır. Ziraatın gerçekleşmesi konusunda önemli bir rol sahibi olan çalışan gereksinimi çıkmaza girmiştir. Örnek olarak Avrupalıların 12.yy'da kurduğu Akdeniz Adaları'nda bulunan tarlalar içerisinde yetismekte olan şeker, 1400'lerin başlarında artık Portekiz ülkesinde dahi yetişir hale gelmiştir. Kara Veba vd. nedenler sebebiyle bahsedilen üretim genişliği daralmaya maruz kalmıştır. Öte taraftan yetiştiriciler her zamankinden daha fazla çalışmak zorunda kalmıştır (Bozduman ve Özçalık, 2020: 126).

Kara Veba'dan önce işsizlik hakimken salgından sonraysa çalışan kişilerin değerinde artış yaşanmış ve bu kişilerin istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur (TÜBA, 2020: 23).

Avrupa'da 14-15.yy'lar arasında tarım çalışanları yüksek maliyet taleplerinde bulunmuşlardır. Veba sebebiyle yaşanmış olan fazla nüfus kaybı ücretli çalışanların sayısının azalmasına yol açmış ve artık ürünün değeri fark etmeksizin çalışanların eskisinden daha fazla miktarda ücret talebinde bulunmalarına sebep olmuştur. Örnek

olarak, Winchester piskoposluğunun arazisinde 1350-1450 seneleri arasında fiyatlar 3 katına çıkmıştır. Bunun haricinde toprak sahipleri, kırsal alanlar ve kentler arasında iş gücü pazarı nedeniyle gerçek bir rekabet ortaya çıkmıştır. Ancak kentlerde yaşamını sürdüren duvar ustalarının ücretleri, kırsal alanlarda yaşamını sürdüren kişilere nazaran daha az artış göstermiştir. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi kentlerin nüfuslarında meydana gelen eksilmelerdir. Duvar ustalarına bahsedilen sebepten dolayı talep fazlasıyla artış göstermiştir. Şehir çalışanlarına az talep olduğundan dolayı şehirlerde yaşamını sürdüren çalışanların maaşlarının artmasından daha az söz edilmiştir (Kuş 2014: 53).

Veba, Orta çağ toplumunda yaşamı tüm açıdan etkilemiş ve alaşağı edilmiş olan ilk kurum Feodalizm olmuştur. Köylü kesimlerin nüfusunda meydana gelen azalma, emek kıtlığına sebep olmuş ve işsizliğin önüne geçmiştir. Endişeye kapılmış olan toprak sahipleri, ücretleri 2 katına çıkararak topraklarını bölüp emeklerini ömür boyu sahip olduklarını varsaydıkları kişilere kiraya vermişlerdir. Daha düzgün çalışma koşulları için köylüler haklarını aramaya başlamışlardır (Özden ve Özmat 2014: 77). Köylü kesim, artık kendi güçlerinin farkına vararak çıkar ve menfaatlerini ilgilendirmekte olan konular üzerinde toplu korunma yollarına gitmeye çalışmışlardır. Emekçi fiyatlarına sınırlamalar getirilmiş olan yasalara karşı gelmişler ve ilk kez sendikal denilebilecek düzlemde söz konusu tepkilerini ortaya sunmuşlardır. Araziler, işlenemedikleri için önem ve değerini yitirmişlerdir. Köylüler şahsi arazi ve arsalarını edinir hale gelmişlerdir. İnsan kuvvetinin yetersizliğiye makinalı tarıma çıkış atlatılabilecek düzeye gelmiştir (TÜBA 2020: 23).

Emek piyasası, vebanın ardından köylüler ve toprak sahipleri arasındaki geleneksel bir hal almış olan saygı bağı kopartmıştır. Nüfusun azalması ile beraber dünyanın farklı bölgelerinde Avrupalı tüccarlar yeni alıcılar aramak için girişimlerde bulunmuşlardır. Kıtada görünen eskilmiş olan nüfusla ayrılmış olan pazarlar, girişimci bireylerin farklı pazarlar ve tüketiciler aramaya yönlendirmiştir. Feodal bağımlılığından kurtulmuş olan iş gücü, pazarlık yapabilecek bir düzeye erişmiştir. Emek piyasası kurulmaya başlamıştır. Kimi iş bölümlerinde çalışmakta olan çalışan rakamlarında meydana gelen düşüşle sanayi mal ve ürünlerine olan talebin artış göstermesi, saat ve programlara önem kazandırmıştır. Brandenburg'da vebadan sonra yaşamını sürdüren çalışanların ücretleri oldukça artmış ve haftada 2 gün çalışarak

geçimlerini sağlayabilir bir hale gelmişlerdir. Kimi Hollanda kasabalarındaysa tekstilde çalışmakta olan kişilerin sayısı oldukça azalmıştır ve bu kişiler kendi çalışma saatlerini belirler bir hale gelmiştir (Özden ve Özmat 2014: 77).

Japon Çiçek Salgını ve Ekonomik Etkileri

Tokyo kentinde MS 735'te patlak vermiş olan Japon Çiçeği salgını, 2 sene içerisinde komşu olan ülkelere yayılarak yaklaşık 1 milyon kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Mağdur olan kişilerin büyük bir kısmı çocuktur. Aristokratların hayatlarını kaybetmeleri de üst düzeylerde olmuştur. Japon Çiçek salgınında Japon nüfusunun 1/3'ünde can kayıpları yaşanmıştır. Dünya nüfusuysa bahsedilen dönem içerisinde 220 milyon seviyesinde seyretmekteydi. Japon Çiçek salgını ölümlerin artması ve göçlerin yaşanmasıyla çalışabilen nüfusu ortadan kaldırmıştır. Bilhassa tarım ve pirinç ekimi önemli oranda zarara uğramıştır. Tarım ve inşaat endüstrisini, emeğin önemli oranda yer değiştirmiş olması etkilemiştir. Söz konusu yer değişikliğinden bilhassa pirinç tarımı etkilenmiştir. Vergi muafiyetleriyle beraber çalışmayı isteyen kişilere bahsedilen problemi çözüme kavuşturmak amacıyla özel arazi mülkiyeti sunulmuştur. Salgından sonra imparator, Budizm dininin Japonya ülkesinde resmi olarak yayılmasına, heykellerle Budist tapınakları kurdurarak destek olmuştur (Tavukcu, 2020: 1).

Hastalık ve salgınların ülkeye girişi konusunda, Japonya ile Asya arasında gerçekleşen ticaretin artması etki sahibi olmuştur. Japon balıkçıları tarafınca çiçek salgını ülke gelmiş olduğu varsayılmaktadır. Hastalığın yayılmasıyla beraber Kore Yarımadası'nda tarım bölgelerinin yer aldığı yerlerde, tarımsal ve kıtlık ürünler salgın azalmasına yol açmıştır. Kore Yarımadası'nda yer alan bölgeden Japon yetkililerinin geçmesi, Japon çiçek salgınının ülke genelinde yaygın bir hale gelmesine yol açmıştır. Vergi muafiyetlerinin artırılması, Japonya ülkesinde salgının etkisinin dağıldığına işaret etmektedir. Japonya nüfusunun yaklaşık %25 ile %35'ini salgın tesiri altına almıştır (Tavukcu, 2020: 3).

Paranın değerinde düşüş yaşanması da ekonomi üzerinde bir problem teşkil etmiştir. Bakır paralar, ticareti kolay bir hale getirmek amacı ile çıkarılmış ve hastalık neticesinde değer kaybına maruz kalmıştır. Para arzının ilerleyen dönemler içerisinde artırılmasıysa paranın değersiz bir hal almasına yol açmıştır (Tavukcu, 2020: 4).

Yeni Dünya Çiçek Salgını ve Ekonomik Etkileri

16.yy'ın başlarında çiçek hastalığı Avrupa bölgesinin çoğu kentinde git gide yaygın bir hale gelmeye başlamıştır. Ayrıca bahsedilen dönem, okyanusu aşan gemiler aracılığıyla bir keşif dönemi olarak nitelendirilmesi sebebi ile çiçek hastalığının Güney Afrika bölgesinde, Avustralya ve Amerika Kıtası'na doğru yayılmaya başlamıştır. 1520'de çiçek hastalığı, İspanyollar aracılığı ile Amerika Kıtasına Hispaniola ile Küba'dan girmiş ve yerli halkın bağışıklığı olmadığı için bölge halkının hayatlarını kaybetmelerine yol açmıştır (Yenen, 2005: 65).

Kuzey Amerika yerlisi olan kişilerin 1/3'den çoğunun ölmesine çiçek hastalığının sebep olduğu düşünülmektedir. Avrupa üzerinden gelen hastalıklar sebebiyle 1519 ile 1620 seneleri arasında Meksika'da nüfusun yirmi sekiz milyondan 1,5 milyona kadar azalmış olduğu düşünülmektedir. Dünya genelindeyse çiçek hastalığı sebebi ile yaklaşık beş yüz milyon kişinin hayatını kaybetmiş olabileceği düşünülmektedir. 1980'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) hastalığa yönelik gerçekleştirilmiş olan çalışma ve araştırmalar sonucunda dünya genelinde çiçek hastalığının ortadan kalktığını onaylamıştır (Yenen, 2005: 66).

Bahsedilen salgınlar sebebiyle madenlerin işletilmesine ilişkin patlak vermiş olan emek açığının, Amerika bölgesinde Afrikalı kişilerin köleleştirilmesinde rol aldığı belirtilmiştir (Yenen, 2005: 68).

Amerika'da salgınlar sebebiyle nüfusta azalmalar yaşanınca kıtayı kolay bir şekilde Avrupalılar kontrol altında tutmayı başarmışlardır. Ancak tarım, ticaret ve üretim konusunda çalıştırabilecek oldukları insan kalmadığı zaman gümüşle altın madenlerinde ve Amerika kıtasında bulunan tarım alanlarında çalıştırmak üzere köle ticareti için Afrika'ya yönelmişlerdir. Bahsedilen yeni dünyaya milyonlarca köleyi gemilerle beraber getirmişlerdir. Her yıl yirmi tane köle gemisi, en az iki yüz on sefere girmekle yükümlüydü. Bunun haricinde, okyanuslarda on beş milyon köle köpek balıklarına yem olmuştur. Çiçek salgını sebebiyle Kanada bölgesinde nüfus kırıldığı için toprağa dayalı tarımsal üretim, hayvanların yün ve derilerinin üretim ve ticaretine dönüşmüştür. Su samurlarını tüketmekte olan Kanadalılar, geyik ve kaplan benzeri kürk hayvanlarına doğru yönelmişlerdir. Hudsons Bay Company firmasının

17.yy'da meydana gelen gelişimiyle doğuşundaki zenginlik, bahsedilen türdeki yabancı hayvanların avlanmasına dayandırılmaktadır (TÜBA 2020: 77).

1500 ile 1800 yılları arasında Avrupa bölgesinde ekonomik görüş olarak Merkantilizm hâkim olmuştur ve bahsedilen görüşün temel düşüncesiye ithalatın azalmasıyla ihracatın artırılmasıdır. Bu durumu devletin dış ticarete müdahalesiyle sağlamaktadır. Söz konusu düşünceye en güzel biçimde yeni toprakların keşfedilmesi ile başlamış olan kolonileşme hizmette bulunmuştur. Merkantilistlere göre, zengin olmanın kaynağı olarak nitelendirilen gümüşle altın, Avrupa kıtasına yeni keşfedilmiş olan bölgelerden daha fazla getirilmiştir. Avrupa bölgesinde 15.yy.'da para kıtlığı yaşanmıştır ve altın oldukça az sayıda rastlanır bir hale gelmiştir. Bunun haricinde, sanayine aristokratların Avrupa bölgesinde talep ettikleri çoğu ürün ve mal ithal edilmekteydi. Yeni keşfedilen kıta, söz konusu talep ve isteklerin yerine getirilmesine etkili bir rol üstlenmiştir. Avrupa bölgesine çok sayıda altın, çiçek ve diğer hastalıkların etkisi sebebiyle askerî açıdan neredeyse hiçbir kısıtlama olmadan getirilmiştir (Yenen, 2005: 72).

Kolera Pandemileri ve Ekonomik Etkileri

Kolera hastalığının kaynağı Hindistan bölgesinde yer alan Gani ve Brahmaputra akarsuları arasında bulunan arazi olarak gösterilmektedir. Kolera, 1817 senesine dek bahsedilen bölgede yöresel nitelik göstermiş ancak 1817 yılından itibaren hızlıca Hindistan dışına yayılmaya başlamıştır. Asya, Amerika ve Avrupa bölgelerinde bahsedilen dönem içerisinde etkili olarak büyük birkaç pandemiye yol açmıştır. 1817'den itibaren Hindistan'da yarattığı etkinin artmasına sebep olan koleranın ülke dışına yayılmasına yol açan faktörse İngiliz sömürge siyaseti olarak ifade edilmektedir. İngilizler, Hindistan bölgesine yerleşmeye çalışmış ve yol açtıkları demografik hareketlilikle beraber salgının ülke dışına yayılmasını sağlamışlardır. Bu sebepten dolayı kolera bir taraftan deniz yoluyla Güneydoğu Asya ile Seylan'a; Çine ile Japonya'ya bir taraftan ise Hindistan'ın kuzey kesimine kadar yayılmıştır. Kolera, Batı tarafına doğru ise, Hindistan üzerinden Kızıldeniz boyuna Mısır ile Akdeniz'den Avrupa'ya ulaşım sağlamış olan deniz yolu; Umman Denizi ile Basra Körfezi'nden geçip Bağdat'a ulaşmış olan deniz ve karayolu ve son olarak Hindistan'ın kuzeyi, Orta Asya, Afganistan ve İran üstünden Rusya'ya ulaşmış olan karayolu olacak şekilde 3 ana güzergahı izlemiştir (Şimşek 2020: 165). Osmanlı

İmparatorluğu'nda da görülmüş olan kolera, 1817 ile 1899 tarihleri arasında kitlesel olarak ölümlere sebep olmuştur. Kolera, tarih boyunca kendisini 6 şiddetli pandemi şeklinde göstermiştir (Şimşek 2020: 165).

Resmi olarak ifade edilen vakalar, dünya genelinde meydana gelen gerçek vaka sayısının sadece %5-10'unu meydana getirmektedir. Endemik olan ülkeler içerisinde yıllık olarak hayatını kaybeden kişilerin 95 bin olduğu ve vaka sayısının 12.9 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Endemik olmayan ülkelereyse 2 bin 500 vefatla 87 bin vaka olduğu varsayılarak vefat oranlarının %2.87 olduğu tahmin edilmektedir. Her yıl dünyada DSÖ'ye göre kolera vakasının 1.3-4 milyon arasında olduğu, kolera sebebiyle ölüm sayısının 21.000-143.000 arasında olduğu düşünülmektedir (Bozduman ve Özçalık 2020: 127).

19.yy. boyunca çeşitli bölgelerde etkisini göstermiş olan kolera, 1893'de İzmir şehrinde görülmüştür. İzmir şehrinin ticari canlılığına önemli oranda tesir etmiştir. Avrupa ile Amerika'ya bölgede yetişen mahsulleri taşıyacak gemiler gelmediği için liman boş kalmıştır. Bahsedilen dönem içerisinde Aydın'ın Batı'ya İzmir'den ihraç etmiş olduğu e gözde ürünler incir ve üzümdür. Fakat kolera'nın yaşanmasından ötürü ağustos ayının ortalarında limana getirilmiş olan kurutulmuş incirlerin 1893'de Eylül ayı ortalarında 1 aylık gecikmeyle getirilmesi mümkün olmuştur. Şehirde tesirini göstermiş olan kolera Amerika'nın İzmir konsolosunun, abartılı olarak hükümet matbuasına bildirilmesi doğrultusunda incirle üzümlerin Amerika ülkesine girişi yasak edilmiştir. Amerika ihracatın en çok gerçekleştirildiği bölge olduğundan dolayı İzmir tüccarları, ziraatçılar ve hazineler bahsedilen yasaktan ötürü ciddi oranda zarara uğramıştır. Hizmet Gazetesi, İzmir şehrinde yaşanan zarar için *"hesap edilse akıllara hayret verecek derecelere varır"* ifadesini kullanmıştır. Fakat bahsedilen yılın fazlasıyla bereketli olduğu, Avrupa'nın gereksiniminin fazla olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle ziraatçılarla tüccarlar tüm mahsuller için büyük ümitlere kapılmışlardır. Fakat söz konusu ümitlerin meydana geldiği vakitte hastalık kendisini göstermiştir. Bu durumda İzmir şehrinin ticari yaşamındaki canlılığının azalmasına yol açmıştır (Menekşe, 2020: 423).

Sarı Humma ve Ekonomik Etkileri

1700'lerde Sarı Humma hastalığı ilk defa İtalya, İngiltere, İspanya ve Fransa ülkelerinde patlak vermiştir. İspanya ülkesinde 19.yy'da 300 bin kişinin Sarı Humman salgınından ötürü hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Haiti Devriminde 1802'de Fransız askeri güçleri Sarı Humma salgınına maruz kalmış ve söz konusu salgın sebebiyle askerlerin yarısı hayatını kaybetmiştir. Sarı Humma salgınının 20.yy'ın başlarında bireylere bulaşmasının nasıl gerçekleştiği konusunun kavranması, önleyici tedbirlerin ve aşının geliştirilmesini sağlamakta olan ve gönüllü bireylerinde katılımda bulunduğu çalışma ve araştırmalar gerçekleştirilinceye dek Batı Yarım Kürenin diğer kısımlarında patlak vermiş olan hastalıklarda binlerce insanın yaşamını yitirmesine yol açmıştır (Öncel 2020: 1).

Sarı Humman hastalığının 1800'lerin birinci çeyreğine dek fazla etkisi olmamış ve Amerika'nın güneyinde görülmüştür. Meksika Körfezi'nde kıyısı olan New Orleans, bir ticaret şehri olarak bilinmektedir ve New Orleans'ta Sarı Humman salgınını görülmesinden kısa bir müddet ardından salgın 1850'de bütün ülkeye dağılmıştır. Sarı Humman hastalığına, balıkçı kasabalarıyla ticaretin yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği limanlarda rastlanmıştır ve iç savaşla kötü bir biçimde uygulanan karantina şartları sebebiyle yayılmıştır. Ülkeye gelen yabancı uyruklu kişiler, özellikle büyük kıtlıktan firar etmiş olan İrlandalı bireyler sebebiyle Sarı Humma sıklıkla yabancı hastalığı şeklinde adlandırılmış ve bu nedenle yayılmış olduğu istatistiki verilere göre gösterilmiştir. Sarı Humma hastalığının Amerika'da bulunan ekonomik tutarını hesaplamak biraz zor olmuştur ve ayrıca New Orleans eyaletinde 1846 ile 1850 seneleri arasında kırk beş milyon dolar harcamanın haricinde ticarete meydana gelen azalma, emek ve göç kaybı benzeri unsurlar bölgenin önemli oranda etkilenmesine yol açmıştır. Nüfus kayıplarıyla ticaretin yarattığı tesir beş yılda onarılmıştır. Nüfusun önemli bir kısmı Memphis'te hastalıktan etkilenmiş, ticari açıdan meydana gelen kayıp Misisipi Vadisinde iki yüz milyon dolar olmuş, firmaların kaybıysa yüz milyon dolar olarak yapılmıştır. Sarı Humma hastalığının gerçek maliyetlerinin, insani ve ekonomik açıdan doğru bir biçimde ölçülmesi mümkün olmamak ile birlikte ticariyle kentsel büyümenin sekteye uğramasında etkili bir rol üstlendiği söylenebilmektedir (Öncel 2020: 2).

İspanyol Gribi ve Ekonomik Etkileri

I. Dünya Savaşı benzeri kaotik bir ortam içerisinde, İspanyol Gribi hastalığının patlak vermesi, İspanyol Gribi hastalığının gidişatına yönelik bilgilerin kamuoyundan gizlenmiş olması ve ciddi bir sansürün basında etkisini göstermiş olması gibi unsurlar İspanyol Gribi hastalığının net olarak nerede başladığını ve pandemi şeklini nasıl almış olduğunu anlamayı zor bir hale getirmiştir. Ancak hastalığın çıktığı yere yönelik temek 3 düşünce bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisi, İspanyol Gribi salgınının Çin ülkesinde başladığını ve buradansa bütün dünyaya ihraç edilmiş olduğu görüşüdür. Kanatlı hayvan sayısının Çin ülkesinde çok olması ve dört yüz milyondan çok nüfusun 20.yy'ın başlarında burada yaşamını sürdürmüş olması, Çin ülkesinde salgın hastalıkların yayılması ve patlak vermesi için elverişli bir ortam sağlamıştır.

Çin ülkesinde grip hastalıkları sıklıkla yaşanmaktaydı. Ancak bahsedilen salgınlar endemik bir şekilde isimlendirilen küçük çaplı salgın hastalıklar şeklinde kalmıştır (Yolun, 2020: 75). Diğer bir görüşse, salgının Batı Avrupa üzerinden bütün dünyaya yayılmış olduğu yönündedir. Üçüncü olaraksa, salgının çıkış yerinin Amerika olduğu hakkındadır (Yolun, 2020: 76).

I. Dünya Savaşı dört sene devam etmiştir ve 1918'de patlak veren İspanyol Gribi 1 seneden daha kısa bir süre içerisinde savaşta meydana gelen insan kaybından daha çoğuna ve dünyada ise tahmini olarak kırk ila yüz milyon arasında bireyin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Örneğin, savaş zayıatının Amerika ülkesinde neredeyse %80'ni savaş sebebiyle değil, İspanyol Gribi sebebiyle gerçekleşmiştir. Aynı dönem içerisinde diğer grip pandemileri için sırası ile %0,03 ile %0,02 olan küresel mortalite oranı, 1918 İspanyol Grip Pandemisi içinse söz konusu oran %2,5 seviyesine çıkmıştır (Ertin ve Temel, 2020: 65).

Tablo 5. Bazı Ülkelerde İspanyol Gribi Hastalığından Dolayı Yaşanan Ölüm Ölüm

ÜLKE	ÖLÜ SAYISI	NÜFUS	ÖLÜM ORANI (BİNDE)
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)	675.000	103.208.000	6,5
ALMANYA	225.330	58.450.345	3,8
AVUSTURYA	20.458	6.131.445	3,3
ÇİN	4.000.000- 9.500.000	472.000.000	8,4-20,1
ENDONEZYA	1.500.000	49.350.000	30,4
FRANSA	240.000	32.830.000	7,3
GANNA	88.500	2.298.000	43,5
GÜNEY AFRİKA	300.000	6.769.000	44,3
HİNDİSTAN	18.500.000	305.693.000	6,1
İNGİLTERE VE GALLER	2.000.000	34.020.000	5,8
İSPANYA	257.082	20.880.000	12,3
İTALYA	390.000	36.280.000	10,7
KAMERUN	250.000	561.000	445,0
KENYA	150.000	2.59.000	57,8
MACARİSTAN	100.000	7.880.000	12,7
MEKSİKA	300.000	14.556.000	20,6
NİJERYA	455.000	18.631.000	24,4
PORTEKİZ	59.000	6.010.000	9,8
RUSYA/SSCB	450.000	184.000.000	2,4

Kaynak: Gündeş, 2021: 15

Tablo 5 incelendiği zaman, Afrika Kıtası ülkeleri arasında yer alan; Kenya, Kamerun, Güney Afrika, Nijerya ve Gana ülkelerinde yaşanmış olan ölüm oranları, Amerika Kıtasında yer alan ülkeler (Meksika, Amerika) ile Avrupa Kıtasında yer alan ülkelere (Rusya, Portekiz, Macaristan, İspanya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya, İtalya) göre daha çoktur. Hindistan, Endonezya ve Çin’de de oldukça büyük nüfus kayıpları yaşanmıştır.

Asya Gribi ve Ekonomik Etkileri

Asya Gribi, 20.yy’da meydana gelmiş olan grip salgınları arasında ikinci sırada yer almaktadır. H2N2 virüsü, Kuş Gribi virüs çeşitlerinin bir karşımı olarak Asya Gribi hastalığının kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Asya Gribine ilk defa 1957’nin Şubat ayında Singapur ülkesinde rastlanılmış ve Amerika’da, Hong Kong’da ve Çin’de de etkisini göstermiştir. Salgın 2 dalga şeklinde yaşanmış ve 1957’nin

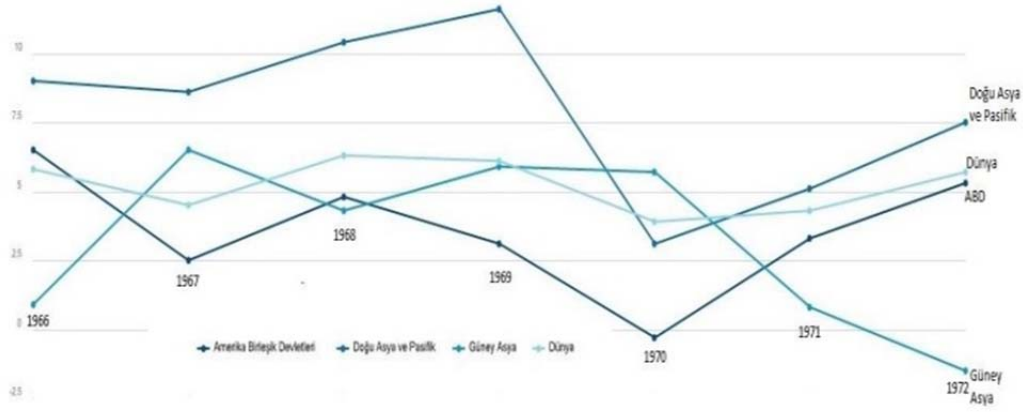
Nisan ayında Singapur üzerinden Hong Kong'a yayılmış olan virüs, 1957'nin yaz aylarında Amerika ile Birleşik Krallık'ta kıyı şehirlere yayılmıştır. Asya Gribi salgını Çin ülkesinde 1 milyon kişinin hayatına kaybetmesine yol açmışken, Amerika'da meydana gelen ölüm sayısı yüz on altı bin, Birleşik Krallık'ta ise yol açtığı ölüm sayısı yetmiş bindir. Asya Grini 10 sene devam etmiştir. 1968'deyse tesirini yitirmiştir (Tavukcu, 2020: 30). Asya Gribi salgınından dünyada yaklaşık bir milyon kişinin hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Asya Gribi salgınının ayırt edici özelliğiye genç nüfusta bulaş riskinin daha fazla olmasıdır (Tavukcu, 2020: 31).

Asya Gribi, iş gücüne de etki etmiştir. İş gücü büyüme hızı dünyada azalmaya başlamış, işsizlik oranlarındaysa artış görülmüştür. Asya Gribi salgınının genç iş gücünü olumsuz olarak etkilemesi, en kritik ekonomik etki şeklinde bildirilmiştir. Tarımsal ürün ve malların verimliliğinde, salgından evvelki zamanla karşılaştırma yapıldığı zaman, önemli oranda azalmalar olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun sebebiye iş gücünde meydana gelen azalmadan kaynaklı iş gücü başına düşen üretimin artmasından kaynaklı görülmektedir (Gündeş, 2021: 16).

Hong-Kong Gribi ve Ekonomik Etkileri

Hong Kong Gribi, ilk defa 1968'de ABD'de görülmüştür. Dünyada tahmini bir milyon, ABD'de ise yaklaşık yüz bin kişi bu salgın sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Meydana gelen insan kaybının büyük bir kısmı 65 yaş ve üstü olan bireylerde görülmüştür. 1968 yılının 13 Temmuz gününde Hong Kong'da meydana gelen salgının ilk kaydı gerçekleştirilmiştir. Singapur ve Vietnam'da 1968'in temmuz ayının sonları doğru daha ayrıntılı bilgilere ulaşarak rapor edilmiştir. 1968'de Avrupa, Hindistan, Kuzey Avustralya ve Filipinler'de de salgına rastlanılmıştır. Aynı tarihte Vietnam Savaşı askerlerinin geri dönmesiyle grip, Kaliforniya eyaletine yayılmıştır. Ancak 1968'in Aralık ayında ABD'de yaygın olarak görülmemiştir. Hong Kong'da meydana gelen salgında yoğunluğun yaklaşık olarak beş yüz kişi olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca 2 hafta içerisinde grip en yüksek seviyesine ulaşmış ve temmuz ayından 1968'in Aralık ayına dek toplam 6 hafta sürmüştür. Ancak sonrasında dünya genelinde 1968'in Aralık ayı ve 1969'un Ocak ayında gripten ötürü yaşanmış olan can kayıpları zirve noktaya ulaşmıştır (Sosyal Bilimler, 2020: 1).

Hong Kong Salgını, diğer salgınlarla kıyaslandığı zaman %0.5'in altında bir insan kaybıyla az vefat oranına sahip olduğu görülmektedir. Hong Kong salgını, 500 bin Hong Kong nüfusunun %15'lik kısmını ortadan kaldırmıştır. ABD'de ise grip, yaklaşık olarak 33 bin 800 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Sosyal Bilimler, 2020: 2).

Şekil 5. GSYİH Büyüme Oranları 1966 - 1972 (%)

Kaynak: Dünya Bankası, 2023

Şekil 5’de gösterilmiş olan veriler, 1966’dan 1972’ye kadar ABD, Pasifik ile Doğu Asya, Dünya ve Güney Asya’nın GSYİH büyüme oranlarını ifade etmektedir. Hong Kong Gribinden evvel ABD’nin 1966 ile 1967 seneleri arasında GSYİH büyüme oranı azalma evresindeydi. 1967 ile 1968 seneleri arasında artma eğilimi göstermiş olan GSYİH oranları, 1968’de salgının görülmesiyle beraber yeniden 1970 senesine kadar gerilemiştir. Bahsedilen dönem içerisinde ABD savaş halinde yer almaktaydı. Bir yandan salgın bir yandan savaş nedeniyle 1970’e dek ABD’nin ekonomisi daralmaya maruz kalmış ve 1970’den sonra, diğer bir ifadeyle salgının sona erdiği senelerde yeniden GSYİH oranları artış göstermeye başlamıştır. Pasifik ve Doğu Asya’da ise Hong Kong salgınından evvel 1966 ile 1967 seneleri arasında, GSYİH oranlarında küçük bir azalma yaşanmış ancak 1967-1968 seneleri arasında artış göstermiştir. Hong Kong Gribinin başlamış olduğu senelerde 1968’de salgından etkilenmeyerek GSYİH oranı 1969’a dek artış göstermiş, sonrasında 1969’dan 1970’e dek ciddi bir biçimde GSYİH oranlarında daralma gerçekleşmiştir. Hong Kong Salgını, Pasifik ve Doğu Asya’yı 1969’dan 1970’e dek ciddi oranda etkilemiştir. 1970 yılından sonraysa artış göstermeye başlamıştır. Güney Asya bölgesi incelendiği

zaman, salgından evvel 1966'dan 1967'ye dek GSYİH oranlarında artış görülmüş ve 1967 ile 1968 seneleri arasında azalmaya başlamıştır. Salgının başladığı 1968'den itibaren Güney Asya'nın GSYİH oranları, 1970'e dek, diğer bir ifadeyle salgının görülmeye başladığı tarihler sırasında, GSYİH oranları artış göstermiştir. 1970'den, diğer bir ifadeyle Hong Kong salgınından sonra, GSYİH oranları ciddi oranda azalmaya başlamıştır. Dünyada ise GSYİH oranları 1966 ile 1967 seneleri arasında azalmaya başlamış ve 1967 ile 1968 seneleri arasında artış göstermiştir. Salgın başladığı zaman, 1968 ile 1969 seneleri arasında GSYİH oranları azalmaya uğrayarak 1969 ile 1970 seneleri arasında azalmayı sürdürmüştür. Salgının sona erdiği 1970'ten sonra artma eğilimi göstermiştir.

HIV/AIDS ve Ekonomik Etkileri

1970'in sonlarına doğru “*Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu (AIDS)*” olarak bilinen hastalık ortaya çıkmıştır. AIDS hastalığına “*İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV)*” yol açmış ve kan dolaşımına, AIDS hastalığı bir defa girdiği zaman ölümcül bir Retro virüs niteliği taşıyarak bağışıklığa büyük oranda zarar vermiştir. 1970'lerde patlak vermiş olsa bile, bu hastalığın kaynağının 1980'lerin başlarına denk geldiği ifade edilmektedir. Günümüze kadar 2 çeşit HIV tanımlanmıştır.

Bunlar; ABD'de ve Dünyada baskın olmuş HIV-1 virüsüyle Batı Afrika bölgesinde karşılaşmış HIV2 virüsü olarak bilinmektedir. HIV virüsünden ötürü günümüze kadar otuz iki milyondan çok bireyin hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Ayrıca hala oldukça önem arz eden bir evrensel sağlık problemini yansıttığı ifade edilmektedir (Bozduman ve Özçalık 2020: 133).

2018'in sonlarına doğru HIV virüsünden dolayı yaklaşık 37.9 milyon insanın hayatını kaybettiği düşünülmektedir. HIV virüsüyle alakalı sebeplerden ötürü 2018'de 770 bin kişi hayatını kaybetmiş olup 1.7 milyon kişi yeni enfekte olmuştur. Orta Asya, Kuzey Afrika, Doğu Avrupa ve Orta Doğu bölgeleri, HIV virüsünün enfeksiyon oranlarının yaklaşık olarak %95'lik kısmını meydana getirmektedirler (Bozduman ve Özçalık 2020: 134). AIDS salgınına yayılımına yönelik sağlanan bilgiler, 1990'da evrensel hastalık yükünün içerisindeki tahmini oranın %3.5 iken 2000'de %8'e yükseldiğini göstermektedir. AIDS salgınının demografik tesirleri de

olmuştur ve nüfus artışı tahmini %0.25 puan ve ortalama ömür süresiye ortalama altı yıl kadar azalmıştır (Çilingiroğlu, 2019: 1).

Dünya Bankası HIV/AIDS virüsünden en fazla etkilenmiş olan Sahra Altı Afrika ülkelerinin birey başına gelir yükselişlerinde bir duraklama olacak olduğuna vurgu yapmıştır. Üretim gücü açısından oldukça zengin olan, insanların ölmelerine yol açan AIDS, kişisel ve ulusal üretim konusunda, bir diğer ifadeyle gelir konusunda kayıplara yol açmaktadır. Nitelikli bir şekilde yetişen insan gücünün vakitsiz ölümlere bağlı bir şekilde, yerine konulması ikamesi uzun ve yüksek maliyetli olan bir dönemi içermektedir. Örnek olarak Tanzanya ülkesinde yapılan bir çalışma ve araştırmada, 2010'a dek AIDS'ten dolayı hayatını kaybetmiş olan öğretmenlerin ikamesi sebebi ile kırk milyon doların gerekli olduğu düşünülmüştür (Çilingiroğlu, 2019: 2).

2001'de AIDS'ten 3 milyon insan hayatını kaybetmiş ve bu durumda AIDS'i kalp, inme ve KOAH hastalıklarından sonra dünyanın en büyük 4. vefat nedeni haline getirmiştir. AIDS virüsüyle iç içe yaşamış olan kırk milyon kişinin %70'den fazlası Afrika bölgesinde yaşamını sürdürmektedir. Vefat oranlarının artış gösterdiği AIDS salgınında, iş gücü arzında etki sahibi olmasına da yol açmıştır. Madencilik sektöründe bulunan iş gücünün Güney Afrika bölgesinde yaklaşık %60'lık kısmı 30-44 yaş aralığında olduğu ve ilerleyen zaman diliminde bu oranın %10 düzeylerine düşecek olduğu düşünülmektedir.

Afrika'da bulunan ülkelerde AIDS virüsünün yol açtığı can kayıpları ve istihdam kaybı sonucunda GSYİH'nin yılda %0,5-2,6 aralığında azalmaya maruz kalmıştır (Bozduman ve Özçalık 2020: 144). Virüs sonucunda gerçekleşen ölüm oranları, iş gücünde kayıplara yol açmış ve istihdam azalmıştır. Bu durumda GSYİH'nin azalmaya uğramasına sebep olmuştur (Bozduman ve Özçalık 2020: 144).

Sars ve Ekonomik Etkileri

Ağır Akut Solunum Yetmezliği (SARS), korona virüs enfeksiyonu olarak bilinmektedir. 2003'ün şubat ayında Çin ülkesinin Guangdong eyaletinde ilk defa yarasalardan palmiye misk cinsi kedi türüne, sonrasındaysa insanlara bulaştığı öngörülmüştür. Salgın sekiz aylık bir zaman içerisinde ve olgularının büyük bir kısmıysa Çin ülkesinden olacak şekilde beş kıtada otuz üç ülkeye yayılarak 8 bin insanda etkisini göstermiştir. İlk yıllarda yaklaşık sekiz yüz kişi Sars salgınından

dolayı hayatını kaybetmiştir. DSÖ'ye göre, 2002-2003 seneleri arasında, dokuz aylık bir süreç içinde Sars virüsünden hayatını kaybeden kişilerin oranı %10.9 olarak hesaplanmıştır. Sars, Çin ülkesinde ortaya çıkarak otuz üç ülkeye yayılmıştır. Dünya genelinde 8 bin 422 vakayla 916 kişinin hayatına kaybetmesine yol açmıştır. 2016'da Sars salgını sebebiyle Ukrayna ülkesinde 319 kişi hayatını kaybetmiştir. Türkiye'de ise Sars vakasına hiç rastlanmamıştır (TÜBA, 2020: 25).

SARS virüsünün genellikle en ciddi ekonomik etkisi yatırımla oteller, turizmi yansıtan sektörler, restoranlar ve GSYİH üzerinde olmuştur. Maruz kalınan kayıpların çoğunluğu Hong Kong ile Çin'de görülmüştür. Kanada ile Singapur'da ise daha hafif etkileri olmuştur. Ayrıca nadiren de olsa yaşanan söz konusu kayıplar bir çeyreğin bilgilerine etkide bulunmuştur. Çoğunlukla ekonomiyi yalnızca 1 ay boyunca olumsuz olarak etkilemiştir. Bunun haricinde yaşanan kayıpların zaman içerisinde kazançlarla karşılandığı ve tesirin sene boyunca marjinal olarak devam ettiği ifade edilmektedir. Bu sebepten dolayı patlak veren Sars virüsünün tesirinin genellikle kısa sürdüğü görülmektedir (Keogh-Brown ve Smith, 2008: 1).

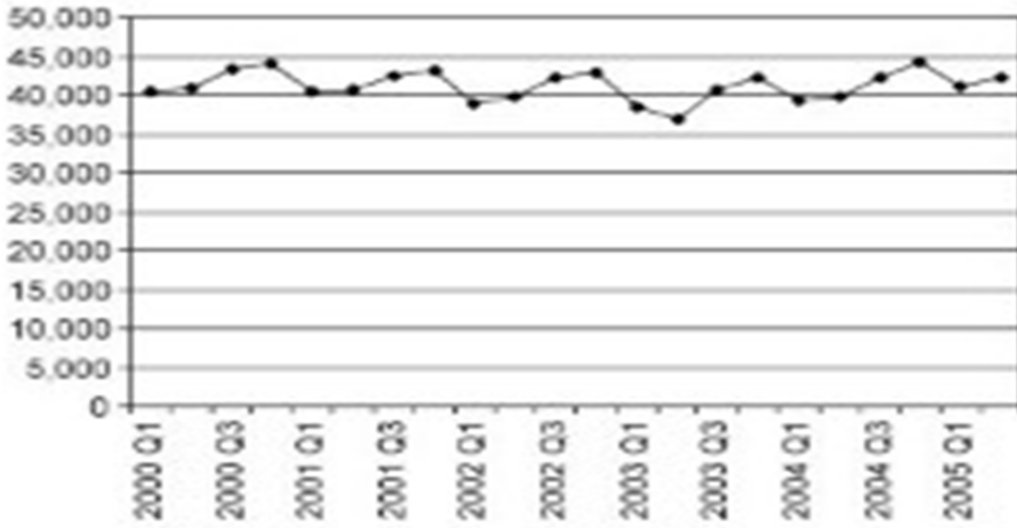
Tablo 6. SARS'ın GSYİH Üzerindeki Etkisi

			2003 GDP Üzerindeki Etkisi	
	Ölüm	Vaka	%	Dolar (Milyar)
Asya				
Çin	349	5327	-1,05	-14,8
Hong Kong	299	1755	-2,63	-4,1
Tayvan	37	346	-0,49	-1,4
Singapur	33	238	-0,47	-0,4
Diğer Ülkeler	11	109		
Kuzey Amerika				
Kanada	44	252	-0,6	-4,7
ABD	0	27	-0,07	-7,6
Avrupa	1	33		
Diğer Bölgeler	1	10		
Dünya Toplam	775	8097	-0,1	-33

Kaynak: Dündar, 2020: 845

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Sars pek çok ülkenin GSYİH'sini önemli ölçüde etkilemiştir. Bilhassa Çin ülkesinin zararı bir hayli büyük olmuştur. Çin ülkesinin GSYİH'sinde meydana gelen kayıp 2003'ün birinci yarısında gerçekleşmiştir. Birinci yarında gerçekleşen kaybın %3.1 olduğu düşünülmektedir (Keogh-Brown ve Smith, 2008: 1). Dünya Bankası Çin ülkesinin Sars sebebiyle maruz kaldığı zararı 14.8

milyar dolar şeklinde hesaplamıştır. Avrupa'yla Amerika'da önemli oranda zarardan kurtulmuş olsalar da Sars virüsü salgını küresel GSYİH'yi otuz üç milyar dolar geriletmiştir. Sars virüsünün küresel ekonomiye maliyeti ise otuz ile elli milyar dolar arasında olduğu ifade edilmektedir (Kessler, 2020: 1). Hong Kong'un GSYİH'sinde 2003'ün 1 ile 2. çeyreğın için ulaşılan veriler, çevrede yer alan verilerden daha düşük çıkmıştır. 2003'ün birinci çeyrek verileri 2001 ile 2001 yılının birinci çeyrek verilerinin ortalamasından çıkarıldığı zaman, birinci çeyrek daman dilimi adına zararın hesaplanması söz konusu olmaktadır. 2. çeyrek içerisinde aynı şekilde hesaplama işlemi gerçekleştirildiği zaman 2 çeyrekte 3.7 milyar dolara denk gelen bir zararın meydana geldiği görülmektedir. GSYİH'nin ayrıca yol sonundan evvel, Sars virüsünden önceki seviyelerine yeniden dönüş sağladığı ve 2004 yılının önceki yıllara nazaran küçük çaplı bir büyüme göstermiş olduğu görülmektedir (Keogh-Brown ve Smith, 2008: 1). Bahsedilen durum Şekil 6'da gösterilmiştir.

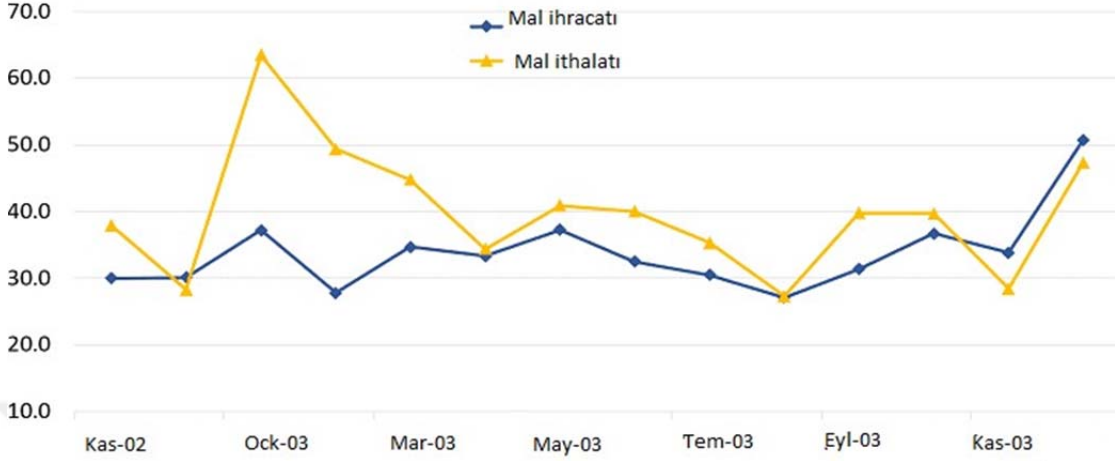

Şekil 6. Hong Kong GSYİH (HK\$ milyon)

Kaynak: Keogh-Brown ve Smith, 2008: 1

Gerçekleştirilen çalışma ve araştırmalar sonucunda Sars virüsünün küresel makro-ekonomik etkisinin 30-100 milyar Amerikan doları veya salgına yakalanan birey başına yaklaşık olarak 3-10 milyon Amerikan doları olduğu ortaya sunulmuştur. Söz konusu maliyetler, öncelikle seyahatle turizm olmak ile beraber çok farklı iş kollarına yayılmıştır. Turizm sektörü de darbe görmüştür ve otel işletmecisi olan kişilerin net gelirleri, 2003'ün 2. çeyreğinde önceki yıla nazaran %50'den daha çok

düşüşe maruz kalmıştır. Sars sebebiyle tatil ve iş amacıyla seyahat eden kişiler, seyahatlerini ertelemiş ve Kuzey Amerika Havayolları bu durumdan bir milyar dolar zarar görmüştür (Begley, 2013: 1).

Şekil 7. Sars Virüsünün Çin Ticaretine Etkisi

Kaynak: CNBC, 2020: 1

Şekil 7’de görüldüğü gibi, Sars virüsünün ardından Çin ülkesinin ithalatında bir yavaşlama meydana gelmiştir. Ancak 2003 yılı boyunca ihracat konusundaki artış sabit değerinde kalmaya devam etmiştir. 2001-2002 yılları arasında küresel ekonomi bir gerilemeden çıkmaktaydı ve Çin ülkesinin ihracatına yönelik talep, Sars virüsünün gerçekleştirdiği zamanda henüz yükselme halindeydi. Avustralya’da bir banka olarak bilinen Macquarie, söz konusu durumun Çin ülkesinin virüsten kurtulabilmesine yardımcı bulunacağını ifade etmiştir. Ancak ihracat ve ithalatın ikisinin de “*lojistik ağlardaki kesintiler ve kesintiler*” nedeniyle olumsuz olarak etkilenecek olduğunu “*S&P Global Ratings*”den ekonomistler belirtmişlerdir (CNBC, 2020: 1).

Sars virüsünün sağlık endüstrisine olan etkisi incelendiği zaman, beklenenden daha fazla ekonomik açıdan bir şoka yol açtığı görülmektedir. Sağlık endüstrisine bir salgının direkt olarak maliyeti bir önem arz etse de diğer sektörler üstündeki etkisi dolaylı maliyetler bakımından daha fazla önemli olabilmektedir. Toplumun enfekte olma riskiyle söz konusu salgının farklı sonuçları sebebiyle meydana gelen riskler, Sars salgınından dolayı maliyetlerine kaynak oluşturmaktadır. Sars salgınında bireyler, tedbir ve önlemler aldığı zaman perakende, havayolları, turizm, ulaşım gibi

yerlerde azalmalar görülmüştür. Bilhassa ekonomi üzerinde bahsedilen iş kollarıyla öne çıkan ülkeler, bu durumdan diğer ülkelere nazaran daha fazla etkilenmiştir (Smith, 2006: 1).

Kuş Gribi ve Ekonomik Etkileri

1997-2005 yılları arasında pek çok ülkeye etki etmiş olan Kuş Gribi salgını, kanatlı hayvanlarda görülmüş ve öldürücülüğü insanlara bulaşmış olan bir virüs olarak bilinmektedir. Kuş Gribi ilk defa Endonezya, Vietnam, Tayland ve Çin gibi ülkelerde göçmen kuşlardan kümes hayvanlarına bulaş olmuştur. Ağrı ilinin Doğu Beyazıt ilçesinde Kuş Gribi virüsünün yol açtığı ilk hastalık vakasına rastlanılmıştır. Kuş Gribi hastalığının ilk defa patlak vermiş olduğu tarihten, 19 Ocak 2006 gününe dek olan süreç içerisinde DSÖ'nün raporuna göre toplamda yirmi bir kişide Kuş Gribi hastalığının olduğu saptanmıştır. 2007'nin şubat ayında Türkiye'de Diyarbakır ve Batman'da, 2008'de ise Edirne, Sinop, Zonguldak, Sakarya ve Samsun'da Kuş Gribi hastalığına rastlanılmıştır.

Kuş Gribi salgınıyla mücadele konusunda Türkiye'de ve dünya genelinde etlerin belirli bir oranda pişirilmesi, çoğu kanatlı hayvanın itlaf edilmesi, riskli olan çiftçilerin aşılansarak bilinçlendirilmesiyle Kuş Gribi hastalığının insanlardaki farklı bir virüsle genetik yapılarının değişime uğramasının önüne geçilmiştir (Orkunoğlu, 2009: 12).

Tablo 7. Kuş Gribi Salgınının Ardından Ülkelerin Gelen Turist Sayıları

	Gelen Turist Sayısı (Bin) - Değişim Oranı (%)									
	Endonezya		Vietnam		Mısır		Çin		Tayland	
2007	5506	13,04	4229	18,03	10610	22,72	54720	9,63	14464	4,64
2006	4871	-2,62	3583	3,05	8646	4,88	49913	6,63	13822	19,50
2005	5002	-6,00	3477	18,75	8244	5,76	46809	12,09	11567	-1,45
2004	5321	19,12	2928	20,54	7795	35,66	41761	26,66	11737	16,42
2003	4467	- 11,25	2429	-7,57	5746	17,12	32970	- 10,41	10082	-7,27
2002	5033	-	2628	-	4906	-	36803	-	10873	-

Kaynak: Kuyucu 2020: 1

Tablo 7'de görüldüğü gibi Kuş Gribi virüsü, küresel salgın hastalıklar arasından bir tanesi olarak Çin ülkesinde 2003'ün Şubat ayında ortaya çıkmış ve çevresinde bulunan komşu ülkelerde tesirini göstermeye başlamıştır. Çin, Tayland, Vietnam, Endonezya ve Mısır'da 2003'te turist sayılarında gerileme yaşanmıştır.

Vietnam ülkesinde %8, Tayland ülkesinde %7, Mısır ülkesinde %17, Endonezya ülkesinde %11 ve Çin ülkesinde ise %10 oranında turist kaybına şahit olunmuştur (Kuyucu 2020: 1).

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisine Kuş Gribi virüsünün dolaylı ve doğrudan olarak etkileri olmuştur. Kuş Gribinin ekonomiye doğrudan etkisi, tavukçuluk sektörüne yönelik olmuştur. Kuş Gribi sebebiyle tavukçulukta meydana gelen ekonomik zarar ve sıkıntılar genel ekonomide de bir zararın yaşanmasına yol açmıştır. Dolaylı bir şekilde Kuş Gribi salgınının ekonomiye tesiri de bulunmaktadır. İletişim araçlarında meydana gelen gelişim ve yaygınlıkla Türkiye’de yaşanan Kuş Gribi olaylarını ve Kuş Gribi virüsünün yol açtığı insan kayıplarını diğer ülkelerde öğrenmiştir. Bu durum Türkiye haricinde de geniş çağda yankı oluşmasına yol açmıştır. Bu sonuç ışığında Türkiye’ye gelen turistlerin sayısında azalmalar olmuştur. Bu durumda turizm gelirlerinin düşmesine yol açmıştır.

Dış ticaret bakımından incelendiği zamansa Kuş Gribi hastalığının Türkiye Cumhuriyeti’nin bahsedilen dönemdeki beyaz et ve yumurta ihracat ve ithalatını azalttığı görülmektedir. Beyaz et ihracatı 2005’te bir artış yaşamışken yumurta ihracatı senelik üretimin yalnızca %2’si seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de tavukçuluk sektöründe meydana gelen azalma, ihracatta bulunan yetersizlik sebebiyle tavukçuluğun cirosunun da azalmasına yol açmıştır. Tavukçuluğun 2000 ve sonraki yıllarda yıllık cirosunun 2,5 ila 3 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir (Arslan, 2007: 1).

Domuz Gribi (H1N1) ve Ekonomik Etkileri

Domuz Gribi salgını ilk defa 2009’un mart ayında Meksika ve Amerika’da patlak vermiştir. İlk incelemeler sonucunda Domuz Gribi virüsünün Amerika, Asya kanatlı bir virüs olarak farklı bir virüs türü olduğu görülmüştür. Avrupa’dan Amerika’ya, Asya’dan Afrika’ya kadar bütün dünyaya yayılmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nde de vakayla hasta sayısı güç geçtikçe artmaya devam etmiştir (Şanlı, 2010: 9).

Domuz Gribi salgınının Türkiye Cumhuriyeti’ndeki durumu, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı’nın yaptığı basın açıklamalarıyla “*Pandemi İzleme Bilim Kurulu*” tarafınca gerçekleştirilmiş olan sunumlar aracılığı ile özetlenmiştir. 24

Aralık 2009 gününde gerçekleştirilmiş olan açıklamaya göre; birinci olgu 2009'da 15 Mayıs tarihinde belirlenmiş ve bu durumu 18 Haziran 2009 gününde saptanmış olan ve ilk yerli olgu olarak ifade edilen olgu takip etmiştir. 2009'un 13 Ekim tarihinde ilk okul vakası, 22 Ekim 2009'ta ise ilk vefat görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nde 12 bin 878 laboratuvar onaylı aka 2009'un aralık ayında saptanmış ve aynı tarih içerisinde yoğun bakımda yetmiş sekiz kişinin attığı, doksan üç kişinin ise solunum cihazına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Yaşanmış olan insan kaybı 2009'un sonlarında beş yüz yediye ulaşmış ve 2010 yılının ocak ayında bahsedilen sayı altı yüz yirmi yediye ulaşmıştır (Badur 2010: 28). Türkiye için laboratuvarda teyit edilmiş olan kayıtlı olgu sayısı DSÖ raporu içerisinde 627, vefat oranıysa 8.3/1.000.000 şeklinde açıklanmıştır. Avrupa ülkelerinin genelindeyse bahsedilen oran 5.1/1.000.000'dir. Bu duruma göre Türkiye Cumhuriyeti'nde salgın sebebiyle kayıtlı olan olguların rakamı Avrupa'da yer alan ülkelerin ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilmektedir. Domuz Gribi virüsünün dağılma oranının DSÖ'ye göre "*emsali yoktur*". Domuz Gribi salgının kapsamlı olarak yayılması 6 haftadan kısa sürmüştür. Nitekim 1918-1968 seneleri arasında 3 defa yaşanmış olan grip salgınlarının aynı hızda yayılması için 6 aydan uzun bir zaman gerekli görülmekteydi. DSÖ, Domuz Gribi virüsünün potansiyel bir şekilde evrende bulunan 6.8 milyar nüfusu etkileyebilecek olduğu ve "*virüsün durdurulamayacağını*" kabul ettiklerini ifade etmiştir (The Economist, 2009: 1).

Tablo 8. Ülkelerin Domuz Gribi Mortalite Hızları

Sıra	Ülke	Mortalite (milyonda)	Ölüm Sayısı
1	Arjantin	15,24	617
2	Kanada	11,95	397
9	Meksika	7,09	780
13	ABD	6,71	2038
14	Norveç	6,24	29
15	Türkiye	5,77	415
19	İngiltere	4,89	298
22	Venezuela	4,47	118
26	Fransa	3,12	200
27	Hollanda	3,06	51
33	İsveç	2,21	20
37	Almanya	1,44	119
39	Japonya	0,84	107

Kaynak: Eskiocak, 2010: 1

Tablo 9. Türkiye Cumhuriyeti’nde Domuz Gribi Hastalığından Hayatını Kaybeden Kişilerin Cinsiyeti ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı ve TÜİK 2007 Ölümünün Yaş Grubuna Göre Dağılımı (8 Kasım 2009)

Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam	Türkiye 2007 Dağılımı TÜİK(-%)
0				7
1-4	2		2	
5-9	2	1	3	
10-14		1	1	
15-19				%6
20-24	2	1	3	
25-29		4	4	
30-34	5		5	
35-39	1		1	
40-44	1		1	
45-49				
50-54	1	1	2	
55-59		2	2	
60-64		1	1	
65+	1		1	60
Bilinmiyor		1	1	
Toplam	15	12	27	212271

Kaynak: Eskiocak, 2010: 1

Tablo 9’den çıkarılmış olan verilere göre ilk gerçekleşmiş olan vefat, birinci olgu bildiriminin ardından yaklaşık beş ay sonra taşeron bir işletmede, temizlik işçisinde gerçekleşmiştir. Hayatını kaybeden kişilerin altı tanesi çocuk yaştadır. Ölümünün yalnızca ikisi 65 yaşından büyük olan kişilerdir. Hayatını kaybeden kişilerin üç tanesinde predispozan unsur bildirimi vardır. Hayatını kaybeden kişilerin 1/3’ü 25-34 yaş aralığındadır (Eskiocak, 2010: 1).

Ebola ve Ekonomik Etkileri

Ebola virüsü, yüksek fataliteyle seyretmekte olan bir hastalık olarak ifade edilmektedir. Öncesinde “*Ebola Hemorajik Ateşi*” şeklinde isimlendirilen hastalık, 2014 yılında Orta Batı Afrika bölgesinde görülmüş olan salgında, vakaların %50’sinden fazlasında hemorajik bulgu ve sonuçlar olmaması sebebi ile “*Ebola Virüs Hastalığı*” şeklinde isimlendirilmeye başlamıştır (Açıkel, 2014: 194).

İlk olarak Afrika’da çıkmış olan Ebola virüsü, arada sırada ortaya çıkmakta olan ve öldürücü olan bir hastalık olarak bilinmektedir. Ebola en fazla insanlarla insan olmayan primatları (şempanzeler, maymunlar, goriller vb.) etkilemektedir. 1976’da

ilk defa Ebola virüsüne, şimdilerde Demokratik Kongo Cumhuriyeti olarak bilinen Ebola Nehri civarında rastlanmıştır. Bahsedilen tarihten sonra Ebola virüsü zamanla ortaya çıkarak bireylere bulaşmış ve Afrika ülkelerinin büyük bir kısmında salgınlara yol açmıştır. Ebolanın nereden geldiği bilim adamları tarafından hala çözüme kavuşturulmamış bir konudur. Ancak bununla beraber Ebola 'ya benzer virüslerin doğasına dayanıp, virüsün kaynağının insan olmayan primatların veya yarasaların kaynak olduğunu savunmuşlardır (CDC, 2020: 1).

Sierra Leone, Gine, Liberya'da 2014-2017 seneleri arasında görülmüş olan salgında otuz bin kişiye virüs bulaşmış ve vakaların 11.000'den fazlasının yaşamını yitirmesine yol açmıştır. Ebolanın öldürücü oranını DSÖ yüzde elli olarak ifade edilmiştir. Öncesinde görülmüş olan salgınlardaysa bahsedilen oran yüzde doksana kadar ulaşmıştır. Daha öncesinde görülmüş olan salgın hastalıkların öldürücü oranları daha fazla olmuştur ve Ebola virüsünün önceki salgınlara nazaran öldürücü oranı daha düşüktür (Koyuncu, 2020: 1).

Tablo 10. Ebola Virüsünün Yol Açtığı Ölü Sayısı ile Toplam Vaka Sayısı (17.10.2014)

Ülkeler	Ölü sayısı	Toplam Vaka
Gine	778	1.350
Liberya	2.316	4.076
Sierra Leone	930	2.950
Nijerya	8	20
Senegal	0	1
ABD	1	3
Almanya	1	2
İspanya	0	1

Kaynak: Oğuz vd., 2014: 1

Tablo 10'da görüldüğü gibi, Ebola çoğu ülkede can kayıplarının yaşanmasına yol açmıştır. En fazla vaka 2014 yılı itibari ile 4 bin 76 ile Liberya ülkesinde görülmüştür. Aynı şekilde ölüm sayısı 2 bin 316 ile en fazla Liberya ülkesinde görülmüştür. Liberya ülkesini Gine ve Sierra Leone izlemiştir. Diğer ülkelerde tesirini o kadar fazla göstermemiştir. En az vaka Senegal ve İspanya'da görülmüştür ve bu ülkelerde vefat görülmemiştir.

Ebola sebebiyle maruz kalınan can kayıpları orantısız olarak sağlık personelleri arasında yoğunlaşmaya başlamıştır. 2015'in Mayıs ayı itibari ile Gine'de

Ebola sebebi ile nüfusun %2.02'si yaşamını yitirirken, bahsedilen veriler ebelerin, doktorların ve hemşirelerin %1-45'inden oluşmaktadır. Liberya ve Sierra Leone'de meydana gelen farklılıklarsa daha dramatik olmuştur; toplam nüfusun %0.11'i ve %0.06'sı Ebola salgını sebebiyle hayatını kaybederken Liberya'da bulunan sağlık çalışanlarının %8.07'si ve Sierra Leone'de ise %6.85'i hayatını kaybetmiştir (Evans vd., 2015: 1).

Ebola virüsü, Batı Afrika bölgesinde meydana gelen salgından etkilenen ülkelerin ekonomileri ve daha özeldiyse ekonomik açıdan itici güç şeklinde tanımlanan turizmi olumsuz yönde etkilemiştir. Salgından etkilenmiş olan ülkelere uçuşlara ara verilmesi bahsedilen ülkelerin turizm endüstrisinde bir krizin patlak vermesine, dolayısı ile de bahsedilen ülkelerin turizm sektöründe bulunan rekabet gücünün daralmaya maruz kalmasına sebep olmuştur. Trajik bir durumun, Afrika bölgesi veya ülkesinde genellikle bütün kıtaya ilişkilendirildiği bir eğilim söz konusu olmaktadır. Ebola virüsünün Batı Afrika bölgesinde ortaya çıkmış olması, tüm Afrika Kıtasıyla ilişkilendirilmiştir (Henama ve Maphanga, 2019: 1).

Tablo 11. Büyüme Oranları (GSYİH yıllık %)

Ülkeler	2016	2015	2014	2013
Gine	10,8	3,8	3,7	3,9
Liberya	-1,6	0,0	0,7	8,7
Sierra Leone	6,1	-20,6	4,6	20,7

Kaynak: Henama ve Maphanga, 2019: 1

Tablo 11'de görüldüğü gibi, Liberya ülkesinin büyüme oranının 2014'de önceki senenin büyüme oranı olan %8.7'den %0.7'ye gerilemiş olması, Emtia fiyatları azalması ve Ebola salgınından kaynaklanan ikiz şokun sonucunu göstermektedir. Hizmetler sektörüyle madencilik sektöründe meydana gelen durgunluk sebebi ile ekonominin kendisini toparlaması oldukça yavaş bir şekilde gerçekleşmiştir. 2016'da ise büyüme oranı %-1.6 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründe gerçekleşmiş olan orda vadede yaşanan patlamanın kamu ve özel yatırımların yeniden başlaması ile beraber büyümeye hızlıca katkıda bulunması beklenmiştir. Gine ülkesindeyse Ebola öncesi 2013'de %3.9 olan büyüme hızı, salgın ile beraber 2014'de %3.7'ye düşmüş, 2015'de ise hafif bir yükseliş ile %3.8'e çıkmıştır. Ekonomi, 2016'da kendisini toparlamış, büyüme %10.8'e kadar

yükselmiştir. Sierra Leone incelendiği zaman, Ebola öncesi 2013’de büyüme %20.7 seviyesindeyken salgının devam ettiği seneler olan 2014-2016 seneleri arasında büyüme oranının sırası ile %4.6, %-20.6 ve %6.1 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

MERS ve Ekonomik Etkileri

Mers virüsü, Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında toplamda yirmi altı ülkede görülmüştür. Ağırlıklı olarak Mers vakaları Suudi Arabistan ülkesinden bildirilmiştir. 2014’ün Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti’nde görülmüş olan tek Mers vakası bildirilmiştir. Rapor edilmiş olan Mers vakalarının %63.5’i erkek olmuştur ve ek sistemik hastalıkların %76’sında mevcuttur (Bakır ve Oysul, 2015: 47).

2020’nin ocak ayının sonlarına doğru 866 ilişkili vefat, dünya genelinde toplam Mers vakası 2 bin 519 olarak bildirilmiştir. Vakaların büyük bir kısmı Suudi Arabistan ülkesinden rapor edilmiştir ve 788 kişi yaşamını yitirmiştir. Vaka ölüm oranıysa %37.1 olarak rapor edilmiştir. Birincil vakalar 50 ila 59 yaş grubunda olup enfeksiyon kapma açısından en riskli yaş grubu olarak nitelendirilmektedir. İkincil enfeksiyonlar için riskli olan grupsa 30 ila 39 yaş aralığında olan kişilerdir.

2015’in Mayıs-Temmuz ayları arasında Arap Yarımadası haricinde görülmüş olan en ciddi Mers salgını Güney Kore ülkesinde patlak vermiştir (Ay, 2020: 159).

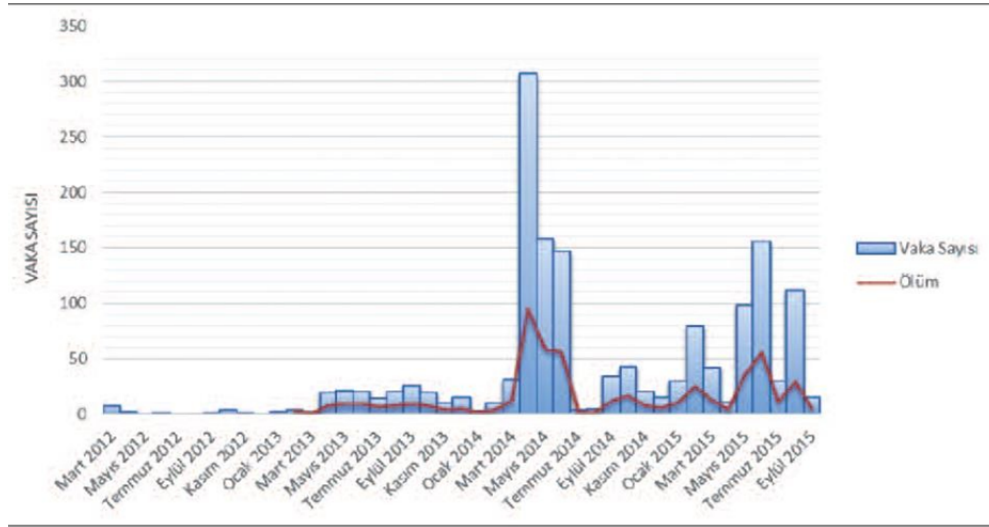
Tablo 12. Ükelere Göre Mers Olgu Sayıları ile İlk ve Son Ortaya Çıkış Tarihleri

Ülke	Bölge	Ortaya Çıkan İlk Olgu Tarihi	Ortaya Çıkan Son Olgu Tarihi	Doğrulanmış Olgu. Toplam sa.
Suudi Arabistan	ORTA DOĞU	13.06.2012	14.12.2019	2105
Birleşik Arap Emirlikleri		19.03.2013	25.10.2019	88
Ürdün		02.04.2012	26.09.2015	28
Katar		15.08.2013	26.11.2019	22
Umman		26.10.2013	20.02.2019	24
İran		11.05.2014	18.03.2015	6
Kuveyt		30.10.2013	08.09.2015	4
İngiltere		03.09.2012	16.08.2018	5
Almanya		05.10.2012	07.03.2015	3
Hollanda		01.05.2014	05.05.2014	2
Fransa		23.04.2013	27.04.2013	2

Avusturya	AVRUPA	22.09.2014	08.09.2016	2
İtalya		25.05.2013	25.05.2013	1
Türkiye		25.09.2014	25.09.2014	1
Güney Kore	ASYA	11.05.2015	28.08.2018	186
Filipinler		15.04.2014	30.06.2015	2
Tayland		10.06.2015	25.07.2016	3
Çin		21.05.2015	21.05.2015	1
Amerika	AMERİKA	14.04.2014	01.05.2014	2

Kaynak: Ay, 2020: 159

Tablo 12’de görüldüğü gibi Mers en fazla Orta Doğu bölgesinde 2 bin 277 vaka sayısı ile görülmüştür. Orta Doğu ülkelerindeyse 2 bin 105 vakayla en fazla Suudi Arabistan ülkesinde meydana gelmiştir. Orta Doğu ülkelerini, Asya’da bulunan ülkeler takip ederek burada toplamda 192 olguya rastlanmıştır. Asya’da bulunan ülkelere en fazla olgu görülmüş olan ülke 186 olguyla Güney Kore ülkesidir. Avrupa’daysa toplamda on altı olguya rastlanılmıştır. Amerika’da yalnızca iki olgu görülmüştür.

Şekil 8. 2012 ile 2015 Seneleri Arasında DSÖ’ye Rapor Edilmiş olan Kesin Mers Vakaları ve Hastalığa Bağlı Vefat Sayılarının Aylara Göre Dağılımı

Kaynak: Bakır ve Oysul, 2015: 48

Şekil 8’de görüldüğü gibi 2014-2015 seneleri arasında bilhassa 2014’ün Mart, Mayıs ve temmuz aylarında vaka sayısı bir hayli artmıştır. Bu artışa bağlı bir şekilde

ölüm sayılarında da 2014 senesinde bir artış görülmüştür. 2015’de ölüm ve vaka sayıları biraz daha azalmaya başlamıştır.

Mers salgını, ekonomiye de olumsuz yönde etki etmiştir. Güney Koreli firmalar, yabancı uyruklu kişilerin seyahat gezintilerini iptal etmelerinden ötürü zarara uğramışlardır. Yirmi iki üniversitesinin içerisinde yer aldığı yaklaşık 2 bin 500 okulda eğitimlere ara verilmiştir. DSÖ eğitim kurum ve kuruluşlarının bir tehdit oluşturmadığını ifade etmiş olsa bile Güney Koreli makamlar okulların kapatılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Euronews, 2015: 1).

2015’te Joo vd. Güney Kore ülkesinde ortaya çıkmış olan Mers virüsünün, ulaşım, konaklama ve yiyecek-içecekinde dahil olduğu turizm ve seyahatle alakalı hizmet sektörlerindeki etkisini ele almışlardır. Gerçekleştirdikleri incelemelerin neticesinde ulaşılan bulgular, Mers virüsünün yiyecek-içecek, konaklama, ulaşım benzeri sektörlerle negatif olarak yansıdığını göstermiştir. 2015’in Haziran ve Temmuz ayları içerisinde konaklama ve yiyecek-içecek sektörleriyle 2015’in Haziran ayında ulaşım sektörü için arzu edilen gelirden daha az gelir elde edilmiştir (Bozduman ve Özçalık 2020: 140).

Sıtma Hastalığı

Türkiye Cumhuriyeti’nde sıtma olarak isimlendirilen hastalık, dünya genelinde daha fazla “*malaria*” olarak bilinmektedir. Bunun haricinde “*wechsel fieber*”, “*remitten fever*” ve “*paludismus*” şeklinde de isimlendirilmektedir. Türkçedeki isminin “ısıtmak” deyiminden geldiği düşünülmektedir (Akdur, 2006: 1).

3.3. COVID-19’un Türkiye ve ABD’de Ekonomik Etkileri

Covid-19’un yaratmış olduğu belirsizlik, tedarik zincirleri ve küresel ticaretleri hızlı bir şekilde bozuntuya uğratmış, emtia fiyatlarını azaltmış ve çok uluslu devletleri sınırlı bilgiler ile önemli kararlar vermeye zorlamıştır. Covid-19’un görülmüş olduğu ülkelerde üretim neredeyse durma noktasına kadar gelmiştir. Petrol fiyatları, gün geçtikçe değer kaybetmeye başlamış ve istihdamda ve piyasalarda daralmalar, işsizlikte artış yaşanmıştır. Covid-19 virüsünden öncelikle etkilenecek olan alanların başında perakende, konaklama, turizm, ulaşım ve seyahat sektörlerinin etkilenecek olduğu düşünülmüştür. Turizm’de meydana gelen daralma, dış talepten dolayı

yaşanan büyümenin hizmet sektöründe ciddi aksaklık ve sıkıntılara yol açacağı düşünülmektedir. Konaklama ve seyahat sektörlerinde meydana gelmiş olan azalışa cari açığın daha fazla artış göstermesini yanında getirmiştir. Uluslararası ve ulusal seviyede gerçekleştirilen seyahat hizmetlerine olan isteğin Covid-19'a bağlı bir şekilde önemli oranda daraldığı ve Covid-19 virüsünün küresel turist dalgalanmalarını % 1-3 oranları arasında azalttığı, bahsedilen durumun uluslararası turizm gelirleri bakımından yaklaşık olarak otuz ila elli milyar dolar kayıp manasına geldiği ifade edilmiştir (Nakiboğlu ve Işık, 2020: 774).

Covid-19 virüsü hali hazırda pek çok ülkede küresel ekonomi üzerinde ciddi aksaklıklara ve ciddi bir sağlık krizine sebep olmuştur. Bu durumun git gide daha fazla kötüleşecek olduğu düşünülmüştür ve Covid-19'dan kaynaklanan ekonomi serpinti son 10 senenin en ciddi şoklarından bir tanesini temsil etmektedir (Ulun, 2020: 93).

Covid, küresel çapta pek çok sorunu yanında getirmiştir. Salgın ilanıyla beraber neredeyse bütün dünya ülkelerinin ekonomileri üzerinde daralma ve küçülmeler yaşanmıştır. Covid-19 virüsünün yayılmasının önüne geçmek veya yavaşlatmak amacı ile hizmet ve sanayi sektörleri başta olacak şekilde ve bahsedilen sektörlerin alt sektörleri arasında yer alan pek çok firma faaliyetlerine ara vermek, kısmi çalışma programlarını benimsemek ve istihdam konusunda azalmalara gitmek durumunda kalmıştır (Bağcı vd., 2020: 335). Buradan da anlaşılacağı gibi firmalar kurumsal süreç izlemişlerdir.

Covid, dünyanın ekonomik sağ ayağında artış gösteren sağlık harcamalarıyla kapatılmanın kamu maliyesi ve vatandaşlar üzerine yükleyecek olduklarından farklı etkiler de doğurmuştur. Küreselleşme çağında genellikle silah sanayisinden ibaret olarak görülen stratejik üretimlerin yeni sektör ve alanlara doğru genişlemesi beklenen bir durumdur. Hükümetler, gıda ve sağlıktan başlayarak kimi sektör ve alanlarda, dışarıdan daha ucuza sağlayabilecekleri fakat kriz dönemlerinde erişimi zor ürün ve hizmetler için yerli altyapılara yönelmişlerdir. Bunun haricinde, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin mümkün kılmış olduğu küresel tedariklerde, aynı şekilde kriz dönemlerinde meydana gelebilecek olan kesinti ve sıkıntılar göz önünde bulundurularak yedekleme yatırımlarına gitmiş olabilecekleri ifade edilmektedir (Okur, 2020: 319).

Covid-19 salgınının ekonomi, toplum ve devlet ilişki ve etkileşimlerinin mevcut yapısı hakkında sorunların öne çıktığı, bahsedilen mekanizmalar içerisinde kriz yönetimi başta olacak şekilde iş birliğinin gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Uluslararası ilişki ve etkileşimlerin ekonomi politiği kapsamında değerlendirmeye alındığı zaman, 2008 küresel finans kriz döneminden günümüze dek gelişmekte ve gelişmiş olan ülkelerde artış gösteren rekabet gücünün güvenlik, finans ve ekonomi kapsamında derin bir hal aldığı ifade edilmektedir. Bu rekabetin temel belirleyici unsurlarınınsa Çin ve Amerika olacağı, Covid-19 virüsünün bahsedilen rekabetin yeni bir aşaması olduğuna vurgu yapılmaktadır. Fakat söz konusu rekabetin uzun ve orta süreli tesirlerinin küresel piyasaların istikrarı başta olacak şekilde, uluslararası toplum güvenliği ve sağlığıyla olumsuz yönde bir bağlantı oluşturacağı düşünülmektedir (Macar vd., 2020: 9).

3.3.1. Büyüme Oranına Etkisi

Covid-19 salgını, kritik hususlar arasında yer alan ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmelerin birbirleri ile oldukça hassas bir iletişim ve denge içerisinde olduğunu insanlara bir kere daha hatırlatmıştır. Bu sebepten dolayı, bahsedilen 3 alana aynı zamanda dokunmayı başarabilen holistik sürdürülebilir finansmanların önemi içerisinde yaşanan krizde daha çok anlaşılmıştır. Covid-19'un doğa, insan ve toplum üstündeki etkilerini orta ve uzun sürede küresel piyasalara da yansıtacak olduğu düşünülmektedir (Sevin vd., 2020: 104). Kurumsal İktisatın vurgulamış olduğu kurumsal süreç Covid-19'un büyüme oranına etkisinde görülmektedir.

Türkiye, Covid-19 salgını ile mücadele kapsamı içerisinde önemli tedbir ve önlemler almasına rağmen hem kendi içerisinde hem de küresel çapta ekonomik açıdan sorun ve problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Küresel ticaret savaşları, ülkeler arasında yaşanan ekonomik durgunluk ve bu bahsedilenlere ek olacak şekilde salgın hastalığın patlak vermesi ekonomik tahminlerin negatif olarak revize edilmesine sebep olmuştur. Dünya genelinde yaşanmış olan olaylardan bütün Dünya ekonomileri gibi Amerika ve Türkiye Cumhuriyeti ekonomileri de bir hayli etkilenmiştir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 126).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Covid-19 vaka bildiriminin 2020 yılının 11 Mart gününde rapor edilmesinden sonra salgının diğer bölgelere yayılmasının önüne

geçebilmek amacı ile alınmış olan tedbir ve önlemler sonucunda ekonomik faaliyetler yavaşlamaya başlamıştır. Devletin salgın karşısında uygulamış olduğu önlemler ve özel sektörlerin almış olduğu tedbirler ekonomi üzerinde arz tabanlı bir azalmaya neden olmuştur. Bu durumda GSYİH'nin azalmasında ciddi bir unsur olarak büyüme oranına etkiye bulunmuştur (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 126).

Tablo 13. ABD ve Türkiye'nin Büyüme Oranları, Çeyrek Dönem (%)

Dönem	ABD	Türkiye
2015-2019 dönemi aritmetik ortalaması	2,38	4,16
2020/1Ç	-4,6	4,5
2020/2Ç	-29,9	-9,9
2020/3Ç	35,3	6,7
2020/4Ç	3,9	1,8
2021/1Ç	6,3	7,0
2021/2Ç	7,0	21,7
2021/3Ç	2,7	7,4
2021/4Ç	7,0	11,0
2022/1Ç	-1,6	7,3
2022/2Ç	-0,6	7,6
2022/3Ç	2,6	3,9
2022/4Ç	2,7	5,6

Kaynak: TÜİK, 2023

3.3.2. İşsizlik Oranına Etkisi

Çin ülkesinde ortaya çıkmış olan Covid-19 virüsü sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan çoğu alana etki etmiştir. Bahsedilen tüm alanlara etki etmiş olan Covid-19 salgını, kuşkusuz olarak iş gücü piyasasına da etkiye bulunmuştur. Salgın, iş gücü piyasası üzerinde eşi benzeri görülmemiş olan işsizlik krizi ve piyasa şoku doğurmuştur. Söz konusu piyasa da işsizlik artışları; ücretsiz izin, çalışma sürelerinde kısalma, uzaktan çalışma ve benzeri pek çok faktörle karşılaşmıştır (Demir ve Esen, 2021: 89-90).

Salgın süreci boyunca ekonomilerde kimi sektörler diğer sektörlerle nazaran daha fazla etkilenmiştir. Turizm, eğlence, kuaför, berber, lokanta, kafe ve konaklama benzeri birçok sektör bu salgından daha fazla etkilenmiştir. Kolonya, eldiven, maske benzeri kişisel temizlik malzemelerine olan taleplerde ise bir artış görülmüştür. Bunun haricinde kurye, kargo ve internet alışverişi gibi sektörlerde olumlu yönde bir artış

görülmüştür. Diğer tüm sektörlerde daralmalara gidilmiştir. Salgın, küresel ve ulusal piyasalarda talep ve arz dengesizliklerine sebep olmuştur. Yaşanmış olan bütün bu olaylardan iş gücü piyasası da bir hayli etkilenmiştir (Demir ve Esen, 2021: 90).

Tablo 14. ABD ve Türkiye'nin İşsizlik Oranları, Aylık, (%)

Aylar	ABD	Türkiye
Aralık-2019	3,60	13,70
Ocak-2020	3,50	13,80
Şubat	3,50	13,60
Mart	4,40	13,20
Nisan	14,70	12,80
Mayıs	13,20	12,90
Haziran	11,00	13,40
Temmuz	10,20	13,40
Ağustos	8,40	13,20
Eylül	7,90	12,70
Ekim	6,90	12,70
Kasım	6,70	12,90
Aralık	6,70	13,20
Ocak-2021	6,30	12,20
Şubat	6,20	13,40
Mart	6,10	13,10
Nisan	6,10	13,90
Mayıs	5,80	13,20
Haziran	5,90	10,60
Temmuz	5,40	12,00
Ağustos	5,20	12,10
Eylül	4,80	11,50
Ekim	4,50	11,20
Kasım	4,20	11,20
Aralık	3,90	11,20
Ocak-2022	4,00	11,40
Şubat	3,80	10,70
Mart	3,60	11,50
Nisan	3,60	11,30
Mayıs	3,60	10,90
Haziran	3,60	10,30
Temmuz	3,50	10,10
Ağustos	3,70	9,60
Eylül	3,50	10,10
Ekim	3,70	10,20
Kasım	3,60	10,20
Aralık	3,50	10,30

Kaynak: TÜİK, 2023

Tablo 14’de yer alan bilgilere göre Türkiye, Covid-19 salgınına yüksek işsizlik oranıyla maruz kalmıştır. İşsizlik oranı 2019 yılının aralık ayında %13,7 ve 2020 yılının Ocak ayında %13,8 olmuştur. İşsizlik oranı Şubat-Nisan ayları arasında gerilemeyi sürdürmüştür. Nisan’da %12,8 olan işsizlik oranı, Mayıs’ta %12,9’a, Haziran’da %13,4’e yükselmiştir. 2021 yılının Nisan ayına kadar bahsedilen oranın üstüne çıkmamıştır.

Tablo 15. ABD ve Türkiye’nin İşsizlik Oranları, Çeyrek Dönem, (%)

Dönem	ABD	Türkiye
2015-2019 dönemi aritmetik ortalaması	4,4	11,3
2019/4Ç	3,6	13,3
2020/1Ç	3,8	13,6
2020/2Ç	12,9	12,8
2020/3Ç	8,8	13,3
2020/4Ç	6,7	12,9
2021/1Ç	6,2	13,5
2021/2Ç	5,9	11,8
2021/3Ç	5,1	11,7
2021/4Ç	4,2	11,0
2022/1Ç	3,8	11,6
2022/2Ç	3,6	10,1
2022/3Ç	3,6	10,0
2022/4Ç	3,7	10,2

Kaynak: TÜİK, 2023

Tablo 15’te görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisinde 2019 senesi 4. çeyrekte %13,3 olarak hesaplanmış olan işsizlik oranı, Amerika’da %3,6 olarak hesaplanmıştır. 2020 senesi ilk çeyreğinde makro-ekonomik göstergelere ilişkin tahmin ve beklentiler henüz negatife dönmemiştir. Fakat DSÖ’nün 2020 yılı 12 Mart gününde salgını küresel salgın şeklinde açıklaması ile birlikte dünyada ekonomik faaliyetlere kısıtlamalar getirilmiş ve ülkelerin ekonomilerinde ciddi etkiler görülmüştür. Makro-ekonomik göstergelerde olduğu şekilde iş gücü piyasası da bu durumdan etkilenmiştir.

3.3.3. Dış Ticarete Etkisi

Covid-19 salgını, ülkelerin dış ticari ilişkileri, tasarruf, tüketim ve üretimlerinde köklü değişimlere sebep olmuştur. Ticaret ve tedarik zincirlerinde problemlere, arz ve talep dengesinde bozulmalara ve ülkelerin dış ticaret hacimlerinde küçülmelere sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1980'li yıllardan sonra ihracat odaklı kalkınmaya yönelik bir modeli takip etmesi, dış ticaretin ve dış ticarete ait olan bilgileri izlemenin önem ve değerini yükseltmiştir (TİM, 2021: 24).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2020 senesi dış ticaret göstergeleri, Covid-19 salgını ile paralellik göstermiştir. Türkiye, Covid-19 salgını karşısında mücadele konusunda başarılı bir süreç yönetmiş olmasına rağmen ihracatın daralmasının önüne geçememiştir. Söz konusu azalma, büyük çapta Covid-19 salgınının Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticarete partnerleri olarak bilinen ülkelere yayılmasından dolayı meydana gelmiştir (TİM, 2021: 25).

Tablo 16. ABD ve Türkiye'nin Dış Ticareti

	ABD				Türkiye			
	İhracat Milyar \$	Değişim* %	İthalat Milyar \$	Değişim* %	İhracat Milyar \$	Değişim* %	İthalat Milyar \$	Değişim* %
2019 Aralık	137,1	1,5	255,4	-3,0	15,3	5,1	20,0	19,8
2020 Ocak	136,4	-1,4	251,7	-2,9	14,7	6,0	19,2	18,9
Şubat	137,1	-2,1	248,1	-4,3	14,6	2,0	17,6	9,9
Mart	126,7	-11,9	233,7	-11,3	13,3	-18,3	18,8	3,1
Nisan	94,6	-28,6	203,0	-21,9	8,9	-41,5	13,5	-25,0
Mayıs	90,3	-32,0	200,6	-24,5	9,9	-40,9	13,3	-27,8
Haziran	104,0	-24,5	209,1	-19,9	13,4	15,7	16,3	8,3
Temmuz	115,6	-18,9	231,0	-11,4	14,8	-6,5	17,7	-7,9
Ağustos	119,0	-16,9	237,3	-8,8	12,4	-5,8	18,8	20,5
Eylül	122,9	-14,0	240,3	-6,0	15,9	4,7	20,8	23,1
Ekim	125,7	-12,3	247,4	-2,3	17,3	5,5	19,7	8,5
Kasım	127,2	-10,9	253,3	1,2	16,0	-0,9	21,1	16,0
Aralık	132,1	-8,2	256,5	0,4	17,8	15,9	22,3	11,6
2021 Ocak	135,2	-4,7	261,3	3,8	15,0	2,0	18,0	-6,0
Şubat	131,1	-6,8	258,7	4,2	15,9	9,2	19,2	9,4
Mart	144,0	9,7	275,4	17,8	18,9	42,0	23,6	25,5
Nisan	143,9	37,7	273,3	34,6	18,7	108,9	21,8	61,0
Mayıs	145,3	43,7	276,9	38,0	16,4	65,4	20,6	54,0
Haziran	146,2	32,5	283,6	35,6	19,7	46,7	22,6	38,6
Temmuz	147,9	24,3	283,5	22,7	16,3	9,9	20,6	16,8

Ağustos	149,4	22,4	287,2	21,0	18,8	51,4	23,1	23,5
Eylül	144,4	16,7	289,9	20,1	20,7	29,6	23,3	11,9
Ekim	157,6	21,8	294,0	18,8	20,7	19,6	22,2	12,7
Kasım	156,5	21,1	306,1	20,8	21,4	33,4	26,9	27,2
Aralık	159,3	19,8	311,3	21,3	22,2	24,8	29,0	29,8
2022 Ocak	227,7	15,2	315,8	20,8	17,5	17,0	27,8	54,2
Şubat	232,7	20,3	320,5	23,8	19,9	24,8	27,8	44,5
Mart	244,2	17,7	351,1	27,4	22,6	19,3	30,8	30,7
Nisan	252,3	21,5	339,5	24,2	23,3	24,4	29,4	35,0
Mayıs	256,0	21,7	341,7	23,4	18,9	15,0	29,5	43,5
Haziran	260,4	22,6	341,2	20,2	23,3	18,3	31,5	39,7
Haziran	260,8	1,7	340,4	-0,3	18,5	13,3	29,2	41,3
Temmuz	259,3	0,2	329,9	-2,9	21,2	12,8	32,5	40,4
Ağustos	258,9	-0,9	326,3	-1,1	22,5	9,1	32,2	38,1
Eylül	258,0	-1,1	331,3	1,5	21,3	2,9	29,2	31,4
Ekim	256,6	-0,7	334,8	0,6	21,8	1,9	30,6	14,0
Kasım	251,9	-2,0	313,4	-6,4	22,9	2,9	32,6	12,2
Aralık	250,2	-0,9	317,6	1,3	18,5	17,0	29,2	41,3

Kaynak: TÜİK, 2023

Tablo 16'ya göre; 2020 yılının şubat ayında 14,6 milyar dolar olarak hesaplanmış olan ihracat, Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Covid-19 vakasının görülmüş olduğu Mart ayında 13.3 milyar dolara, Nisan ayında ise 8.9 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bahsedilen değer Tablo 15'de yer verilmiş olan dönemlere ait en düşük ihracat rakamı olmuştur. Daha öncesindeki senenin aynı ayına nazaran 2020 yılının Mart-Mayıs ayları arasında ihracat sırası ile %-18.3, %-41.5 ve %-40,9 oranında gerilemiştir.

Covid-19 salgını hem ekonomik yaşamı hem de küresel ticareti etkilediğinden dolayı ithalat rakamları salgın ile paralellik göstermiştir. Covid-19 salgını ile mücadele konusunda gereksinim duyulan temel tıbbi malzemelere olan talebin artış göstermesi, ithalat rakamlarında etki sahibi olmuştur.

3.3.4. Bütçe Dengesi, Kamu Borcu ve Dış Borçlara Etkisi

Covid-19 salgınının patlak vermesiyle beraber ülkelerde birçok negatif yönlü etkiye yol açmıştır. Makro-ekonomik göstergelerde oldukça büyük bozulma ve sıkıntılara sebep olmuştur. Covid-19 salgını ekonomiler üzerinde genel bir durgunluk yaratmıştır. Bahsedilen durgunluk küresel emtia fiyatlarının artmasına, dış ticaret oranlarının düşmesine, işsizlik oranlarının artış göstermesine ve üretim kayıplarına sebep olmuştur. Covid-19'un yol açtığı tüm etkileri azaltabilmek amacı ile ülkeler kamu kaynakları ile girişimci ve emekçilere destek vermişlerdir. Bu duruma bağlı bir şekilde ülkelerin harcamalarında yükseliş görülürken ekonomik faaliyetin bozuntuya uğraması sonucunda gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. Bu durumda borçlanma ve kamu açığı üzerinde negatif yönlü etkileri yanında getirmiştir (Demir ve Esen, 2021: 92).

Türkiye ekonomisine bakıldığı zaman, salgın ile beraber kamu giderlerinde bir artış yaşandığı görülmektedir. Covid-19'un etkilerinin ağır bir şekilde hissedilmiş olduğu 2020'de, devletin kolaylıklar sağlaması, firmalara ilişkin düşük faizli ve uzun vadeli kredi fırsatları sunması ve işinden olan kişilere ilişkin nakdi yardım harcamalarının artırılarak bütçe dengesinin 171.1 milyar Türk Lirası açık vermesine yol açmıştır. 2021-2022 seneleri içerisinde de bütçe açık vermeyi sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nde senelik Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), enflasyon oranının 2020'de %14.6, 2021'de %36.1 ve 2022'de ise %64.3 olduğu dikkate alındığı zaman, yalnızca Covid-19 salgınının başlangıç zamanı olan 2020'de bütçe açığında meydana gelen yükselişin enflasyon üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bahsedilen sene Covid-19 salgını bütçe açığında etkisini belirgin olarak göstermiştir. 2022'de bir hayli yüksek enflasyon oranına rağmen bütçe açığının daralması, bütçe disiplini bakımından önem arz eden bir gösterge olarak nitelendirilmiştir (Demir ve Esen, 2021: 93).

3.3.5. Döviz Kuruna Etkisi

Bir ülkenin ekonomik istikrarının sağlanması ve korunmasında döviz kuru fazlasıyla önem arz etmektedir. Döviz kuru; sermaye akışları, küresel rekabet gücü, ticaret dengesi ve dış borçla bağlantılı olması sebebi ile döviz kuru dalgalanmalarını bir hayli yakından takip etmek gerekmektedir (Padhan ve Prabheesh, 2021: 223).

Covid-19 salgınının patlak vermesi ve yayılması ile beraber uluslararası dış ticarete bir daralma görülmüştür. Bahsedilen daralmalar sermaye akımlarına da etki ederek bozulma ve sıkıntılara sebep olmuştur. Sermaye akımlarının bozuntuya uğraması, döviz kurunda meydana gelen çalkalanmalarda artış göstermiştir. Covid-19 vakalarının yükselmesi, ülkelerin uyguladıkları yasaklar ve kısıtlamalar sonucunda döviz kurları bu durumdan bir hayli etkilenmiştir (Qin vd., 2020: 2).

Tablo 17. ABD ve Türkiye'nin Reel Efektif Döviz Kurları

Aylar	ABD	Türkiye
2019 Aralık	98,12	76,06
2020 Ocak	97,65	75,65
Şubat	98,76	75,20
Mart	102,42	72,98
Nisan	104,41	69,24
Mayıs	103,91	68,70
Haziran	101,77	69,16
Temmuz	101,24	68,34
Ağustos	99,94	63,80
Eylül	99,25	62,18
Ekim	98,56	60,44
Kasım	97,02	60,36
Aralık	95,06	61,96
2021 Ocak	94,62	65,25
Şubat	94,99	68,83
Mart	96,76	65,02
Nisan	96,82	61,65
Mayıs	96,22	59,83
Haziran	97,19	59,11
Temmuz	98,56	60,63
Ağustos	98,78	62,18
Eylül	98,68	62,28
Ekim	99,50	59,44
Kasım	100,31	53,44
Aralık	101,02	47,68
2022 Ocak	100,90	52,05

Şubat	100,83	53,81
Mart	102,44	53,81
Nisan	103,16	56,91
Mayıs	106,18	55,56
Haziran	107,42	53,08
Temmuz	109,20	53,93
Ağustos	108,69	52,85
Eylül	111,25	54,26
Ekim	112,98	55,62
Kasım	110,17	55,86
Aralık	107,43	54,91

Kaynak: TCMB, 2022

Tablo 17’de ABD ve Türkiye ekonomisine ait Covid-19 salgınının patlak vermesi ve 2022 senesine kadar olan dönemde gerçek efektif döviz kurlarına yer verilmiştir. Ülkeler birden fazla ülkeyle dış ticaret yaptıkları ve kur farklılıkları analizi yapılırken karşılıklı ülkelerde bulunan enflasyon oranı göz önünde bulundurulduğu için kur farklılıkları analizi yapılırken gerçek efektif kurun baz alınması daha güvenilir sonuçlar verebilmektedir.

Çetin (2020: 359), gerçekleştirmiş olduğu bir araştırmada, 2019 senesi Aralık ayında meydana gelen ve 2020 yılını ortalarında ektileri bir hayli hissedilmeye başlamış olan Covid-19 virüsünün Türkiye ekonomisindeki etkisi incelemiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, Covid-19 salgınının zirveye ulaştığı dönem içerisinde yurt dışı seyahat kısıtlaması, yurt içi seyahat kısıtlaması ve sokağa çıkma kısıtlaması uygulamalarıyla kamu harcamaları tutarının ve para politikası kararlarının genel ekonomik faaliyetlerin düzeyiyle anlamlı bir ilişki halinde olduğunu ve etkilediğini göstermiştir.

3.3.6. Faiz Oranına Etkisi

Covid-19 salgını ülkeler üzerinde ekonomik ve sosyal açıdan negatif yönlü etkilere yol açmıştır. Ülkeler Covid-19 salgınının yayılmasının önüne geçmek ve ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde işlemesi için farklı kısıtlama ve tedbirler almışlardır. Merkez bankaları, Covid-19 salgınına karşı kısa bir süre içerisinde parasal genişleme politikalarına yönelerek bazı para politikası araçlarını kullanmaya

başlamışlardır. Merkez bankalarının Covid-19 salgınının ekonomiye vermiş olduğu negatif yönlü etki karşısında uyguladıkları para politikalarıyla varlık alımları, kredi destekleri, likidite oluşturulması ve faiz indirimi gibi uygulamalar ile negatif yönlü etkiyi olabildiğince en aza indirmeyi amaç olarak belirlemişlerdir. Ülkelerin merkez bankaları Covid-19 salgınının sebep olduğu durgunluğu faiz indirimiyle aşmaya gayret göstermişlerdir. Ülkeler, salgından negatif yönde etkilenmiş olan sektörler ve hane halkları için rekor sayıda destek programları yayınlamışlardır (Demir ve Esen, 2021: 94).

Covid-19'un yol açtığı negatif yönlü etkilere hafifletebilmek ve kredi şartlarını destekleyebilmek amacı ile bütün Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de merkez bankası tarafından genişletici para politikaları yayınlayarak bu politikaları izlemiştir. Çoğunlukla kullanılmış olan para politikası araçları bir hafta süreli repo ihale faiz oranı ve politika faiz oranıdır. Politika faiz oranını düşürmedeki esas amaç, finansmanın olabildiğince en aza indirilmesi ve tüketici güveninin desteklenmesi aracılığı ile istihdamın artırılması ve ekonominin büyümesidir (Demir ve Esen, 2021: 95).

3.3.7. Enflasyona Etkisi

Covid-19 salgını küresel çapta yayıldığından dolayı bütün dünya ekonomilerini negatif yönde etkilemiştir. Ekonomiler üzerinde ciddi azalmalar, küresel ticarete bozulmalar ve işsizlikte artışlara yol açmıştır. Dünya ekonomileri üzerinde meydana gelen söz konusu daralmalarda enflasyonist etkinin de büyük ölçüde etkisi vardır. Covid-19 salgınının yoğun olarak hissedildiği 2020 senesi itibari ile uygulanmış olan tedbirler ve kısıtlamalar ışığında ekonomik faaliyette bozulmalar yaşanmış, talep ve arz dengesinin bozuntuya uğraması neticesinde enflasyon oranları bu durumdan ciddi oranda etkilenmiştir (Bölükbaş, 2020: 51).

Tablo 18. ABD ve Türkiye'nin TÜFE Enflasyon Oranları, (%)

Aylar	ABD	Türkiye
2019 Aralık	2,30	11,84
2020 Ocak	2,50	12,15
Şubat	2,30	12,37
Mart	1,50	11,86
Nisan	0,30	10,94
Mayıs	0,10	11,39
Haziran	0,60	12,62
Temmuz	1,00	11,76
Ağustos	1,30	11,77
Eylül	1,40	11,75
Ekim	1,20	11,89
Kasım	1,20	14,03
Aralık	1,40	14,60
2021 Ocak	1,40	14,97
Şubat	1,70	15,61
Mart	2,60	16,19
Nisan	4,20	17,14
Mayıs	5,00	16,59
Haziran	5,40	17,53
Temmuz	5,40	18,95
Ağustos	5,30	19,25
Eylül	5,40	19,58
Ekim	6,20	19,89
Kasım	6,80	21,31
Aralık	7,00	36,08
2022 Ocak	7,50	48,69
Şubat	7,90	54,44
Mart	8,50	61,14
Nisan	8,30	69,97
Mayıs	8,60	73,50
Haziran	9,10	78,62
Temmuz	8,50	79,60
Ağustos	8,30	80,21
Eylül	8,20	83,45
Ekim	7,70	85,51
Kasım	7,10	84,39
Aralık	6,50	64,27

Kaynak: TCMB, 2023

Tablo 18’de görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisinde, Covid-19 salgınının henüz herhangi bir etkisinin olmadığı Aralık 2019 yılında senelik TÜFE enflasyon oranı %11.84 şeklinde gerçekleşmiştir. Kasım 2020 tarihine dek enflasyon oranında ciddi bir artış yaşanmamıştır. Kasım 2020 tarihinde %14.03 olan enflasyon oranı, Kasım 2021 tarihindeki küçük bir daralma hariç Ekim 2022 tarihine dek devamlı artış göstermiştir. Ekim 2022 tarihinde analiz edilmiş olan dönemin en yüksek enflasyon oranı olan %85,51 seviyesine yükselmiştir. Aralık 2022 tarihinde gerçekleşmiş olan %64.27 enflasyon oranı, Mart 2022 tarihinden sonraki en düşük değer olarak görülmüştür. 2020 senesi enflasyon oranlarına bakıldığında zaman, Türkiye Cumhuriyeti’nin kronik yüksek enflasyon yaşanmış olan 1990’lara geri dönebilecek olduğu yönünde bir kaygı oluşmaktadır.

3.4. Covid-19’a Karşı Alınan Ekonomik Tedbirler

Covid-19’un ekonomik açıdan etkilerini daha aza indirebilmek için kurumsal iktisat için de önemli olan kurumları iyileştirme baz alınarak birtakım tedbirler alınmıştır. Koronavirüs salgını, Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomisini 2019 yılının sonları itibari ile, 2018 finansal krizin yarattığı dengesizliklerin ekonomik açıdan etki ve tesirlerinin daha atlatılmadığı bir ortam içerisinde yakalamıştır. Milli gelir artışının yalnızca %0,9 olarak gerçekleşmiş olduğu 2019’un sonlarında toplam istihdam önceki seneye nazaran 703.000 bireye kadar gerilemiş; işsizlikse %13,7 oranına kadar artmıştır. Yurtiçi toplam sabit sermaye yatırımlarının %12,4 oranında daralmaya girdiği ve dövizde nominal bir şekilde %21,9 aşınmanın yaşanmış olduğu bu konjonktür içerisinde enflasyon oranı %11,5 oranında gerçekleşmiş, meydana gelen daralmalar cari işlemler dengesi üzerinde ılımlı bir fazla oluşturarak sonuçlanmıştır (Voyvoda, 2020: 5).

Ulusal ekonomide meydana gelen daralma, konjonktür karşısında geliştirilmiş olan genişleyici maliye harcamalarının neticesinde “*Merkezi Yönetim Bütçesi*” uzun seneler sonra ilk defa birincil bütçede açık vermiştir. Bütçe açığıysa milli gelirin %2,9’una ulaşmıştır. Mali dengelerde meydana gelen aksaklık, iç borç stok oranının milli gelire oranı %32,1’e kadar artmış ve bu durum iç borç çevirme oranının %132,4’e kadar yükselmesi ile sonuçlanmıştır (Voyvoda, 2020: 6).

3.4.1. Parasal Tedbirler

Covid-19, bütün dünya ekonomilerini derinden etkilemiştir. Covid-19 virüsü ilk defa Çin ülkesinde patlak verdiğinden dolayı birinci etapta Çin’de sosyal ve ekonomik hayatı durma noktasına getirmiştir. Fakat Çin hükümetinin almış olduğu önlem ve tedbirler sayesinde şimdilik Covid-19’un Çin ülkesinde kontrole alındığı söylenebilmektedir (Alpago ve Oduncu-Alpago, 2020: 106).

Covid-19 salgınının negatif yönlü etkilerine kısıtlama getirmek ve piyasaların sağlıklı bir şekilde işlemesi fazlasıyla önem arz etmektedir. Bu sebepten dolayı 19 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirilecek olan Para Politikası Kurulu (PPK), 17 Mart 2020’de yapılmıştır. Gerçekleştirilen toplantı içerisinde 100 baz puan, politika faiz oranı indirimine gidilmiş ve %9,75 seviyesine indirilmiştir. Bununla beraber 7 Mart, 31 Mart ve 17 Nisan 2020’de Covid-19 salgını karşısında alınmış olan tedbirlerden bazıları şu şekilde sıralanabilmektedir (TCMB, 2020);

- Gerçek kredi büyüme fırsatı sunan bankalara ilişkin yabancı para zorunlu karşılık oranları üzerinde beş yüz baz puanlık indirim gerçekleştirilmiştir.
- Açık Piyasa İşlemleri dahilinde tanınmış olan likidite imkanlarına yönelik limitler artırılmıştır.
- Bir hafta süreli repo ihalelerine ek olacak şekilde ihtiyaç duyulması durumunda piyasalara repo ihaleleri yolu ile doksan bir gün süreye kadar likidite yaratması amaçlanmıştır.
- Devlet İç Borçlanma Senetleri, piyasa likidite oranının desteklenmesi.
- Reeskont kredi düzenlemeleri ile ihracatçı işletmelere destek verilmesi.
- Kredi akışının devamlılığı ve ihracatçı işletmelerin desteklenmesi
- Bankaların Türk Lirası ve yabancı para biriminin likidite yönetimine esneklik sağlaması ve öngörülebilirliğin artırılması.

3.4.2. Mali Tedbirler

Türkiye Cumhuriyeti’nin Covid-19 salgını karşısında uygulamış olduğu genişletici maliyet politikaları, bir taraftan düşük gelirli olan bireylere doğrudan nakit destek transferleri uygulamasıyla diğer taraftan likidite sorunuyla karşı karşıya kalan firmaların söz konusu likidite problemini giderip üretim fırsatlarını ve istihdam seviyelerini korumaya öncelik vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin uygulamış olduğu belirli başlı tedbirler şu şekilde sıralanabilmektedir (TİM,2020: 1-8);

- Vatandaşların az maliyetli krediler kullanabilmesi için aylık geliri 5 bin Türk Lirası'nın altında olan bireyler kamu bankalarından 10 bin Türk Lirası'na kadar kredi fırsatı sunmuştur.
- Çalışan kişilere ilişkin kısa çalışma ödeneğinden 3 aylık süre ile geçici gelir yardımı yapılması yönünde karara varılmıştır.
- Covid-19 tedbirleri ile işletmelerin kredi sicillerinin ve kredibilite derecelerinin korunmasını sağlamak amacı ile nisan-Haziran ayları arasında borcun vaktinde ödenmemesi durumunda meydana gelen temerrüdün işletmelerin kredi sicillerine “*mücbir sebep*” notu yazılma kararına varılmıştır.
- Emekli olan kişilerin maaşı, asgari seviyesi 1.500 Türk Lirası'na yükseltilmiş ve emeklilere verilmekte olan bayram ikramiyesi 2020 yılının Nisan ayında ödenmeye başlanmıştır.
- Covid-19'dan negatif yönde etkilenmiş olan işletmelerin nakit akışlarında sıkıntılar yaşandığı için kredilerin ödenmesinde zorluklar çeken işletmelere kredi borcunu ertelemeleri imkanı ve ek finansman yardımı yapılmasına yönelik karar alınmıştır.
- İç havayolu taşımacılığı sektöründe talebin hızlıca azalmasını engellemek amacı ile üç aylık süreçte %18 olan Katma Değer Vergisi (KDV) oranları %1 seviyesine kadar azaltılmıştır.
- Mevcut çalışan sayısını koruyabilmek adına ve Covid-19 salgınının işsizlik oranında yarattığı artışları engellemek için işletmelere “*İşe Devam Kredi Desteği*” olanağı sunulmuştur.
- Ücretsiz izne ayrılmış olan çalışanlara işveren tarafınca 15 Mart 2020 tarihinden itibaren iş sözleşmesi bitirilen ancak işsizlik sigortasından yararlanamayan bireylere gündelik 39.24 Türk Lirası 3 aylık bir dönem içerisinde ödeme yapılmıştır.

3.4.3. Kurumsal Tedbirler

Covid-19 salgını, ortaya çıkması ile beraber dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Salgın sağlık, sosyal ve ekonomik alanları bir hayli derinden sarsmıştır. Ülkeler Covid-19 salgının yol açtığı negatif yönlü etkileri olabildiğince minimize edebilmek amacıyla birtakım tedbir ve önlemler almışlardır. Bahsedilen tedbirlerin başında kurumsal tedbirler bulunmaktadır (Özdemir, 2020: 128).

Devletlerin Covid-19'a karşı mücadelelerinde öne çıkan diğer bir tedbirse kamusal dirençliliği artırıp Covid-19'a karşı uzun vadeli mücadelede kurum ve toplumların kırılganlığını hafifletmektir. Kurumsal seviyede ülkelerin bilhassa sağlık sistemlerine Covid-19 karşısında mücadele konusunda kırılganlık düzeyi fazlasıyla önem arz etmektedir (Duran, 2020: 15).

Covid-19 salgını, insan odaklı olduğundan dolayı devletlerde bu duruma istinaden birtakım kurumsal tedbirler almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nde alınmış olan kurumsal tedbirler, çalışma yaşamına ilişkin olmuştur. Bu tedbirlerden bazıları şu şekilde sıralanabilmektedir (Özdemir, 2020: 128);

- Telafi çalışma yaptırılması
- Ücretsiz izne çıkarma
- Senelik ücretli izin kullandırılması
- İşverenin iş sözleşmelerini fesih yasağı
- Çalışanın fesih hakkı
- Kısa çalışma ödeneği

SONUÇ

Küreselleşmenin hız kazanması ve teknolojinin gelişmesinin birtakım pozitif yönlü sonuçları olduğu gibi, salgınların yayılma hızını artırması gibi birtakım negatif yönlü sonuçları da olmuştur. Covid-19 virüsü, kısa bir süre içerisinde hızlı bir şekilde bütün dünyayı sarmıştır. İnsanlık tarihinde Hong-Kong Gribi, AIDS, İspanyol Gribi, Rus Gribi, Kolera, Kara Ölüm, Çiçek Hatalığı, Justinian Vebası ve Covid-19 gibi oldukça büyük salgınlar görülmüştür. Bahsedilen salgınlar sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında önemli yıkımlara sebep olmuşlardır. İlk Covid-19 vakası 2018 yılının aralık ayında Çin ülkesinin Wuhan kentinde görülmüş, buradan kısa bir süre içerisinde ABD, Güney Kore, Japonya, Tayland ve bütün dünyaya yayılmıştır. DSÖ, 11 Mart 2020’de Covid-19 hastalığını küresel bir salgın olarak açıklamıştır.

Covid-19’un ekonomik açıdan etkilerini daha aza indirebilmek için kurumsal iktisat için de önemli olan kurumları iyileştirme baz alınarak birtakım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler; Parasal tedbirler, Mali tedbirler ve Kurumsal tedbirlerdir. Çalışan- işveren bağlantısı kurumsal iktisat için de önemli bir kavramdır ve bu bağlantıyı bozmamak için kurumsal tedbirler alınmıştır. Covid-19 salgınının ekonomi üzerinde oluşturduğu etkilerini kurumsal iktisadın önemini vurguladığı kurumsal süreç, toplumsal hareket, ülkelerin ayrı olarak değerlendirilmesi, kurumların iyileştirilmesi, süreçlere odaklanma, ekonomiye kurumların dahil edilmesi, ekonomik vakaların kontrol edilebilmesi için tüm olguların birbirleriyle bağlantısı hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olunması gerektiği gibi kurumsal iktisat alanına dahil olan kavramlarla açıklanmıştır.

Covid-19 salgını sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında ciddi yıkımlara sebep olmuştur. 2023 yılı itibari ile salgından hayatını kaybeden kişi sayısı dünya genelinde yaklaşık olarak 6.9 milyona ulaşmış, ABD’de 1.1 milyonu ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeysen 100 bini aşmıştır. Salgından dolayı tüm ülkelerde vatandaşların sokağa çıkmalarına yönelik kısıtlamalar uygulanarak dışarı çıkıldığı zaman maske takılması ve 1.5 metre sosyal mesafe kuralına uyulması koşulu getirilmiştir. Turizm, spor salonu, sinema, kafe, alışveriş merkezi ve restoran sektörlerinde gerçekleştirilen faaliyetler durma noktasına ulaşmıştır.

Talep ve arz birbirine karşılayamamış ve talep-arz şokları ortaya çıkmıştır. Bütün bu oluşan unsurlar piyasada bulunan döviz kurlarının çalkantıya uğramasına yol açmış ve yüksek enflasyon sonuçları yaratmıştır.

Bu araştırmada kurumsal iktisat kapsamında Covid-19 virüsünün ekonomiye etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda konu ile ilişkili daha öncesinde yapılmış olan çalışma ve araştırmalara göz atılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda konu ile alakalı olan bilgilere araştırma içerisinde yer verilmiştir. Türkiye, Covid-19 salgını ile mücadele kapsamı içerisinde önemli tedbir ve önlemler almasına rağmen hem kendi içerisinde hem de küresel çapta ekonomik açıdan sorun ve problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Küresel ticaret savaşları, ülkeler arasında yaşanan ekonomik durgunluk ve bu bahsedilenlere ek olacak şekilde salgın hastalığın patlak vermesi ekonomik tahminlerin negatif olarak revize edilmesine sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk Covid-19 vaka bildiriminin 2020 yılının 11 Mart gününde rapor edilmesinin ardından virüsün diğer bölgelere yayılım hızını yavaşlatabilmek amacı ile alınmış olan önlemler sonucunda ekonomik faaliyetler yavaşlamaya başlamıştır. Devletin salgın karşısında uygulamış olduğu önlemler ve özel sektörlerin almış olduğu tedbirler ekonomi üzerinde arz tabanlı bir azalmaya neden olmuştur.

Salgın süreci boyunca ekonomilerde kimi sektörler diğer sektörlerle nazaran daha fazla etkilenmiştir. Turizm, eğlence, kuaför, berber, lokanta, kafe ve konaklama benzeri birçok sektör bu salgından daha fazla etkilenmiştir. Kolonya, eldiven, maske benzeri kişisel temizlik malzemelerine olan taleplerde ise bir artış görülmüştür. Salgın, küresel ve ulusal piyasalarda talep ve arz dengesizliklerine sebep olmuştur. Yaşanmış olan bütün bu olaylardan iş gücü piyasası da bir hayli etkilenmiştir. Ayrıca Covid-19 salgını, ülkelerin dış ticari ilişkileri, tasarruf, tüketim ve üretimlerinde köklü değişimlere sebep olmuştur. Ticaret ve tedarik zincirlerinde problemlere, arz ve talep dengesinde bozulmalara ve ülkelerin dış ticaret hacimlerinde küçülmelere sebep olmuştur. Covid-19 salgını ekonomiler üzerinde genel bir durgunluk yaratmıştır. Bahsedilen durgunluk küresel emtia fiyatlarının artmasına, dış ticaret oranlarının düşmesine, işsizlik oranlarının artış göstermesine ve üretim kayıplarına neden olmuştur.

Covid-19 virüsünün patlak vermesi ve yayılması ile beraber uluslararası dış ticaret daralmaya maruz kalmıştır. Bahsedilen daralmalar sermaye akımlarına da etki ederek bozulma ve sıkıntılara sebep olmuştur. Sermaye akımlarının bozuntuya uğraması, döviz kurunda meydana gelen çalkalanmaları artış göstermiştir. Covid-19 vakalarının yükselmesi, ülkelerin uyguladıkları yasaklar ve kısıtlamalar sonucunda döviz kurları bu durumdan bir hayli etkilenmiştir.

Önceden hazırlık ve erken müdahale politikaları salgınlarla başa çıkmak için kritik öneme sahip stratejilerdir. Bu stratejiler hem yerel hem de ulusal düzeydeki hükümetler tarafından titizlikle planlanmalı ve uygulanmalıdır. Acil durum planlarının sürekli olarak güncellenmesi ve halka açık bir şekilde paylaşılması, bir salgının ilk belirtileri ortaya çıktığında hızlı ve etkin müdahaleyi mümkün kılar.

Bu planlar potansiyel bir salgının kontrol altına alınmasında ve yayılmasının önlenmesinde hayati bir rol oynar. Bu çerçevede ileri teknoloji izleme sistemlerinin ve yapay zekâ destekli analiz araçlarının geliştirilmesi ve yaygın olarak kullanılması özellikle önemlidir.

Bu sistemler salgın tehditlerini erken aşamada tespit etmek için gereklidir ve bu tür tehditlerin izlenmesi, analiz edilmesi ve yanıt verilmesi süreçlerinde merkezi bir role sahiptir. Yapay zekâ destekli araçlar, büyük veri setlerini analiz ederek enfeksiyon yayılım modelleri ve potansiyel hot spot'ları belirleyebilir, böylece yetkililere nerede ve ne zaman müdahale edilmesi gerektiği konusunda değerli bilgiler sunar. Aynı zamanda uluslararası iş birliği ve bilgi paylaşımı da salgınlarla mücadelede zorunlu bir unsurdur. Salgınlar sınırları tanımadığından, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve benzeri uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışmak, küresel çapta bir koordinasyon ve şeffaflık sağlamak için elzemdir. Bu tür iş birlikleri farklı ülkelerdeki salgın müdahale çabalarını güçlendirir ve birbirinden öğrenmeyi teşvik eder. Özellikle salgın verilerinin ve bilimsel bulguların serbestçe paylaşılması, global bir cevabın zamanında ve etkili bir şekilde şekillendirilmesine olanak tanır. Bu nedenle önceden hazırlık ve erken müdahale politikaları, salgınlarla etkili bir şekilde mücadele etmek için çok boyutlu bir yaklaşım gerektirir. Bu yaklaşımlar hızlı müdahale, sürekli güncellenen bilgiler ve uluslararası iş birliğinin birleştiği, kapsamlı bir çerçeveyi ifade eder.

Bu politikalar sadece mevcut salgın tehditleriyle başa çıkmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki potansiyel salgınlar için de dayanıklılık oluşturarak toplumları daha güvende tutar.

Ekonomik dayanıklılığı artırma politikaları salgın gibi küresel kriz dönemlerinde ekonomik yapıların sürdürülebilirliğini ve esnekliğini korumak için hayati önem taşır. Bu bağlamda özellikle sağlık, gıda ve enerji gibi kritik sektörlerin sürekliliği, toplumun temel ihtiyaçlarının kesintisiz bir şekilde karşılanabilmesi için özel önlemler alınması gerektiğini öngörür. Bu sektörler herhangi bir salgın durumunda en fazla baskı altında olan ve en kritik hizmetleri sağlayan alanlardır. Dolayısıyla bu sektörlerin operasyonlarını sürdürülebilir kılmak adına gerekli kaynakların ayrılması, acil durum planlarının hazırlanması ve çalışanların sağlığının korunması öncelikli görevler arasında yer almalıdır. Buna ek olarak mali destek paketleri, işletmelerin, çalışanların ve özellikle salgından en çok etkilenen sektörlerin ekonomik darbeleri absorbe etmesine yardımcı olmak için kritik bir araçtır. Geçici mali destekler, işletmelerin iflas etmesini önlemek, istihdamın korunması ve ekonomik aktivitenin devam ettirilmesi için büyük önem taşır. Bu destekler, doğrudan finansal yardımlar, vergi indirimleri, krediler ve diğer finansal teşvikler şeklinde olabilir ve hızlı bir şekilde mobilize edilmelidir. Esnek çalışma düzenlemeleri salgın dönemlerinde iş gücü kaybını minimize etmek için önemli bir stratejidir. Uzaktan çalışma, esnek çalışma saatleri ve dönüşümlü ofis düzenleri gibi uygulamalar hem çalışanların sağlığını korumak hem de işletmelerin sürekliliğini sağlamak için teşvik edilmelidir. Bu tür düzenlemeler çalışanların güvenli bir şekilde işlerini sürdürebilmelerini sağlar ve işletmelerin operasyonel kapasitelerini korumalarına yardımcı olur.

Sağlık sistemini güçlendirmek salgınlar sırasında ve sonrasında toplum sağlığını korumanın en temel yollarından biridir. Bu amaçla sağlık altyapısının genişletilmesi kritik öneme sahiptir. Hastaneler, acil servisler ve diğer sağlık hizmetlerinin kapasitelerinin artırılması, genişleyen ihtiyaçlara cevap verebilmek için zorunludur. Bunun yanı sıra tıbbi malzeme stoğunun sürekli olarak güncellenmesi ve yeterli seviyede tutulması, sağlık hizmetlerinin aksamadan devam etmesini sağlar. Özellikle pandemi gibi küresel sağlık krizlerinde, medikal malzemelerin yetersizliği ciddi sorunlara yol açabilir.

Bu nedenle proaktif stok yönetimi hayati bir öneme sahiptir. Ayrıca aşı ve tedavi araştırmalarına yapılan yatırımlar, salgınlarla mücadelede ön saflarda yer alır. Aşı geliştirme süreçlerinin hızlandırılması ve yeni tedavi yöntemlerinin keşfedilmesi için gereken finansal ve insan kaynağı destekleri artırılmalıdır. Bu süreçler, hızlı ve etkili bir şekilde ilerlediğinde, salgınların kontrol altına alınması daha kolay ve daha hızlı olabilir. Bu nedenle bilimsel araştırma ve geliştirmeye sürekli olarak yatırım yapmak, salgınlara karşı koyma kapasitemizi artırır. Sağlık çalışanlarının korunması, tüm bu çabaların merkezinde yer almalıdır. Sağlık çalışanları, salgınlarla mücadelede en önemli unsurlardan biri olduğundan, onların sağlığını korumak bir öncelik haline gelmelidir. Yeterli koruyucu ekipmanın sağlanması, sağlık çalışanlarını enfeksiyon riskine karşı korurken, onların eğitimlerinin sürekli olarak güncellenmesi, en yeni tedavi yöntemleri ve salgın yönetimi teknikleri konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlar. Bu da salgınla mücadelede etkinliği artıran bir faktördür.

Kamu bilinci ve eğitim, salgınla mücadelede temel bir stratejidir ve etkili bilgi iletişimi ve eğitim programları, halk sağlığına katkı sağlamada önemli rol oynar. Bu bağlamda halka açık bilgilendirme kampanyaları, salgın hakkında doğru ve anlaşılır bilgilerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak için hayati öneme sahiptir. Medya, sosyal medya platformları ve diğer iletişim kanalları, güncel ve doğru bilgilerin sürekli olarak halka iletilmesi için etkili araçlar olarak kullanılmalıdır. Bu kampanyalar salgınlarla ilgili yanlış bilgilendirmelerin ve panik yaratıcı haberlerin önüne geçmeyi amaçlar. Aynı zamanda vatandaşların bilinçlenmesini ve bilgilendirilmesini sağlayarak salgının kontrol altına alınmasında önemli bir rol oynar. Eğitim programları ise salgınla mücadelede bireysel sorumluluğun artırılması için kritik öneme sahiptir. Vatandaşlara yönelik olarak düzenlenen kişisel hijyen, sosyal mesafe ve benzeri önlemler hakkında eğitimler, toplumun salgına karşı korunmasında önemli bir savunma hattı oluşturur. Bu programlar okullar, iş yerleri ve topluluk merkezleri gibi çeşitli platformlarda yürütülebilir. Ayrıca çevrimiçi eğitimler ve interaktif uygulamalar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşılması, bilgi erişiminin kolaylaştırılması ve eğitimin sürekliliğinin sağlanması önem taşır. Tüm bu sonuçlara bakıldığında Kurumsal iktisat kavramında yer alan, kurumsal süreci, toplumsal hareketi, deneysel incelemeyi, belirsiz durumlarda ve gözlemlenemez haller karşısında kısıtlı olan zihinsel kabiliyetle sınırlı bilgi halinde olduğunu, ele alınan toplumsal konularda evrensel kanunların meydana gelmeyeceğini görüyoruz.

KAYNAKÇA

- Açikel, C. H. (2014). 2014 Yılıının en büyük salgını: Ebola virüs hastalığı. *Gülhane Tıp Dergisi*, 56, 194-197.
- Akboğa, Ö. Ş., (2020). Yeni Tip Koronavirüs (COVID-19) Salgını, *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*: 0, 3(2), 153-162.
- Akdur, R. (2006). Sıtma ve sıtma salgınları tarihi. *Bilim Tarihi Araştırmaları*, 2(1).
- Alfani, G., ve Percoco, M. (2019). Plague and long-term development: the lasting effects of the 1629–30 epidemic on the Italian cities. *The Economic History Review*, 72(4), 1175-1201.
- Alpago, H., ve Oduncu-Alpago, D. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Arslan, İ., ve Karagül, S. (2020). Küresel bir tehdit (COVID-19 salgını) ve değişime yolculuk. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 1-36.
- Arslan, M. O. (2007). *Küresel Kamu Malı Olarak Sağlık ve Kuş Gribinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1735.
- Ay, A. (2020). Orta Doğu Solunum Sendromu Koronavirüsü Salgınları. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s.158-167.
- Ayar, M. ve Kılıç, Y. (2017). Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 17/2, s.163-181.
- Badur, S. (2010). *Pandemik İnfluenza A (H1N1) 2009 Epidemiyolojisi*. Türk Ped Arş, s.25-30.
- Bağcı, E., Uzun, C., ve Bostan, A. (2020). COVID-19 VE SAĞLIK TURİZMİ. *Journal of Awareness*, 5(3), 331-348.
- Bakır, B. ve Oysul, F. G., (2015). Orta Doğu Solunum Sendromu-Mers, *Türkiye Klinikleri J Public Health*, Cilt: 1, Sayı: 3, s.46-52.
- Begley, S. (2013). *Flu-conomics: The Next Pandemic Could Trigger Global Recession*, <https://www.reuters.com/article/us-reutersmagazine-davos-flu-economy/flu-conomics-the-next-pandemic-could-trigger-global-recession-idUSBRE90K0F820130121>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Bozduman, T. ve Özçalık, M. (2020), Salgın Hastalıkların Ekonomi Üzerine Etkileri, *Sağlık Ekonomisi Sağlıkta Dönüşüm ve Fırsatlar*, İKSAD Yayınevi, Ankara.
- Bölükbaş, M. (2020). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Covid-19 Salgınından Etkilendi mi?, *Bankacılar Dergisi* 115, s. 50-68.

- Cassan, G., ve van Steenvoort, M. (2021). *Political regime and Covid 19 death rate: efficient, biasing or simply different autocracies*, <https://arxiv.org>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- CDC, (2020). *What is Ebola Virus Disease?*, <https://www.cdc.gov/vhf/ebola/about.html>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un küresel makroekonomik etkileri ve beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Ciorciari, J.D. (2021). Cambodia in 2020. *Asian Survey*, 61(1), 123–129.
- CNBC, (2020). *4 charts show how SARS hit China's economy nearly 20 years ago*, <https://www.cnbc.com/2020/02/11/coronavirus-4-charts-show-how-sars-hit-chinas-economy-in-2003.html>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Cristiani, D. (2020). *Tunisia's political landscape a decade after the Jasmine revolution*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/tunisias-political-landscape-a-decade-after-the-jasmine-revolution/>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- Çetin, A. C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de genel ekonomik faaliyetlere ve hisse senedi borsa endeksine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(2), 341-362.
- Çilingiroğlu, (2019). <https://hatam.hacettepe.edu.tr/ekonomi.shtml>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Çoban, O., Coşkun, Ö., ve Çoban, A. (2020). Covid-19 krizinin finansal piyasalara etkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19, 506-519.
- Delivorias, A., ve Scholz, N. (2020). *Economic impact of epidemics and pandemics*.
- Demir O. ve Esen A. (2021). Covid 19'un Yıkıcı Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm İhtiyacı. *Journal Of Emerging Economies and Policy*, 6(1): 88-105.
- Demirdöğmez, M., Taç, H. Y., ve Gültekin, N. (2020). Koronavirüs' ün (Covid-19) e-ticarete etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(29), 1907-1927.
- Duran, H. (2020). Devletlerin koronavirüsle karşılaştırılmalı mücadele stratejileri. *İstanbul: SETA Yayınları*.
- Dündar, N. (2020). *Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 52, s.837-852.
- Dünya Bankası, (2023). <https://data.worldbank.org>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).

- Er, A. G., ve Ünal, S., (2020). Dünyada ve Türkiye’de 2019 Koronavirüs Pandemisi, *Flora* 2020;25(1):1-8
- Ergönül, Ö. (2009). İnfluenza A H1N1-Meksika kaynaklı salgın. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 13(1), 9-10.
- Ertin, H. ve Temel, M. K. (2020). 1918 Grip Pandemisi Kıssasından Covid-19 Pandemisine Hisseler. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: Özel 1, s.63-78.
- Eskiocak, M. (2010). *Domuz Gribi Salgını*, <https://www.slideserve.com/alec-ingram/domuz-gribi-salg-n-13-0-1-20-1-0>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Euronews, (2015). *Güney Kore’de Mers Mücadelesi*, <https://tr.euronews.com/2015/06/11/guney-kore-de-mers-mucadelesi>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Evans, D. K., Goldstein, M. ve Popova, A. (2015). *Health-Care Worker Mortality and the Legacy of the Ebola Epidemic*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214109X15000650>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Greer, S.L., King, E.J., da Fonseca, E.M., VE Peralta-Santos, A. (2020). The comparative politics of Covid-19: the need to understand government responses. *Global Public Health*, 15(9), 1413–1416.
- Gül, A. (2009). XIX: Yüzyılda Erzincan kazasında salgın hastalıklar (Kolera, Frengi; Çiçek ve Kızamık). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (41), 239-270.
- Gündeş, Y. G. (2021). *Covid-19 Özelinde Küresel Salgınların Ekonomik Etkileri*. Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Lisans Tezi, İstanbul.
- Henama, U. S. ve Mapphanga, P. M. (2019). *The Tourism Impact of Ebola In Africa: Lessons On Crisis Management*, https://www.researchgate.net/publication/333745290_The_Tourism_Impact_of_Ebola_in_Africa_Lessons_on_Crisis_Management, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(1), 541-573.
- Karakuş, O. S. (2018). Doğu’dan Gelen Ölüm: Antoninus Vebası. *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:296, s.38-41.
- Keogh-Brown, M. R. ve Smith R. D. (2008). *The Economic Impact of Sars: How Does the Reality Match the Predictions?*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7114672/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).

- Kessler, R. (2020). *The First Pandemic of the 21st Century*. <https://www.ecohealthalliance.org/2018/03/sars>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Koyuncu, H. (2020). *Ebola'yı Ortaya Çıkaran Uzmandan Uyarı: Koronavirüsün Yayılma Tehlikesi Çok Daha Yüksek*, <https://tr.euronews.com/2020/03/13/ebola-ya-ortaya-cikaran-uzmandan-uyari-koronavirusun-yayilma-tehlikesi-daha-yuksek-piot>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Kuş, C. (2014). Genç Orta Çağ'da Meydana Gelen Veba Salgınlarının Demografik ve İktisadi Etkileri Üzerine Bazı Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: X, Sayı: 1.
- Kuyucu, F. (2020). *Sars Kuş Gribi Domuz Gribi*, <https://www.turizmguzel.com/makale/proaktif-ol-turizmcisi>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Macar, O. D., Öke, M. K., Asal, U. Y., Genç Yılmaz, A., Özoral, B., ve Valiyeva, K. (2020). *Covid-19 ile birlikte uluslararası ilişkilerde değişim ve süreklilikler: Tarih, bugün ve gelecek ilişkisinde disiplinler arası bir analiz*, Covid-19 Süreci Analiz Raporu, İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Menekşe, M. (2020). İzmir'de Kolera Salgını ve Etkileri (1893). *TAD*, Cilt: 39, Sayı: 67.
- Menekşe, M. (2020). İzmir'de Kolera Salgını ve Etkileri (1893). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 385-433.
- Nakiboğlu, A., ve Işık, S. (2020). Salgınının Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye'de İşletme Sahipleri Üzerinde Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Oğuz, G. T., Aktaş, A. ve Çoğalan S., (2014). *Ebola salgını dünyayı alarma geçirdi*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ebola-salgini-dunyayi-alarma-gecirdi/110217>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Okur, M. A. (2020). Covid-19 Salgını, dünya düzeni ve Türkiye. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 311-335.
- Orkunoğlu, I. F. (2009). Domuz Gribi Ekonomisinin Türkiye'ye Maliyeti, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 144
- Osmanoğlu, E. (2014). Kent ve Politika. *Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12.
- Öncel, E. (2020). Dünya Tarihinde Dünden Bugüne Salgınlar/ Pandemiler, https://leventaydin.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/07/19/969456/dosyalar/2020_05/09113321_4.5.2020_SalgYn_tarihi.pdf?KeepThis=true&width=60&height=75&TB_iframe=true, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Özdemir E. (2020). Covid-19 Salgınının Çalışma Şekilleri ve İşçinin İzin ve Ücret Hakları Açısından İş Sözleşmesine Etkisi. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 0(43), 126 – 157.

- Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçlar. *Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12.
- Özkoçak, V., Çetli, E., ve Koç, F. (2020). Geçmişten günümüze pandemilere genetik ve antropogenetik açıdan bakış. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(32), 1114-1124.
- Padhan, R. ve Prabheesh, K. P. (2021). The Economics of COVID-19 Pandemic: A Survey. *Economic, Analysis and Policy*, 70, 220-237.
- Pamuk, Ş. (2020). *Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Sonuçları*. <https://t24.com.tr/haber/sevket-pamuk-yazdi-tarihte-kuresel-salgınlar-ve-iktisadisonuclari,872488>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26.
- Qin, M., Zhang, Y. C. ve Su, C. W. (2020). The Essential Role of Pandemics: A Fresh Insight into the Oil Market. *Energy Research Letters*, 1(1), 1-6.
- Sarı, T. (2017). Zika virusu hastalığı: Türkiye'deki durum ve dünya çapındaki salgının gözden geçirilmesi. *Klimik Dergisi*, 30(1), 2.
- SB, (2020). *Hong Kong Gribi (1968 Grip Salgını)*. <https://www.sinobiological.com/research/virus/1968-influenza-pandemic-hong-kong-flu>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Sebhatu, A., Wennberg, K., Arora-Jonsson, S., ve Lindberg, S. I. (2020). Explaining the homogeneous diffusion of Covid-19 nonpharmaceutical interventions across heterogeneous countries. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(35), 21201–21208.
- Sevin, A. E., Bektaş, B. O., Çelen, E., Kozioğlu, E., Oğuz, K. B., Kavak, K., ... ve Çınar, Ş. (2020). Bir Eko-Sosyal Kriz olarak COVID-19 salgını ve sürdürülebilirlik. *Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Sürdürülebilirlik Danışmanlığı AŞ (Escarus)*.
- Smith, R. D. (2006). *Responding to Global Infectious Disease Outbreaks: Lessons From Sars On the Role of Risk Perception, Communication and Management*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7130909/>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Snell M. (2019). *The Sixth-Century Plague*. <https://www.thoughtco.com/the-sixthcentury-plague-1789291>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- Şanlı, K. (2010). İnfluenza Virüsü ve Domuz Gribi. *JOPP Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s.4-12.
- Şimşek, K. (2020). Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 38, s.163-176.

- Tavukcu, S. (2020). *Salgın Hastalıkların Tetiklediği Dünya Tarihindeki Güç ve Düzen Değişiklikleri*. <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/salgin-hastaliklarintetikledigi-dunya-tarihindeki-guc-ve-duzen-degisiklikleri-kose-yazisi-16688>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- TCMB (2020). *Enflasyon Raporu-II*, 30 Nisan 2020.
- TCMB, (2023). *Enflasyon verileri*, <https://www.tcmb.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 06.07.2023).
- Temeli, M. K., (2012). *1918 Grip Pandemisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- The Economist, (2009). *The Cost of Swine Flu*, <https://www.economist.com/news/2009/07/27/the-cost-of-swine-flu>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Tuite, A.R., Bogoch, I.I., Sherbo, R., Watts, A., Fisman, D., ve Khan, K. (2020). *Estimation of Covid-2019 burden and potential for international dissemination of infection from Iran*.
- Turna, N. (2011). İstanbul'un Veba ile İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi. *Studies of the Ottoman Domain*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.2147-5210.
- Turna, N. (2011). İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 1(1), 1-36.
- TÜBA, (2020). *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- TÜİK. (2020). *İstatistik veri portalı*, <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- TÜİK. (2023). *İstatistik veri portalı*, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), (2022). *Döviz Kuru İstatistikleri*, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 06.07.2023).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2020). *COVID-19 İle Mücadele İçin Ülkemizde Alınan Tedbirler*, https://www.tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomi_k_Istikrar_Kalkani_Tedbirleri_14.04.2020.pdf, (Erişim Tarihi: 05.07.2023).
- Ulun, A. B. (2020). Covid-19 salgınının küresel düzeyde incelenmesi: Ekonomik etkiler ve vergisel önlemler. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89-102.

- Ünüvar, İ., ve Aktaş, H. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 124-140.
- Voyvoda, E. (2020). Covid-19 salgının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri ve politika alternatiflerinin makroekonomik genel denge analizi. In *Salgın ekonomisi*. Eflatun Yayınevi.
- World Bank. (2021). *World development indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- Yenen, O. S. (2005). *Biyolojik Silah Olarak Çiçek ve Aşısı*. http://www.klinikgelisim.org.tr/eskisayi/cilt18sayi3/09_Biyolojik_Silah_Olarak_.pdf, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).
- Yılmaz, M. (2020). 20 Nisan 2020 Tarihi İtibariyle Covid-19 Virüsünün Dünyadaki Coğrafi (Kıtalara Ve Ülkelere Göre) Dağılımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4).
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 Kolera Salgını Ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55.
- Yolun, M. (2020). Tarihi En Ölümcül Virüsünün Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribinin Bir Öyküsü. *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.74-80.
- Yüksel, C., ve Baran, D. (2020). Covid-19 Salgını ve Bulaşıcı Hastalıkların Yaratdığı Küresel Krizlerle Mücadelede Uluslararası Hukuk. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(2), 885-934.
- Zeybek, Z., Bozkurt, Y., ve Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Şeymanur ZENGİN

EĞİTİM

2010-2014 Kırşehir Anadolu Lisesi

2015-2019 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisat Ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü Lisans

2019-202 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisat Ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans

İŞ DENEYİMİ

2021-2023 Tustime Eğitim Kurumları- Şube Yöneticisi

YABANCI DİL

İngilizce YÖKDİL; 68,25

